

A · T · L · A · S
POLSKICH
STROJÓW
LUDOWYCH

JANINA KRAJEWSKA

STRÓJ OPOCZYŃSKI

POLSKIE TOWARZYSTWO LUDOZNAWCZE

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

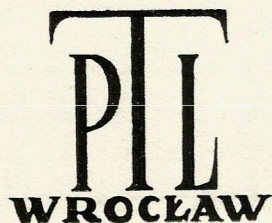
CZĘŚĆ IV

MAZOWSZE I SIERADZKIE

ZESZYT 4

JANINA KRAJEWSKA

STRÓJ OPOCZYŃSKI

1 9 5 6

NAKŁADEM POLSKIEGO TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO WE WROCŁAWIU

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH
WYDAWANY PRZEZ POLSKIE TOWARZYSTWO
LUDOZNAWCZE

KOMITET REDAKCYJNY: JÓZEF GAJEK,
ADAM GLAPA, ANNA KUTRZEBA,
ADAM MŁODZIANOWSKI, KAZIMIERZ PIETKIEWICZ,
ROMAŃ REINFUSS, TADEUSZ SEWERYN
REDAKCJA ATLASU: WROCŁAW, NANKERA 4
REDAKTOR NACZELNY: JÓZEF GAJEK
REDAKTOR ZESZYTU: JÓZEF GAJEK
OKŁADKA: ADAMA MŁODZIANOWSKIEGO
PLANSZE BARWNE: JERZEGO KAROLAKA
UKŁAD GRAFICZNY: ADAMA GLAPY
POZNAŃSKA DRUKARNIA NAUKOWA POZNAŃ
KLISZE JEDNOBARWNE I WIELOBARWNE ZAKŁADY
GRAFICZNE IM. M. KASPRZAKA W POZNANIU

Nakład 6200 egz. Ark. wyd. 8,5, ark. druk. 12. Papier ilustracyjny bez-
drzewny 100 g 61×86,8. Oddano do składania 4. I. 1956. Podpisano
do druku 18. V. 1956. Druk ukończono w lipcu 1956. Zam. nr 20/156

Cena zł 27,—. K-7-3541

Tablica I. Strój opoczyński
Gospodyni i gospodarz z około 1905 r.

mal. J. Karolak

WSTĘP

Opoczyńskie leży na łagodnym przejściu Gór Świętokrzyskich ku równinom Mazowsza¹. Nad Pilicą ciągnie się wyżyna pokryta lasami i bagniskami, najwyższy jej punkt znajduje się koło Gielniowa², piaski zaś Opoczna tworzą tzw. pustynię sitowską. Powiat opoczyński i część powiatu rawsko-mazowieckiego leży po prawej stronie Pilicy. Przebiega go dwa większe dopływy Pilicy: Czarna i Drzewiczka z dopływami Wąglanką, Brzuśnią i Wywózką. Nad brzegami rzek ciągną się łąki i mokradła, a ponieważ Pilica często wylewa, w Łęgonicach mówią, iż w piecach chlebowych czasem ryby pływają. Pilica była niegdyś rzeką splawną, szły po niej transporty drzewa prowadzone przez oryli. Lasy mieszane z przewagą sosny zajmują w Opoczyńskim prawie 22% powierzchni; ciągną się one od Drzewicy do Tomaszowa i przechodzą na lewy brzeg Pilicy na obszar powiatu rawskiego. Szczególnie zwarcie występują one w okolicach Lubochni i Spały, gdzie zwierzyna podlega specjalnej ochronie. W połudn. części pow. opoczyńskiego ciągną się lasy wyspowo od Przysuchy, w bardziej zaś przerywanym zasięgu — niemal do Opoczna.

W Opoczyńskim ziemia jest średnio urodzajna, stąd przysłowie „Opoczyńskie kraje, kopę sieje, kopę zbiera, kopa korzec daje“. Przemysł tu słabo rozwinięty a ludność utrzymuje się głównie z gospodarki rolniczo-hodowlanej. Pow. opoczyński był zapóźniony gospodarczo i do ostatniej wojny stosowano tu jeszcze uprawę roli w zagony. Duże rozdrobnienie ziemi wskutek podziału majątków i braku komasacji utrudniało wprowadzenie racjonalnej gospodarki. Nad brzegami rzek ciągnie się pas łąk, sprzyjający hodowli owiec; rozwinęła się ona szerzej w XIX w. i pozwoliła na wzmożenie tkactwa domowego, zwłaszcza wełnianych tkanin.

Historia regionu³. Za Piastów, w okresie tworzenia się Polski dzielnicowej istniały na tym terenie dwie kasztelanie: Żarnów i Skrzynno, które wymienia Bulla z 1130 r. Granice między nimi nie mogły być ściśle określone ze względu na dzielące je puszcze; prawdopodobnie terytorium kasztelanii skrzyńskiej obejmowało odnogę puszczy sandomierskiej, dochodzącej do Gielniowa. Granicą była rzeka Drzewiczka. Na północy granica kasztelanii docierała do Pilicy i tu stykała się na pewnym odcinku z Mazowszem. W XII w. obydwie kasztelanie należały do księstwa łęczycko-sieradzkiego. Dopiero około 1239 r. na skutek rozgrywek dynastycznych kasztelanie weszły w skład księstwa sandomierskiego. Kasztelania skrzyńska graniczyła od wschodu na rzece Radomierzy (obecna Radomka) z kasztelanią radomską, tj. z najbardziej na północ wysuniętym terenem ekspansji Sandomierzan, którzy podeszli również pod Skrzynno i Przysuchę⁴.

Za Pilicą na połudn. zachód leżało księstwo łęczycko-sieradzkie⁵, którego najstarszym grodem była Łęczyca. Jego organizacja terytorialna musiała się wytworzyć w oparciu o dawne terytorium plemienne; prawdopodobnie Łęczycanie byli odgałęzieniem Polan. Nad Pilicą, na terenie kasztelanii łęczyckiej została założona osada Inowłódz, wspomniana w dokumentach z XI w.⁶. Łęczycanie oparli się o Pilicę i w osadnictwie opoczyńskim brali słaby udział lub w ogóle poza Pilicę nie przeszli.

Na zachodzie graniczyły z kasztelanią żarnowską kasztelanie w Wolborzu i Rozprzy, należące do księstwa sieradzkiego. Osadnictwo było tu wynikiem ekspansji Sieradzan, którzy parli w kierunku wschodnim i południowym; nad rzeką Czarną dopływem Drzewiczki i Łososiną dopływem Nidy doszło prawdopodobnie do zmieszania się dwóch elementów etnicznych, tj. Sandomierzan i Sieradzan⁷. Najstarsze osadnictwo tego regionu skupiało się w połudn. części powiatu i szło brzegiem dawnej puszczy ku północy, gdzie nad Pilicą ciągnęły się bagniska, które mu przeszkadzały. Granice terytorialne kasztelanii ustaliły się przy zagęszczeniu osadnictwa i wzmocnieniu władzy administracyjnej księstwa w XIII w.

Bliskie dawnych podziałów plemiennych są dawne granice diecezjalne, archidiecezja np. gnieźnieńska obejmuje Opoczyńskie z Żarnowem i Skrzynnem⁸. Późniejsze natomiast granice administracyjne nie biegły dawnymi granicami plemiennymi, gdyż pow. opoczyński należał do wojew. sandomierskiego lub radomskiego. W okresie międzywojennym przyłączono go do woj. łódzkiego, a obecnie do kieleckiego. Także i pow. rawsko-mazowiecki, znajdujący się obecnie w granicach woj. łódzkiego należał dawniej do woj. mazowieckiego.

Skrzynno i Żarnów — grody okresu plemiennego leżały na krańcach osadnictwa sieradzkiego i były ośrodkami życia politycznego i gospodarczego, a prawdopodobnie i religijnego, jakie rozwijało się w centrach opoli⁹. Obydwa grody należały do słabo uposażonych.

Przez Opoczyńskie szły ważne drogi handlowe z Rusi przez Sandomierz, Skrzynno, Inowłódz, Łęczycę do Włocławka. Odgałęzieniem tej drogi prowadziło z Opatowca przez Żarnów, Piotrków do Łęczycy, gdzie łączyło się z szlakiem poprzednio wymienionym. W XIV w. prowadziła droga z Opoczna do Radomia i dalej na południe. Wszystkie te drogi zbiegały się na północy we Włocławku a później w Toruniu, skąd jako *via mercatorum* biegły do Gdańska¹⁰.

Wzdłuż dróg handlowych były komory celne w: Skrzynnie, Inowłodzu a w XIV w. również w Opocznie. Obydwa grody, Skrzynno i Żarnów posiadały targi¹¹, a Żarnów — własność księcia, otrzymał wolność targową w 1220 r. i miał spiżarnię książęcą¹². W XI w. nastąpiło szereg nadań dla biskupstw, klasztorów, kościołów i rycerzy. Skrzynno było posiadłością biskupią¹³ a częściowo książęcą, lecz gród książęcy szybko stracił swe znaczenie.

W XIV w., gdy kasztelanie straciły znaczenie administracyjne został założony powiat w Opocznie¹⁴, w którym odbywały się ziemskie roczki sądowe¹⁵. Przy tworzeniu się organizacji sądowniczej wyzyskano dawne granice terytorialne, to też pow. opoczyński odpowiada mniej więcej dawnej kasztelanii żarnowskiej. Na początku w. XVI odbywały się tu sejmiki Ziemi sandomierskiej, granica pow. sandomierskiego biegła wtedy poza Odrzywołem, Drzewicą, Gielniowem, Mroczkowem i Gowarczowem.

Z innych ośrodków należy wymienić Drzewicę i Odrzywół nad Drzewiczką. Do dóbr zamku należały miasteczka Gielniów i Nieznamierowice. Odrzywół założony w 1418 r. miał targi i jarmarki. Studzianna założona w XVI w. znana jest i do dziś dnia z kultu Matki Boskiej Studziańskiej¹⁶ i dorocznych targów. Ściągają tam ludzie w strojach ludowych z całego powiatu.

Z kolonizacji osadników sieradzkich w XV w. pochodzą wioski: Brzustów, Ciebłowice, Sługocice, Smardzewice i wcześniejsze, Twarda i Zarzęcin. Należy zaznaczyć, że koło Skrzyńska istnieje także osadnictwo tatarskie¹⁷.

Opoczyńskie leży w granicznej strefie kulturowej między Małopolską a Mazowszem, to też posiada wiele cech wspólnych obu regionom; wpływ Mazowsza zaznacza się szczególnie w opoczyńskim stroju.

Dla naszych rozważań nad zagadnieniem stroju ludowego nie obojętne jest zagadnienie rozwarstwienia społecznego ludności wiejskiej, zamieszkującej omawiany teren. Ustawy z XV w. dotyczące powinności włościan podcięły warunki ekonomiczne chłopów i podały je w pańszczyznę¹⁸. Stosunki te trwały do XVIII w. i dopiero koniec XVIII w. i wiek XIX wniósł sprawę uwłaszczenia chłopów¹⁹.

W latach 1830—46 położenie chłopów w dobrach prywatnych pogorszyło się. Szlachta wyzyskiwała dekret uwłaszczeniowy, aby przejść z gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej do gospodarki folwarczno-najemnej, chętnie też przyjmowała najmitów, rugując chłopów pańszczyźnianych. W 1844 i 1845 r. masowym rugom uległo kilka wiosek pow. rawskiego²⁰.

Drugim sposobem częściowego zniesienia pańszczyzny było oczynszowanie chłopów. Ukaz z 1835 r. wprowadził oczynszowanie w dobrach skarbowych i donacyjnych. Realizowany powoli nie rozwiązywał problemu, to też ruchy chłopskie — początkowo żywiołowe, później o charakterze świadomego ruchu ekonomicznego, zmusiły do wydania dekretu uwłaszczeniowego²¹.

Charakterystyka stroju.

Strój opoczyński charakteryzują pewne cechy wyróżniające go od strojów sąsiednich, a ujawniające się w kroju, typie tkaniny i sposobie noszenia różnych części odzieży oraz w ozdobach. Ogólną charakterystyczną cechą stroju opoczyńskiego jest umiar w kroju, w kolorystyce i ozdobach, szczególnie koło Opoczna i Studzianny. Równocześnie jednak strój opoczyński odznacza się bogactwem splotów tkackich i iglicowania, ozdobne zaś tkactwo było bogato rozwinięte w północnej części Opoczyńskiego.

Z opoczyńskich strojów męskich i kobiecych wyróżnia się szczególnie koszula o kroju przyszywanym; szczególnie charakterystyczny jest jej wielobarwny haft płaski, niekiedy w połączeniu z czarnym ornamentem krzyżkowym. Natomiast haft biały, podobny do haftów piotrkowskich przybiera tu swoiste formy, jak np. w Rzeczyca i Studziannie, w połączeniu z czarnym lub ze ścięciem wykonanym nicią żółtą lub niebieską.

Odrębność opoczyńskiego stroju męskiego w jego dawnym starszym typie stanowią wielobarwne ubrania deseniowe, wykonane z tkanin przeważnie o splocie czteroniciowym lub tkanych pod deskę (Tabl. 1). Obecnie jednak panują powszechnie czarne samodzielną ubrania (Tabl. 2, ryc. 10). W wierzchnim ubraniu, tj. w parcianych sukmanach z XIX w. zachowanych z prawej strony Pilicy, charakterystyczny jest odmienny kolorystyczny „petli“ i kłapek oraz naszyta z czerwonych taśemek na białych sukiennych sukmanach.

Sukmana z czarnymi potrzebami, która w XX w. uważana jest za typowo opoczyńsko-rawską ma swe prototypy na innych pobliskich terenach (ryc. 1, 23). Oddziałuje ona również w kierunku zachodnim na strój piotrkowski.

Kapelusze, czapki i buty posiadają tu tylko drugorzędne cechy odmienne, natomiast wielobarwne pasy siatkowe są charakterystyczne dla Opoczyńskiego i posiadają dalekie analogie, gdyż podobne pasy plecione znane są na Podlasiu a noszone były również dawniej przez szlachtę.

Opoczyńskie stroje kobiece wyodrębniły się od strojów sąsiednich z końcem XIX w., kiedy to wełniaki z dwu- i trójbarwnych przechodzą powoli do wielobarwnych, a w tle przestają stosować kolor czerwony, chociaż pozostają ciepłe kolory, w starszym stroju pomarańczowe, a w późniejszym żółte. Tło wełniaków nie rozbudowuje się zbyt i nie przekracza kilku cm. Na ogół są to

Ryc. 1. Chłop w sukmanie, z pasem siatkowym i w kaszkiecie. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1946.

wełniaki ciemne, choć od 1920 r. rozjaśniane różnymi odcieniami barwy różowej. Wełniaki współczesne mają również tendencję do jasnych barw, zwanych barwa „ciałowa“ lub „gąsiątkowa“.

Opoczyńskie kiecki przyszyte są do stanika i noszone „dęto“, dzięki zaszyciu wewnątrz zakładki. Charakterystyczne są zapaski „w pas“ o różnych deseniach i tle, oraz zapaski „na odziew“ o tle dwójakim i symetrycznym raporcie. Noszą tu również kaftany, *angierki*, zielone *sukienki*, stroje białe, prześcieradła i dywany z „obróbką“.

Typowym zwyczajem opoczyńskim jest łączenie kiecki i dwóch zapasek o odmiennym tle. Ozdobne naszycia z aksamitek na kieckach i zapaskach, a niekiedy paski „szkloków“, „plotki“ i pasmanterie urozmaicają ten barwny strój. Typowe są również opoczyńskie czepce wiązane z tyłu i noszone z dużą salinówką okręcaną wokół głowy, oraz czepce obrzędowe i ślubne wianki czy też stroiki drухen, przypominające nieco analogiczne ozdoby piotrkowskie. Prócz wiązania chustek jest tu charakterystyczny ich koloryt, gdyż Opoczyńnianki nie noszą chustek czerwonych. Wyjątkowo tylko w okolicach Inowłódza noszono chustki czerwone w czasie państwowych dożynek.

Również charakterystyczne jest uczesanie włosów; dziewczęta plotą je w dwa warkocze i wiążą kokardą.

Obecny strój opoczyński może być letni lub zimowy; inny jest strój odświętny, a inny na codzień. I chociaż w niektórych wsiach ubiór miejski wypiera ubiory ludowe — moda ta nie łamie jednak powszechnego zwyczaju i strój ludowy jest tu obowiązujący. Mężczyźni ubierają się wprawdzie w czarne ubrania z wełnianego samodziału, ale starsi noszą kolorowe lejebiki, a haftowane koszule męskie są również jeszcze częste. (Tabl. II).

Stroje kobiece są dotąd wielobarwne o przewadze tkanin pasiastych. Kobiety noszą tu powszechnie koszule haftowane, kiecki na staniku, a na terenach peryferycznych — gorsety, zapaski i kaftany.

Zaznaczyć należy, że nawet ubogie kobiety posiadają inne kiecki na codzień i inne na święta. Zamożniejsze mają po kilka kiecek z wełniaków o różnym tle czyli „dnie“, zapaski: „w pas“, na „odziew“ i na „porywkę“. W okolicach Opoczna dziewczęta mają perkalowe białe sukienki ubierane latem. Kobiety noszą wełniane gładkie suknie uszyte na wzór wełniaka. Niezależnie od wieku kobiety wiążą na głowie salinówki od święta, a do roboty perkalowe białe lub deseniowe chustki. W zimie okrywają się wełnianymi chustkami, mężatki zaś noszą dzieci w barwnych dywanach.

Mimo powszechnie noszonego stroju ludowego, niektóre jego części zanikają, np. czepce; wyszły też z użycia duże salinówki, choć małych każda kobieta posiada kilka. Podczas wojny naśladowano salinówki haftując białe jedwabne tkaniny kolorową bawełną. Wyszły z mody także dawne wierzchnie okrycia tzw. *sukienki* i *żupaniki*, a *angierki* lub *wangierki* tylko sporadycznie były do niedawna wkładane.

Mężczyźni przestają nosić sukmany, czasem tylko starsi nakładają je na uroczystości o charakterze publicznym. Znikły też z mody „świńskie ryjki“, rogatywki i czapki „sprężynowe“; z mody wyszedł nawet słomiany kapelusz. Charakterystyczne przemiany wyrażają się także w kolorystyce tkanin, w sylwecie stroju i w sposobie jego noszenia. Opoczyńskie kobiety noszą np. krótkie dęte kiecki, na terenach przejściowych kobiety noszą kiecki układane, prosto opuszczone. Na święta dziewczęta wkładają białe pończochy i pantofle, zimą — wysokie buty.

Rozwój i zanik niektórych elementów opoczyńskiego stroju ludowego jest uwarunkowany zmianami w życiu ekonomiczno-społecznym wsi. Wojenna przerwa w dostawach dawnych tradycyjnych surowców skłoniła lud do zarzucenia niektórych elementów stroju. We wsiach w pobliżu ośrodków fabrycznych, jak Tomaszów, a nawet Drzewica, strój ulega wpływom mody miejskiej. Mimo tego jednak opoczyński strój ludowy utrzymuje się dotychczas, czemu sprzyja hodowla owiec i uprawa lnu, a także możliwość zużycia wolnego czasu na przędzenie i tkanie materiałów. Strój ludowy ma też swoje zalety;

wełniaki są trwałe, a np. stare kobiety posiadają kiecki i zapaski z wyprawy ślubnej. Podniszczone — przeznacza się do pracy. Wełniaków też nie piorą, gdyż twierdzą, że brud ściera się z górną warstwą wełny. Tkanina wełniana na kiecki nie jest sztywna, lecz ciepła i lekka. Latem zastępują ją lżejszym samodziałem, wełną fabryczną lub perkalem. Kiecka nie krępuje ruchów przy pracy. Praktyczne są również czarne portki płócienne wążczone wełną.

Opoczyńniacy posiadają zamiłowanie do tkactwa i swoich strojów; kobiety dobierają starannie kolory wełniaków. Często pożyczają je dla powtórzenia „mody“, choć przy pracy zmieniają barwy według swego upodobania. W ten sposób Opoczyńnianki są współtwórczyniami estetycznych wartości stroju opoczyńskiego.

Ryc. 2. Kobieta we współczesnym stroju wyjściowym. Antoninów, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.

Rozdział I

OBECNY STAN STROJU OPOCZYŃSKIEGO

Dawny opoczyński strój męski składał się z filcowego kapelusza zwanego *świńskim ryjskim*, później czapki — z koszuli na „zaściegackę“ z wykładanym kołnierzem, lejnika kolorowego, wełnianych portek z fartuszkami, a od 1890 r. *spancera* sięgającego do pasa. Portki i spancer szyto z czarnej tkaniny samodziałowej. Kawalerowie nosili od święta portki kolorowe, tkane w tzw. „zabki“ i kolorowe spancery z samodziału w deseń na czarnym, buraczkowym lub pomarańczowym tle. Buty karbowane lub zwykłe uzupełniały strój (Tabl. 1). Wierzchnim okryciem była *biała sukmana*, prosta lub z fałdami, przepasana pasem siatkowym lub tkanym na warsztacie. Na północy noszono niebieskie lub granatowe spencerki. Używano również białych, fałdowanych sukman lub noszono sukmany sieraczkowe.

Obecnie strój męski składa się z płóciennego koszula z haftowanym „przedsobkiem“, mankietami i stojącym kołnierzem, z czarnego marynarkowego ubrania z samodziału i długich butów. W zimie noszą burki z kupnych materiałów a podczas mrozów kożuchy.

Kobiety nosiły pasiaste kiecki na czerwonym, tj. pomarańczowym *dnie* i w tym kolorze zapaski. Charakterystyczną cechą dawnych tkanin była duża ilość wełnianej przeróbki. Do stroju kobiecego należał: gorset, *spancer*, płócienna koszula z wywijanym kołnierzykiem, haftowana na przyramkach i mankietach biało-czarnym lub czerwono-czarnym haftem. Na szyi sznury bursztynu bądź koralu z krzyżykiem lub medalikiem zdobiły całość. Do ślubu lub na lato noszono paradne kiecki z deseniowej tkaniny, tkanej na 4-ch nicielnicach i zapaskę wełnianą lub biały fartuch z kupnego materiału. Gorset i kaftan z tejże tkaniny uzupełniały strój. Głowę zdobił ślubny wianek a później czepiec na „błogosławieństwo“.

W zimie wierzchnim okryciem była sukienka z zielonego sukna podbita futrem, czarny fałdowany żupanik lub *angierka* czyli *wangierka* szyta z samodziału w paski, watawana, przepasana zapaską. Głowę okrywała chustka a ramiona — zapaska. Bogatsze gospodynie nosiły kożuchy.

Opoczyński strój kobiecy składa się obecnie z kiecki na staniku o tle „łowickim“ (chrom, czarny, buraczkowy, zielony, niebieski). Tło jest niezbyt szerokie, w wielobarwne pasy o układzie symetrycznym. Ilość barw dochodzi często do dwudziestukilku. Krótka zapaska „w pas“ i zapaska „do odziewu“, koszula z kołnierzykiem wykładanym, zdobiona płaskim haftem, chusteczka na głowie, mała ciemna salinówka — dopełniają całości stroju.

W odróżnieniu od strojów sąsiednich opoczyńskie stroje kobiece charakteryzuje zupełny brak koloru czerwonego. Zapaski są tu w innym kolorze niż kiecki lub zapaski na odziew (Tabl. 2). Jeżeli kiecka ma dno „łowickie“ noszą zapaskę o dnie czarnym. Zapaski na odziew mają tylko tło łowickie lub czarne, a koło Opoczna również i modre. Obecnie kobiety opoczyńskie wkładają na nogi białe pończochy, pantofle lub wysokie buty. Na lato a także do ślubu wkładają białe perkalowe kiecki mocno krochmalone. W zimie noszą burki, ciepłą chustkę i zapaski na ramionach.

Dzieci w Opoczyńskim ubierają również w strój ludowy; 3-letnie dzieci dostają małe pasiaste fartuszki lniano-wełniane do perkalowych sukienek, a potem wełniaczki w drobne prążki. Chłopcy do 4-ch lat chodzą w samodziałowych sukienkach a potem w czarnych ubrankach.

Strój opoczyński nawiązuje wyraźnie do strojów mazowieckich (np. krojem sukmany), a w niektórych szczegółach do wielkopolskich (fałdzista sukmana). Posiada on również kilka odmian czyli podtypów lokalnych, a mianowicie na terenach przejściowych w okolicach Lubochni, Smardzewic i na wschodzie w okolicach Odrzywołu (mapa). Te trzy ostatnie odmiany nawiązują do strojów sąsiednich.

Charakterystyka ubiorów sąsiednich. Na północ od Opoczyńskiego występuje strój rawski a dalej łowicki. Starszy strój rawski jest charakterystyczny przewagą tła czerwonego z pasami zielonymi. Od Białynina strój rawski przypomina stroje łowickie. Żywotność ubiorów ludowych w pow. rawskim jest mała, młodzież ubiór ten zarzuca, utrzymuje się jednak w wielu wsiach strój kobiecy, odświętny (kiecka, gorset zapaski). Wśród starszych mężczyzn spotkać można białą sukmanę z czarnym szamowaniem. Strój łowicki omówiony został w osobnej monografii; charakteryzują go koszule o szerokich rękawach, spodnie starszego typu jednobarwne, późniejsze o czerwonym a potem żółtym tzw. „dubeltowym“ szerokim tle, lejebik czarny zakładany przeważnie na spencer, spencer z czarnego sukna zdobiony tasiemkami, starszego zaś typu — kolorowy w drobną kratkę; sukmany starsze siwe, obszyte czarnymi tasiemkami i współczesne białe *brzezinioki* kaftany z czarnego sukna obszyte czerwonym sznurkiem i czarne kapoty z potrzebami. W łowickim stroju kobiecym zasługuje na uwagę typ samodziału — gruby

Ryc. 3. Dziewczyna w stroju odświętnym. Studzianna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1947.

i sztywny, kiecka ułożona w sztywne fałdy. Tło wełniaków i zapasek szerokie. Gorsety z czterema klapkami z samodziału w paski poziome. Starszego typu kaftany z samodziału w pasy poziome a współczesne — z aksamitu. Kiecki, zapaski i spencerki są bogato zdobione naszyciami i haftem.

Na zachód od Opoczyńskiego występuje strój piotrkowski, omówiony również w osobnej monografii, bardziej zbliżony do stroju opoczyńskiego niż inne stroje. Różnice zachodzą w typie tkaniny i w odmiennym kroju niektórych części odzieży. Męski strój piotrkowski składa się: ze spodni w drobne prążki, lejnika wełnianego w prążki poziome, spencerka z siwego prążkowanego samodziału. W tkaninach jednobarwnych należy podkreślić przewagę barwy granatowej nad czarną. W stroju kobiecym jest charakterystyczna koszula typu *p o n c h o* lub koszula z karczkiem, spódnica i fartuch drukowany, jednobarwne spódnice wełniane z samodziału, a w XX w. wełniak „krakowski” o czerwonym dnie i tzw. „łowicki” o wielu dnach; wełniaki fałdowane, kaftany wyłącznie jednobarwne, krótkie „przyjaciółki”, fartuszki płócienne lub z kupnych materiałów, zdobione i haftowane, zapaski w „pas” o układzie asymetrycznym z „przeplotką”. Zapaski do odziewu w poprzeczne prążki w XIX w. (czerwone, żółte, zielone, brązowe o czerwonym tle), a w XX w. zapaski z prążkami przenikającymi. Wianek ślubny odmiennie upięty od opoczyńskiego, czołko druhny z aksamitu zdobionego czerwonym „cyrglem” wstążkami, kwiatami, szyszem i pawimi piórami.

Na południe od zasięgu stroju opoczyńskiego, tj. w Górach Świętokrzyskich występuje strój kielecki, charakterystyczny przez brązowe sukmany ze stojącym kołnierzem, granatowymi klapkami i czerwonym haftem. W stroju kobiecym charakterystyczna jest koszula typu *p o n c h o* z naszytym na ramionach prostokątnym kawałkiem płótna, z kwadracikiem przy szyi. Gorset z układaną falbanką u dołu, czerwona kiecka marynuszowa, rzadziej pasiak, zapaski w czerwono-czarne prążki, zapaski w pas o tle fioletowym (Bieliny), w okolicach Bodzentyna — czarne, czasem na prostopadłej krawędzi z paskiem czerwonym i chustka wiązana na głowie z opuszczonymi luźno końcami z tyłu („na zajęcia”).

Na wschód od Opoczyńskiego ciągnie się teren strojów z Powiśla. Strój okolic Stężycy, Puszczy Kozienickiej i Czerska opracował jeszcze w XIX w. O. Kolberg. Charakterystycznymi cechami stroju męskiego odznacza się siwa sukmana z tyłu nie rozcinana lub sukmana bura z klapkami z sukna czerwonego lub błękitnego, obszyta dookoła taśmą jasną albo niebieską, a niekiedy czarną (Stężycza). Do stroju męskiego należała: kamizelka sukienna, granatowa z czerwoną wypustką, spodnie, wąski pas skórzany z kozikiem w drewnianej pochewce, buty wywijane po kostki, ściągnięte rzemykiem, niski kapelusz filcowy, obciążony u dołu czarnymi i czerwonymi sznurkami, złotym szyszem, z pawim piórem na przodzie (Czersk). Rękawy koszuli zawiązane niemi lub sznurkiem, a kołnierz zapięty spinką.

Strój kobiecy na tym terenie składał się:

Fyc. 4 Kobieta w stroju zimowym współczesnym Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Fot. J. Krajewska, 1952.

ze zgrzebnej spódnicy zwanej *ciasnocha*, noszonej pod spódnicą wierzchnią, gorsetu mocno wyciętego, białej płachetki na ramionach, fartucha zwanego „burek“ z wełny w biało-czarne paski, lub fartucha płóciennego. Spódnica mogła być również z „szorc“ tak, jak i zapaska na ramionach. Duży czepiec z tiulu, wysokie czółko opięte różno-kolorowymi wstążkami i pawimi piórkami, perkalowe odziewadło, muślinowy rańtuch, chustki wełniane bądź bawełniane, szale w dużą kratę uzupełniały strój kobiety.

Na terenach pogranicznych, tj. na połudn. zachód i wschód, między granicą stroju opoczyńskiego, piotrkowskiego, kieleckiego i powiślańskiego najstarsze wełniaki są dwubarwne (Krajów, Skrzyńsko, Nieznamierowice) lub trzybarwne (Małe Końskie, par. Błonie), o kolorach: granatowym, zgniło-zielonym, buraczkowym lub w drobne paski bez jednolitego dna. W XX w. noszono tu ciemne wełniaki, bądź na tle czerwonym (Tabl. III). Koszule najczęściej niezdobione, kiecki do pasa układane z naszytymi tasiemkami (Mniszków), zapaska gładka, wreszcie czepiec związany pod szyją (Prymasowa Wola), chusteczki, szalinówki w kolorze czerwonym — to cechy tego terenu. Białe sukmany noszono na połudn. zachodzie bez pasów. Na ogół jednak strój ludowy na opisanych terenach pogranicznych zanika, a w jego miejsce wchodzi w modę ubiór miejski.

R o z d z i a ł II

ZARYS HISTORYCZNY ROZWOJU STROJU OPOCZYŃSKIEGO

W ciągu XIX i pierwszej poł. XX w. strój opoczyński ulegał zmianom; zwłaszcza poszczególne jego części i elementy takie jak krój, rodzaj tkaniny, barwa, ozdoby uległy dużym przemianom. Niektóre części stroju w ciągu tego okresu zanikły a na ich miejsce wchodziły inne, najczęściej fabrycznego pochodzenia.

Największy rozkwit stroju opoczyńskiego nastąpił w okresie powułaszczeniowym i trwał do I wojny światowej. W oparciu o badania terenowe możemy odtworzyć przybliżony rozwój stroju opoczyńskiego od drugiej poł. XIX w. Natomiast wzmianki w literaturze etnograficznej, chociaż sporadyczne, sięgają do 1828 r., i jakkolwiek są ułamkowe, dają kilka cennych przyczynków.

Jak przypuszczać możemy koszule w poł. XIX w. były odmiennego kroju, mało zdobione. Być może, iż ten właśnie brak ozdób był jedną z przyczyn tłumaczącą dlaczego autorzy notatek dotyczących stroju opoczyńskiego, które Kolberg w swoim dziele przytacza, nie zwrócili na nie uwagi²².

Ze współczesnych relacji wynika, że od końca XIX w. koszule opoczyńskie miały krój przyramkowy, innego nie pamiętają. Koszule męskie noszono z płótna lnianego lub konopnego²³. Płótno lniane było zgrzebne, stabo bielone. Koszule odświętne szyto z cienkiego lnianego płótna, a w okresie międzywojennym z płótna lniano-bawełnianego²⁴. Koszule kobiece natomiast miały górną część z płótna cienkiego a dolną czyli *nadołek* z płótna zgrzebnego. Współcześnie koszula kobiega posiada górną część z płótna fabrycznego, często też jest bez *nadołka* i tworzy rodzaj bluzki. Krój koszul znanych z tradycji jest także przyramkowy. Natomiast od końca XIX w. zmienia się *osywka* i *osywecki* a w męskiej koszuli również i gors. Najstarsze koszule miały być gładkie, zdobione prostym ścięgiem; od końca XIX w. wprowadzono *wysycia*, haft, który aż do czasów współczesnych przechodził kilka przeobrażeń w ścięgu, ornamentyce i kolorystyce.

W XIX w. mężczyźni nosili koszule na „wypust“ tj. wyłożone na spodnie, długie do kolan, podpasane wełnianym pasem. Ten sposób noszenia koszuli zanikł ok. 1880—1890 r.²⁵. Szczątkowym zwyczajem było niewątpliwie wyrzucanie koszuli na wierzch podczas żniw.

Z męskich strojów noszonych między 1870 r. aż do czasów współczesnych wymienić należy *portki*, *lejbik*, *sukmanę* i *kożuch* a z kobiecych — *kiecki*, różne *zapaski*, *gorsety*, *spancerki*, *sukmany* i inne okrycia. W XIX w. aż do I wojny noszono spodnie typu fartuszkowego, potem weszły w modę spodnie współczesne. Białe, samodzielne, płó-

Ryc. 5. Typ chłopca z pow. Opoczno. Reprodukacja z Atlasu geograficznego ilustr. Królestwa Polsk.
J. M. Bazewicz, 1907.

cienne lub wełniane spodnie farbowano z końcem XIX w. na czarno i takie utrzymały się do czasów współczesnych. Spodnie deseniowe, wielobarwne, samodziałowe, noszone w czasach powułaszczeniowych zanikły po I wojnie.

Lejbiki znane z tradycji w XIX w. z wysokim prostym kołnierzem i klapkami, zapinane do góry, wraz z upowszechnieniem haftu, zyskują z przodu większe wycięcie dla pokazania haftowanego gorsu koszuli. Lejbik był zawsze krótki; przody miał z samodziałowej, wełnianej tkaniny a plecy z podszewki. Przody zmieniały się od jednobarwnych do wielobarwnych, deseniowych i czarnych. Po I wojnie kolor czarny panował powszechnie. Lejbiki starszego typu leżały na figurze luźno, późniejsze ściągano z tyłu paskiem.

„Spancerki“ weszły w modę ok. 1890 r., były krótkie do pasa. Z początkiem XX w. weszła w modę dłuższa od spancerka marynarka i krótki spancerek, który po I wojnie powoli zanikał. Krótkie spancerki były czarne, bądź wielobarwne-deseniowe. W podobnym kolorze noszono też marynarki; dopiero po I wojnie zapanował powszechnie kolor czarny.

W okolicach Smardzewic, Lubochni i na północnej granicy Opoczyńskiego, a nawet w pierwszej fazie w okolicach Rzeczyca noszono spancerki granatowe i niebieskie, to też chłopców z gminy Sierzchowy nazywano „modrakami“. W niektórych wsiach twierdzą, iż najstarsze spancery, miały być białe, wełniane. Możliwe, że była to raczej krótka sukmanka, gdyż tę część odzieży noszono bezpośrednio na koszuli i lejniku.

Wiadomości dotyczące sukmany pochodzą z okresu powułaszczeniowego. W drugiej poł. XIX w. wierzchnie okrycia są już dosyć zróżnicowane, gdyż istniało kilka typów sukman, różnych pod względem kroju, tkaniny i ozdób. W Międzyborzu np. w pow. opoczyńskim jeszcze po uwłaszczeniu noszono *parcionki* tj. płócienne sukmany, farbowane na kolor granatowy lub czerwony, a w całej wsi miały być tylko 3 białe sukmany wełniane. Białe sukmany uważano tam za wymysł łowicki²⁶. Biała sukmana wypierała *parcionki*, a niektórzy chłopci około Opoczna twierdzą, iż pochodzi ona z czasów króla Kazimierza (Wielkiego).

Nie rozstrzygając kwestii genezy wełnianej sukmany należy zwrócić uwagę, że ok. 1870—1880 r. noszono po prawej stronie Pilicy białe sukmany dwójakiego kroju: proste, bez cięcia w pasie, krótkie, a także sukmany fałdziste ciężkie i długie. Najstarsze sukmany posiadały proste, stojące kołnierze, barwne klapki, tasiemki i wyszycia. Sukmany od Opoczna po Pilicę były zdobione czerwonymi taśmami, choć niektóre wsie miały modę na ozdoby innej barwy. Za Pilicą noszona była sukmana fałdzista z czarnymi potrzebami i *petlami*, która pod koniec XIX w. i w XX w. przyjęła się powszechnie na omawianym obszarze wypierając inne. Białe fałdziste sukmany były szyte z samodziału a późniejsze z kupnego sukna. Prawdopodobnie i granatowe sukmany były czasem szyte z sukna. Ok. 1900 r. w okolicy Smardzewic i Lubochni weszły w modę tzw. sukmany „sieraczkowe”. Różnią się one od białych lekkością, gdyż sukmany samodziałowe białe były ciężkie „jak trzy ćwierci żyta”, mocno folowane. Sukmany sieraczkowe były słabiej folowane.

Sukmany zależnie od kroju miały różne przeznaczenie. Biała krótka sukmana noszona była raczej na ubranie lżejsze²⁷; fałdzistą sukmanę ubierano do 1890 r. na lejebik a w zimie na kozuch lub spancer. Sposób noszenia sukmany bezpośrednio na koszuli²⁸ przypomina sposób noszenia szlacheckiego żupana. W kroju sukmany można znaleźć pewną analogię do kontusza, czamary i kapoty²⁹ (ryc. 24). Ok. 1870 r. granatowe sukmany miały charakter obrzędowy. W XX w. biała sukmana weszła do stroju obrzędowego, gdyż taką wkładał pan młody; jednakże koło Lubochni pan młody wkładał do ślubu kapotę sieraczkową.

Kobiety nosiły wierzchnie okrycia różnego rodzaju; białą krótką sukmanę podobną do męskiej noszono na chłody, jak również białe *katonki* zdobione wełną, które były używane na codzień. Prócz nich noszono *katonki* z cienkiego sukienka, które wymyśliła niejaka Bajorowska z Kruszewca. Były one ubierane na białe suknie i miały charakter stroju, który pożyczano sobie niekiedy.

Oprócz sukmanek, w których dopatrywać się można form tradycyjnych, przyjęły się okrycia miejskie, do nich należą *sukienki* i *żupaniki*. Zależnie od zamożności były one podbite futrem lub watowane, szyte z fabrycznego sukna lub partu i zależnie od koloru, ozdobiane. „Sukienki” noszono w opoczyńskich miasteczkach od XVIII w.³⁰ a przetrwały do końca XIX w. i dłużej, po prawej stronie Pilicy.

Cechy miejskiego okrycia miała również *angierka* czy *wangierka* szyta z barwnego, płóciennie-bawełnianego samodziału, która zaczęła być modna z końcem XIX w. i znikła po II wojnie.

Kozuchy były w Opoczyńskim prawdopodobnie oddawna noszone, lecz upowszechnić się miały ok. 1870 r. kiedy weszły w modę białe, fałdziste kozuchy noszone przez mężczyzn a rzadziej przez kobiety. Przed I wojną w miejsce białych kozuchów noszono żółte kozuchy, proste w kroju.

Pas noszony do męskiego ubrania ulegał również zmianom od poł. XIX w. do czasów współczesnych; w Sługolicach najstarsze pasy miały być skórzane, szerokie jak pasy krakowskie. W Skórkowicach noszono pasy skórkowe na sukmanie³¹, powszechnie jednak twierdzą, iż noszono pasy tylko wełniane lub parciane. Ok. 1870 r. noszono białe pasy, które uważano za najpospolitsze, gdyż używane były na codzień a pasy czerwone na święta³². Te czerwone pasy uważano za wymysł łowicki. W końcu XIX w. noszono je do codziennego ubrania, podobnie jak i czerwone podwiązki do butów.

Po wyjściu z mody czerwonych pasów noszą na codzień pasy ciemne, tkane w prążki, a na święta wkładają wielobarwne pasy siatkowe, plecione. W XIX w. pas był noszony na lejbiku a potem pod spencerem, tak że nie był widoczny. W przeciwieństwie do dawnych sztywnych pasów, pas siatkowy był miękki, wiązany na sukmanie; rzadko podpasywano nim spodnie. Pas przeszedł do stroju odświętnego i zanika jako część ubioru codziennego, wreszcie wychodzi z mody razem z sukmaną. Wspomnieć tu należy, że analogiczne pasy siatkowe nosiła dawniej szlachta na kontuszach w XVII w.³³. Tkane cienkie białe pasy były importowane przez Ormian. Wiązanie pasa w węzeł w Woli Gałęckiej przypomina wiązanie pasów śluckich³⁴. W końcu XIX w. i początku XX w. nakryciem głowy był filcowy kapelusz, później czapka. O nowatorach wprowadzających „kaszkiety“ (ryc. 28) mówiono w Rzeczyca z przekąsem *prydle*. Potem weszły w modę czapki „sprężynowe“, wprowadzone pod wpływem czapek wojskowych; późniejszy kaszkiet, — to *maciejówka* noszona przed I wojną. W zimie w poł. XIX w. bogatsi chłopci opoczyńscy nosili odwijane *kołpaki* a biedniejsi — rogatywki. Wyszły one z mody w końcu XIX w., zastąpione stożkowatymi czapkami z imitacji baraniej skóry.

Letni kapelusz słomkowy choć nie ulegał zmianom, powoli zanikał a obecnie noszą go tylko staruszkowie.

Zmianom uległy również nakrycia głowy w stroju obrzędowym; noszony przez družbę kołpak lub kapelusz, ustąpił miejsca czapce. Na ogół starsze okrycia głowy były strojniejsze i lepiej harmonizowały ze strojem niż współczesne.

Obuwie męskie zmieniało się także, od form prostych, tj. butów na jedną nogę z lichej skóry, do butów z podkówkami i *huncfotami*, w końcu XIX w., i z karbowanymi cholewami na początku XX w. Strojne buty nosili przeważnie kawalerowie. Obecnie Opoczyńscy noszą gładkie wysokie do kolan buty czarne. Zmiana butów i obuwia dyktowana była modą miejską, np. buty karbowane nosili chłopci wracający z wojska. Istniały również ośrodki rzemieślnicze, jak Klwów, w którym wyrabiano masowo buty na sprzedaż.

Kobiety nosiły w XIX w. obuwie podobne do męskich, nieco niższe bez ozdób i karbów. Latem nosiły płytke pantofle, szyte z tkaniny lub skóry. W XX w. przyszła moda na trzewiki z wysokimi cholewkami, sznurowanymi czarną lub pasową tasiemką z bukwami na pięcie. Do ślubu wkładały czarne pantofle na jeden guzik. Po pierwszej wojnie moda trzewików powoli wygasa a obecnie Opoczyńskie noszą wysokie buty, latem zaś miejskie pantofle.

Z końcem XIX w. weszły w Opoczyńskim w użycie *trepy*, najpierw dłubane z drzewa a potem obite rzemieniem. Było to obuwie robocze noszone przez mężczyzn i kobiety, a czasem jedyne obuwie dzieci. Zwyczaj chodzenia latem boso utrzymał się tu dotychczas.

Ryc. 6. Stroje ślubne. Ogonowice, pow. Opoczno. Fot. Zakład Fotograficzny w Opocznie, 1920. Z Archiwum Muzeum Etnogr. w Łodzi.

Jeszcze w XIX w. mężczyźni i kobiety nosili w butach i trepach wiechcie słomy, bądź onuce³⁵. Obecnie wkładają również onuce lub skarpety a kobiety — pończochy. Współcześnie modne są białe pończochy dziane na drutach.

Z opoczyńskich strojów kobiecych ciekawe są *kiecka* i *zapaski* ze względu na ich koloryt oraz rodzaj tkaniny. W XIX w. Opoczynianki nosiły kiecki długie do kostek, prosto opadające; w XX w. zaczęto kiecki przyszywać do stanika, najpierw w północnej części Opoczyńskiego a następnie w południowej, przypuszczać więc można, że moda szła od wsi nadpiliczných, co byłoby zgodne z ogólnym przekonaniem, że moda idzie od Stuzdianny. Ok. 1930 r. zaczęto kiecki skracać, otrzymują one krytą zakładkę i naszycia z aksamitek. Noszone były „dęto“. Analogicznie do kiecek skracają i zapaski, szczególnie krótka i wąska jest współczesna „zapaska w pas“. Proces ten nie biegnie wszędzie jednakowo, grupy peryferyczne np. albo zachowują zapaskę w pas długą (Smardzewice) albo posiadają obydwie formy. (Lubochnia). Utrzymują się też długie zapaski (w Smardzewicach i Odrzywole).

Dawniej Opoczynianki nosiły kiecki i zapaski o jednakowej barwie tła; współcześnie noszą kiecki i „zapaski w pas“ oraz „zapaski na odziew“ o odmiennym tle. W pierwszej poł. XIX w. kiecki były płócienné, a odświeżne — jednobarwne. Najstarsze kiecki znane z tradycji były „drobne“, tj. w wąskie paski w których kolor czerwony występował równorzędnie z modrym tj. ciemnógranatowym, słabiej natomiast podkreślona była barwa biała. W paskach występuje kolor modry z białym lub czerwony z czarnym. Z końcem XIX w. jeden z tych kolorów staje się panujący i tworzy tło, najczęściej czerwone. Z prążków powstają barwne pasy z przewagą kolorów ciemnych, wyjątkowo z żółtym obok niebieskiego i zielonego. Ilość barw ogranicza się do 4-ch lub 5-iu a tło i raporty są wąskie. Na przełomie XIX i XX w. zaczynają nosić kiecki „czerwone“ lub „ciemno-pasowe“ (pomarańczowe). W raporcie używano dawnych barw, tylko tło i raport rozszerza się, po czym tło zmienia się na tzw. „łowickie“ lub „pasowe“ (chrom). Po I wojnie ilość kolorów wzrasta od kilku do dwudziestukilku, istnieje również tendencja do używania jednego koloru w kilku odcieniach. Ok. 1920 r. charakterystyczny koloryt tkanin opoczyńskich został wzbogacony o kolor różowy, który przedtem występował tylko jako pojedyncza prążka. Dawne raporty posiadają układ symetryczny prążek, późniejsze — asymetryczny; w zapaskach jednak symetryczny układ zachował się do czasów dzisiejszych.

Ciekawe jest również zagadnienie łączenia poszczególnych części odzieży z uwagi na ich koloryt; przy ciemno-pasowych i „łowickich“ kieckach noszą kiecki o tle buraczkowym lub czarnym. Prócz nich Opoczynianki noszą kiecki o tle niebieskim i zielonym, od 10-iu zaś lat rozpowszechniły się kiecki o jasnym tle „gąsiątkowym“ tj. seledynowym lub „ciałowym“ tj. jasno-różowym. Rzadko noszą kiecki dwubarwne (okolice Rzezczy); kiecki drobne noszą przeważnie kobiety starsze lub dziewczynki. Jednobarwne kiecki samodziałowe w pas modne w XIX w. utrzymują się w okolicach Lubochni, po I wojnie powszechnie szyją kiecki na stanikach naśladowujące wełniaki z wełny fabrycznej lub z deseniowych perkali. W końcu XIX w. obok wielobarwnych strojów noszono w Opoczyńskim stroje lniano-bawełniane białe, deseniowe lub białe z wzorami czerwono-czarnymi. Zanikły one ok. 1925 r. Z czasem samodział został zastąpiony białym perkalem. Obecnie białe kiecki szyją tylko z perkalu. Moda współczesna rozbudowała ilość barw tła w zapaskach „w pas“ podczas gdy w zapaskach „na odziew“ ilość barw ogranicza się do dwóch: czarnego i „łowickiego“. W okolicach Opoczna noszą również zapaski modre.

Gorset używany w XIX w. był szyty z jednego płatu tkaniny z małą ilością tacek. W XX w. szyto przeważnie gorsety o większej ilości klinów i tacek. Współcześnie szyje się gorsety z aksamitu i ozdabia bogato koralikami. Traci on zresztą swoją dawną funkcję i nie jest noszony na codzień, lecz do stroju odświeżnego, przeważa zaś na terenach peryferycznych.

Spancerek kobiecy znany z końca XIX i pocz. XX w. sięga niżej pasa i jest dłuższy z tyłu; współczesny — jest krótki, nie sięga pasa lecz jest bardziej obcisły. Na spencerki używano tkanin deseniowych, w starszych zaś przeważa kolor pomarańczowy, w młodszych — pasowy. Obecnie Opoczynianki noszą również kaftany z materiału fabrycznego

o kroju podobnym do spancerków. W ostatnich czasach spancerki i kaftany wypierają swetry wykonywane na drutach. Dawniej pończochy oddawano do roboty w miasteczku, obecnie wykonują je na drutach dziewczęta.

W stroju opoczyńskim zmieniają się również chustki na głowę. Ok. 1870 r. znano chustki szalinowe (salinówki), dużych rozmiarów noszone na ramionach i głowie. W XX w. nosiła

je tylko panna młoda, powszechnie zaś przyjmuje się moda noszenia na głowie małej chustki szalinówki. Chustki tego typu są odświętne, obok nich używane są zwykłe robocze chustki z perkalu.

Z czasem ulega zmianie i prześcieradło używane do noszenia dzieci; od zgrzebnych płacht na codzień a z cienkiego płótna na święto — do białych, deseniowych lniano-bawełnianych w XX w. i deseniowych wielobarwnych, współczesnych (ryc. 7).

Po wyjściu z mody sukmanek i płaszczy w XX w. kobiety używały w zimie samodziałowych, deseniowych, barwnych dywanów lub fabrycznych, wełnianych chustek. Do dawnych płaszczy zimowych wkładano na głowę „dzikówki“ a w XXw. pluszowe chustki fabryczne; obecnie noszą chustki dziane na drutach.

Jak wynika z materiałów i relacji informatorów zmieniał się w Opoczyńskim i rodzaj surowca używanego do wyrobu strojów ludowych; zmieniał się krój i koloryt. W czasach pouwłaszczeniowych nastąpił zwrot od tkanin lnianych, do wełnianych lniano-wełnianych i lniano-bawełnianych, chociaż płótno lniane różnej grubości jest nadal używane na koszule, portki lub zapaski. Natomiast świąteczny strój opoczyński musi być wełniany a tylko ubiory „na porywkę“ są lniane. Chłopi tłumaczą ten stan rzeczy lepszymi urodzajami lnu w XIX w.

Zmieniała się również i technika tkania; dzięki pewnym splotom tkackim i pomysłowemu układowi nici w postawie i wątku uzyskiwano efektowne tkaniny lniano-wełniane w których przeświecały lniane nici

postawu. O kieckach szytych niegdyś z takich tkanin mówi się dziś, że to był „wielki strój“, choć obecnie jest to tylko „parciok“.

Do strojów męskich i kobiecych stosowano ozdobne sploty tkackie, do strojów kobiecych — iglicowanie. W starszych strojach wełnianych ścieg iglicowany był wykonany wełną, w strojach białych — bawełną; współcześnie używają jedwabiu. Obecnie w tkactwie opoczyńskim przeważa ścieg krzyżowy, chociaż tkanina może być różnej grubości. Należy stwierdzić, że od czasów I wojny do współczesnych stroje kobiece posiadają więcej ozdobnych naszyć, aksamitek, paciorków, tasiemek, szerokich koronek u koszul, zapasek i dywanów. Natomiast wyszły z użycia odświętne czepce i późniejsze półczepki; wianki ślubne były dawniej strojniesze, i choć ok. 1900 r. weszły w modę welony, wianki utrzymały się do II wojny. Utrzymał się natomiast czepiec oczepinowy na „błogosławieństwo“. Czepce takie są pożyczane od starszych kobiet. Specjalna czepczarka pierze je i układa, lecz nowych nie szyje.

Ryc. 7. Matka z dzieckiem zawiniętym w „dywan“. Studzianna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.

Rozdział III

ZASIĘG STROJU OPCZYŃSKIEGO

Przedstawiony na mapie zasięg stroju opoczyńskiego został wytyczony w oparciu o badania terenowe przeprowadzone w latach 1949—1955 r. Dla stwierdzenia różnic między strojem opoczyńskim a strojami sąsiednimi przeprowadzono również wywiady we wsiach: Bukowiec, Małe Końskie, Błogie, Sławno, Mniszków, Psary, Prymasowa Wola, Żelazowice, Topolica, Żarnów, Miedzna, Wąglany, Korytków, Adamów, Snarki, Janików, Kadz, Kłwów, Żdżary, Rudki oraz Białobrzegi i Nagórzyce za Pilicą.

Należy podkreślić, że odrębność Opoczyńskiego wyraża się silnie w stroju, który wyróżnia je tak, że kiedy Opoczyniacy idą np. do Częstochowy, sąsiedzi mówią o nich: „Idą opoczyńscy ludzie” albo „Idą wszystkie kolory”³⁶.

Zasięg stroju opoczyńskiego nie zamyka się w granicach powiatu opoczyńskiego (mapa), lecz sięga południowej części powiatu rawsko-mazowieckiego, przekracza Pilicę na północ i biegnie wsiami: Łegonice, Żdżary, Rudki, Sadykierz, Brenica, Podmałec, dalej ku zachodowi przez: Białobrzegi do Smardzewic i Tresty Rządowej na Bratków, Sławno, Prymasową Wolę na zachodzie do Ostrowa na południu, poprzez Karwice, Brustowiec, obejmuje na połudn. wschodzie Zychorzyn, Grabów, Gałki, Nieznamierowice, biegnie do Odrzywołu i Wysokina, a więc obejmuje środkową i północną część pow. opoczyńskiego i połudn. część pow. rawsko-mazowieckiego.

Strój opoczyński posiada kilka odmian lokalnych, które wyróżniają się między sobą pewnymi odrębnymi cechami, zaznaczającymi się w kroju, kolorze tkaniny, zdobieniach lub w częściach ubrania. Są to głównie 3 odmiany: lubocheńska, smardzewicka i odrzywolska. Na peryferyczne te odmiany wpływał strój z terenów sąsiednich. Najbliższe podobieństwo występuje w stroju okolic Opoczna, Studzianny i Rzeczyca. Odmiana odrzywolska nie wykazuje tendencji do rozwoju stroju, lecz zachowała niektóre starsze formy. Natomiast takie elementy jak typy tkaniny, motywy haftu zbliżają bardzo strój rzeczycki z lubocheńskim i smardzewickim. Dodać jednak należy, że niektóre ośrodki znajdują się mimo zachowania dawnego stroju ludowego pod silnym działaniem niwelacyjnym miast, szczególnie w pobliżu Tomaszowa, Drzewicy i Odrzywołu. Wpływy te zaznaczają się bardziej w stroju letnim niż zimowym. Najbardziej jednolite pod względem całokształtu stroju są wsie skupione wokół Opoczna. Jest rzeczą charakterystyczną, że zasięg stroju opoczyńskiego można nawiązać do dawnych granic historycznych z XVI w.

W XIX w. Opoczyńskie znajdowało się pod silnym wpływem stroju łowickiego, ujawniającym się w noszeniu białej, fałdистой sukmany a także w kieckach i zapaskach,

Ryc. 8. Gospodyni w stroju odświętnym. Wygnanów, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1946.

w noszeniu zapasek „na odziew“ o prążkach ułożonych poziomo i wysokich czepcach. Zasięgi stroju przedstawiają się następująco: czarny strój męski występuje w całym Opoczyńskim, lecz starszy strój kolorowy w drobnych odmianach zaznacza się w okolicach Opoczna, Studzianny, Rzeczyca. W okolicach Lubochni były noszone granatowe spancerki, a w okolicach Smardzewic — spancerki modre i kolorowe lejbiki i spodnie. Wzdłuż półn.-zach. granicy zasięgu stroju opoczyńskiego noszą również granatowe spancerki. W Kanicy — spancerki bordowe lub granatowe a spodnie czarne.

W połudn.-zachodniej części pow. opoczyńskiego noszono zawsze czarne ubrania z czarnymi potrzebami.

Biała sukmana występuje w całym Opoczyńskim w XIX w. i jest dla tego obszaru charakterystyczna, choć w XIX w. noszono na prawym brzegu Pilicy naszyta czerwona, a na granicy: Zychorzyn, Gałki, Przysucha — siwe sukmany³⁷. W okolicy Smardzewic i Lubochni noszono sierackowe kapoty, które występują również w stroju piotrkowskim.

Sukmany granatowe mają zasięg rozproszony a w XX w. nie były noszone i wiadomości o nich są ułamkowe. Natomiast sukmany białe noszono również poza granicą połudn.-zach. zasięgu stroju opoczyńskiego, lecz bez pasów siatkowych.

Także koszule męskie, haftowane wykazują wiele cech wspólnych z piotrkowskimi, prócz okolic Odrzywołu.

Większe różnice zaznaczają się w stroju kobiecym. Dla okolic Opoczna, Studzianny, Rzeczyca charakterystyczny jest strój z XIX i pocz. XX w. przedstawiony na tabl. I. Natomiast strój przedstawiony na tabl. II jest bardziej współczesny. Opoczyński strój kobiecy urozmaica różnorodność typów tkanin z których jest wykonany. W Smardzewicach kobiety noszą dotychczas kiecki układane do aksamitnych gorsetów, długie zapaski z tasiemkami, koszule haftowane, czasem bluzki, na ramionach i szyi tzw. „dętki“, na głowie półczepki. Niektóre z tych elementów zbliżone są do stroju piotrkowskiego, jak gorsety i długie zapaski z naszytymi z tasiemkami.

Strój kobiecy okolic Lubochni jest mieszany, występują w nim obok charakterystycznych cech stroju opoczyńskiego, także kiecki bez staników do bluzek z falbanką lub tzw. rawskie, występujące na północ omawianego terytorium. Istnieją też pewne różnice w kolorystyce, w zapasce np. występują prążki czerwone a w tle kiecek — również kolor malinowy.

W starszym stroju wianek ślubny panny młodej i strój głowy druhny zdobiony pawimi piórami można nawiązać do podobnego stroju w Piotrkowskim.

W okolicach Odrzywołu noszą kobiety kiecki układane z naszytymi nisko tasiemkami, długie zapaski, koszule bez haftów z prostym kołnierzem obszytym koronką. Często też zamiast pasiaków noszą jednobarwne z kupnego materiału, i bluzki w rodzaju pasowanych kaftanów.

Charakterystyczną cechą stroju opoczyńskiego obszarów północnych są tkaniny zdobione iglicowaniem lub techniką czteronicielnicową. Są to tkaniny wełniane i parciane łączone z bawełną lub wełną. Z lniano-bawełnianych tkanin szyją kiecki, gorsety, kaftany a w Lubochni nawet zapaski. Niektóre desenie są związane z zapaską lub katanką, a pewien typ kolorowych parcianek włączonych wełną sięga nawet poł. XIX w.

Tkaniny 4-ronicielnicowe są także w połudn. części omawianego terenu, lecz nie ma tu takiego bogactwa wzorów jak na północnym.

W oparciu o informacje możemy stwierdzić, że w okolicy Opoczna były w użyciu kiecki w których kolor modry, tj. ciemnogrnatowy, lub czarny był traktowany na równi z kolorem czerwonym i łączony z białym. Czarne kiecki z wąską białą prążką jak również i zapaski w pas oraz zapaski na odziew utrzymały się dłużej; do dziś np. jest noszona zapaska modra. Przypuszczać można, że zaważyły tu wpływy idące od Skarżyska, Ilży i Bodzentyna, gdzie występują czarne bądź czarne z białymi zapaski lub kiecki. Także w północnej części omawianego obszaru miał występować kolor granatowy z czerwonym, być może — jaśniejszy niż w okolicach Opoczna.

Natomiast nad Pilicą obok kiecki dwubarwnej lub „drobnej“, występuje kiecka jednobarwna a także kolor czerwony w tle. O wyraźniejszych zasięgach możemy mówić dopiero, gdy wszedł w modę kolor czerwony czyli ciemno-pasowy lub pomarańczowy, który zapanował powszechnie wraz z raportem „na okrągło“, związanym z techniką

iglicowania. Ok. 1910 r. wypiera go wzór „łowicki“ czy pąsowy (chrom), również powszechny a nawet występujący na zachód od omawianego terenu.

Ludność Rzeczyca posiada upodobanie do tkanin ciemnych, okolice Studzianny — do tkanin o odcieniach jaśniejszych niż opoczyńskie. We wsiach na północ od Rzeczyca kolor wiśniowy jest bardziej malinowy a w okolicach Lubochni w stroju tzw. „rawskim“ występują prążki czerwone, niestosowane w całym Opoczyńskim. Kolor czerwony w tle występuje na połudn. zachód w okolicach Żarnowa, Małych Końskich i Błogiego, nawiązuje on do stroju piotrkowskiego.

W XIX w. były powszechnie noszone kiecki w pas z gorsetem o ośmiu—dziesięciu klapkach. Po 1900 r. w okolicach Rzeczyca i Studzianny przyszywano kieckę do stanika; utrzymało się to dłużej, bo do I wojny na połudn. obszarze.

Zapaski posiadają również pewne odmiany. W najstarszym stroju długie zapaski w „pas“ były noszone powszechnie, natomiast współczesne zapaski krótkie mają zasięg obejmujący okolice Opoczna, Studzianny i Rzeczyca. Obok nich w okolicach Studzianny i Rzeczyca noszono zapaski prosto ułożone. Długie zapaski „na porywkę“ noszą w okolicach Opoczna tylko starsze kobiety, a w okolicach Rzeczyca i Studzianny — noszą je tylko młodsze. Charakterystyczną cechą zapasek „w pas“ jest ich wystrój.

Zapaski na odziew wykazują mniejsze różnice, to też i zasięgi ich są mniej zróżnicowane. Powszechnie mają dno „łowickie“ lub czarne, a jedynie w okolicy Opoczna — tło modre. Starsze zapaski „do odziewu“ były dłuższe i takie pozostały w okolicach Smardzewic, gdy gdzieindziej są krótsze. Charakterystyczną cechą zapasek na odziew z końca XIX w. i pocz. XX w. jest poziomy układ prążek. Prawdopodobnie, jak na mapie Wójcickiego, zasięg ich był dawniej bardziej posunięty na zachód. Zapaski tego typu występują także w okolicach Iłży a nawet Warszawy.

Koszule kobiece ze stojącym prostym kołnierzykiem obszytym siatką były w XIX i XX w. powszechnie noszone. Późniejsza moda kołnierzyków wywijanych nie objęła tylko okolic Odrzywołu, gdzie ten krój zachował się do czasów współczesnych. Również koło Lubochni noszono szersze kołnierzyki z koronką. W okolicach Rzeczyca i Studzianny stosowano przed I wojną haft dwubarwny, biało-czarny, a współcześnie biało-niebieski lub biało-różowy. Zasięg haftu zoomorficznego obejmuje okolice Rzeczyca, Lubochni i przechodzi na Smardzewice. W okolicach Smardzewic wyróżnia się czerwono-czarny haft krzyżykowy wykonywany na kanwie; kontynuacją tej techniki jest kolorowy haft na rękawach.

Zasięg występowania czepców nie jest dla wszystkich ich typów jednakowy; czepiec z miękką główką pod chustką jest powszechny, natomiast czepiec oczepinowy „na błogosławieństwo“ z główką haftowaną występuje w grupie studziańskiej i rzeczyckiej. Wysokie czepki można nawiązać do typów występujących w starszym stroju łowickim. Natomiast półczepki przyjęły się w okolicach Smardzewic i Lubochni a zasięg ich wiąże się ze strojem piotrkowskim.

Wianki ślubne w tzw. pieski z wstążki ułożonej na główce występują w okolicach Opoczna i Smardzewic, a także w Radzicach koło Drzewicy; w pozostałych wsiach układają wianek z kilku rzędów wstążek. W Lubochni druhnny noszą wianek zdobiony pawimi piórami, przez co nawiązują do zwyczajów piotrkowskich.

Rozdział IV

OGÓLNY OPIS OPOCZYŃSKIEGO STROJU MĘSKIEGO

Strój chłopięcy. W XIX w. chłopcy nosili latem powszechnie tylko koszule. Dla ciepła wkładano *katonki*, tj. sukienki z rękawami na zimę, a bez rękawów na lato. Katankę nosił chłopiec do 4—5 roku życia. Obecnie ubiera się małych chłopców w wełniane sukienki w drobne prążki tkane na krosnach a także w czapki zwane *krakuski*. Ok. 1900 r. zaczęto ubierać chłopców staranniejsz, nosili spodenki z mieszanej wełny,

sukmanki prostego kroju z szamerunkiem³⁸ lub fałdami; buty od święta i wysoki filcowy kapelusz z pawim piórkiem uzupełniały strój³⁹. Współcześnie chłopcy ubrani są w ubranka. Spodnie przyszyte do zielonego stanika sięgają do połowy łydek. Marynarki noszą czarne, koszule płóciennie, haftowane (ryc. 12).

Strój męski letni. Ok. 1870 r. opoczyński strój męski składał się z płóciennych portek grubej roboty z paździerzami bądź z cienkiego płótna uszytych w fałdy, a zapinanych na *obartelek*. W dni zimne wkładano spodnie podwójne. Koszulę z wywijaną oszywką wiązano na *zaścięgackę*; noszono ją po wierzchu „na wypust”, sięgała kolan, a w pasie przeciągnięta była wełnianym pasem, białym na codzień, a czerwonym na święta. Na koszulę wkładano kolorowy lejebik z wysokim kołnierzem i klapami, a w chłodne dni — sukmanę. Wysokie buty jednakowe na obydwie nogi, z wywijanymi cholewami przywiązywano do nogi podwiązkami zwanymi *trocki*. Chwasty opuszczano z boku butów. Stopy owijano wiechciem i onucami. Chłop nosił długie po ramiona włosy, a na czole grzywkę podciętą, by do oczu nie wchodziła. Głowę chronił słomkowy kapelusz własnej roboty. Długie włosy, często źle utrzymane lepiły się w strączki; w Jasieniu utrzymuje się gadka, iż we wsi był jeden grzebień u sołtysa, przywiązany na łańcuszku.

Ok. 1890 r. nie noszono już koszuli „na wypust”, wkładano spancer a ok. 1905 r. — marynarkę. Pod spancerem na lejebiku wiązano pas. W dni zimniejsze wdziewano na lejebik sukmanę. Portki kraszono na czarno.

Strój zimowy. W XIX w. Opoczyniacy nosili białe portki z fałdami z sukna. W niektórych wsiach również białe spancery, jak w Sługolicach i koło Opoczna, ogólnie jednak informują, że spancer wprowadzono do mody z końcem XIX w. Takie białe portki noszą współcześnie tylko niektórzy starcy. W okolicach Lubochni chłopci nosili marynarki bez obszycia tasiemkami, lejebiki pod spancerkiem barwy czerwonej lub czarnej. W razie zimna zakładano na strój codzienny odświętną sukmanę, a w mrozy — kozuchy. Przed

I wojną modne były kozuchy żółte „kacapskie”, a po nich tołuby. Do żółtych kozuchów wkładano czapkę czarną ze sztucznego baranka. W I poł. XIX w. noszono kołpaki, tj. rodzaj kapuzy wiązanej pod brodą. Z końcem XIX w. ubierano do białego kozucha czapkę rogatą „na 4 strony świata”. (ryc. 26).

Strój codzienny. „Gdy chłop szedł siec, to koszulę na wierzch nosił i przepasywał się pasem czerwonym”, a potem i bez pasa chodził, po starodawnemu. Gdy było zimno chłop siekł w sukmanie, wtedy „czasem powrółem przewiązywał się”.

Robocze spodnie kraszono na czarno i przerabiano rzadko wełną. Obecnie do czarnych portek wdziewają bylejaką marynarkę, a dawniej barchanowe kaftany.

Strój odświętny. W II poł. XIX w. nosili chłopci portki z fartuszkiem, zwane „z fałdami”, tkane na parcie kolorową wełną. Koszule wiązali na „zaścięgackę”, na nią ubierali lejebik z wysokim kołnierzem i klapkami, wysoko zapinany, kolorowy. Spodnie przewiązywano na codzień pasem białym, a od

Ryc. 9. Chłop w białej sukmanie i barwnym pasie siatkowym. Opoczno. Fot. Zakład Fotograficzny w Opocznie, 1946.

święta — czerwonym⁴⁰. Pasy były sztywne szerokie, okręcano je trzykrotnie na lejbiku. Jeżeli wkładano sukmanę, pas owiazywano na sukmanie. Do sukmany wkładano kapelus, zwany żartobliwie *świński ryjek* lub *piasta* „wysoka jak komin“. Włosy strzyżono „po donicy“, tj. okrągło „na pół uszu“ taką fryzurę noszą współcześnie staruszkowie.

Ok. 1890 r. wszedł w modę krótki do pasa spancer i kolorowe lub czarne ubrania. W Lubochni noszono najpierw spancery niebieskie, a później granatowe z mosiężnymi guzikami w dwa rzędy. Spancerki posiadały klapki obszyte czarnymi tasiemkami. Spancerki noszono latem, a na zimę wkładano sukmanę z siatkowym pasem. Do tego stroju noszono koszulę z wywijaną oszywką i czerwono-czarnym, a potem biało-czarnym haftem. Buty dopasowane ze sztywną klejoną cholewą i czapki „kaškiety“ z dużym denkiem lub „sprężynowe“, a potem maciejówki uzupełniały całość.

Krótko przed I wojną weszły w modę koszule z przedsobkiem, zdobione białym haftem. Ok. 1905 r. noszono marynarki kolorowe obok spancera, który wyszedł z mody po I wojnie. Bardziej charakterystyczny był strój kawalerów, którzy na przełomie XIX i XX w. nosili: portki, lejbiki i spancer tkany na 4 nicielnicach. Do tego stroju wkładano buty w 8-kantów z huncfotami na pięcie i podkówkami. Buty tego typu wyszły z mody przed I wojną. W półn. części Opoczyńskiego kawalerowie nosili modre spancery z świecącymi guzikami w dwa rzędy.

Strój obrzędowy. W XIX w. szedł pan młody do ślubu w sukmanie i kapeluszu lub czapce, przeważnie też na tę okazję sprawiał sobie nowe ubranie. Do sukmany przypinał białą kokardkę z zielenią. Kolberg podaje, że nad Pilicą wkładano do ślubu granatowe sukmany, a koło Opoczna podają, że gdy chłopak szedł za drużbę nosił kołpak. Z końcem XIX w. drużba miał kapelusz zdobiony piórami, kwiatami i szyszką, a gdy kapelusz wyszedł z mody, przystrajano czapkę gałązką różowych kwiatów i wstążką. W okolicach Smardzewic i Lubochni opasywano wstążkę dokoła czapki. Chłop tańczył w sukmanie, zakładał wtedy lewy jej róg na lewą rękę, a gdy się rozgrzał, tańczył w lejbiku. Istnieje też powszechny zwyczaj tańczenia latem boso.

Był zwyczaj, że po śmierci chowano chłopca w stroju ślubnym, w koszuli, portkach i lejbiku, a gdy spancer wszedł w modę — w spancerze.

Ryc. 10. Odświętne ubiory parobków. Świerżyna, pow. Opoczno. Archiwum Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Mazowieckim. Fot. Zakład Fotograficzny w Opocznie, 1938.

SZCZEGÓŁOWY OPIS STROJU MĘSKIEGO

Koszula

Opoczyńskie koszule męskie są typu przyramkowego⁴¹, zmarszczone wokół szyi, przy kołnierzu-*osywie*, mankietach-*osyweckach*. Koszula składa się z dwóch płatów płótna, przyszytych do przyramków i z dolnej części zwaną *odzimek*. Część górna zwie się *stan* lub *ciałko*⁴². Rękawy koszuli posiadają pod pachą kwadraciki zwane *ćwikłami*. Kołnierze i mankiety są z podwójnie złożonego płótna. Koszulę szyje się na okrętkę, zmarszczenie układa igłą, po czym w odległości 1 cm przewlekają zmarszczenie nitką, aby się nie rozchodziło.

W I poł. XIX w. noszono koszule konopne lub zgrzebne lniane z płótna słabo białego. Przy końcu XIX w. odświeżone koszule z cienkiego płótna, a w okresie międzywojennym — z płótna bawełnianego, mieszanego niekiedy z lnem.

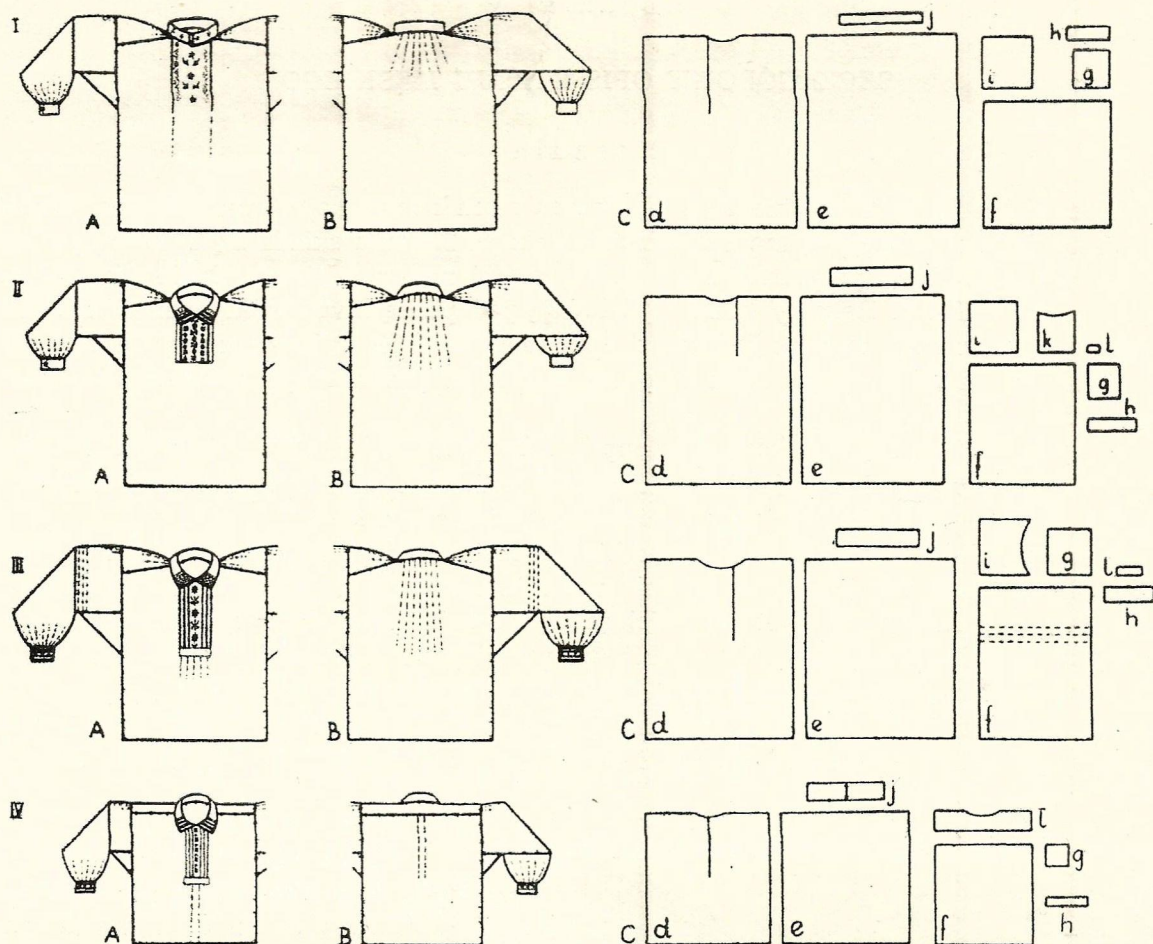
W Opoczyńskim istnieją 3 typy męskich koszul, z których jeden jest formą przejściową. Zasadnicze różnice zaznaczają się w kroju kołnierza i przedniej części koszuli. Najstarszy typ koszuli, to jest na *zaściegackę* posiada kołnierzyk wykładany, zwany *wywijano osywka*. Przez dziurki w kołnierzu przeciągano *zaściegackę*; wedle B. Stolarskiego ze Sługocic, czerwoną na święta, a do pracy zwyczajny płatek. Przed wojną aż do czasów współczesnych używano również haftowanych wstążeczek. Przód koszuli jest przecięty pośrodku, a osywka i osywecki — haftowane (ryc. 11, 12, 14). Takie koszule noszą obecnie starcy.

Koszule nowszego typu mają rozcięcie z boku, a przy nim *przedsobek*, wyodrębniony zakładką i wszytą plotką⁴³. Dla umocnienia rozcięcia jest naszyty u dołu wąski pasek (ryc. 12, krój III). Ciekawym okazem koszuli tego typu są wymienione koszule. Niekiedy kołnierz był osadzony na pasku. Koszule z haftowanym kołnierzem noszono przed I wojną.

Trzeci typ koszul męskich, współczesnych, wszedł w modę przed I wojną, a rozpowszechnił się po niej. Ten typ koszuli posiada stojący kołnierzyk i haftowany gors zwany *napierśnik* lub *pierśnik*, a nawet *piersi* lub *przedsobek*, koło Opoczna we wsi Modrzew — *wykłady*. Kołnierzyk może być zapinany z przodu lub z boku na 2—3 guziczki. Odmianą tego typu jest koszula z Woli Załęźnej (ryc. 16, 12, I.); posiadająca wyodrębniony *napierśnik* przy pomocy zakładki z prawej strony, w którą wszyta jest biała plotka. Nie

Ryc. 11. Koszula męska z wywijanym kołnierzykiem tzw. „osywką” z ok. 1900 r. Studzianna, pow. Opoczno. Muz. Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1882. Fot. J. Krajewska, 1948 r.

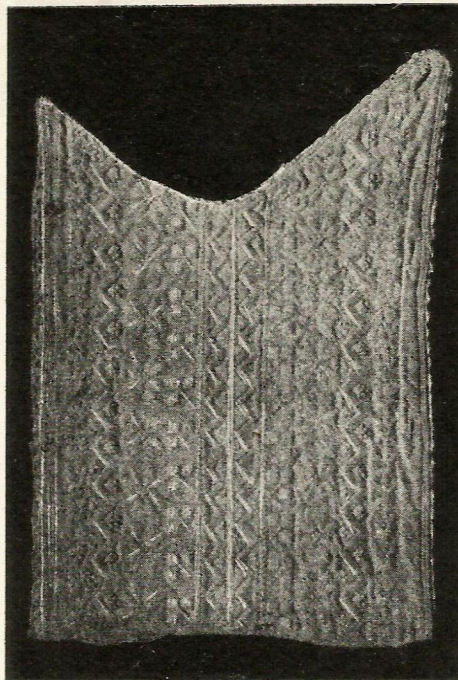
Ryc. 12. Koszule męskie. I — Koszula lniana z pionowym kołnierzykiem. Modrzew, pow. Opoczno. Muzeum Etnogr. w Łodzi. Nr inw. 2166. II. — Koszula z kołnierzykiem wykładanym. Bukowiec, pow. Opoczno. Nr inw. 532. III. — koszula z wąskim gorsem. Ostrów, pow. Opoczno. Nr inw. 1385. IV. — koszula chłopięca z karczkiem z 1946 r. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Nr inw. 1626. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — płat przedni, e — płat tylni, f — rękaw, g — otok, h — mankiet, i — przyrąbek, j — kołnierzyk, k — pierśnik, l — pasek wzmacniający podstawę rozcięcia, w rysunku IV 1 — oznacza karczek. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi. Podziałka 1 : 24.

duże różnice w wykładach posiada koszula (ryc. 12, I), a także koszula mająca naszyte „wykłady“ i wykładany kołnierzyk (ryc. 12, II, III).

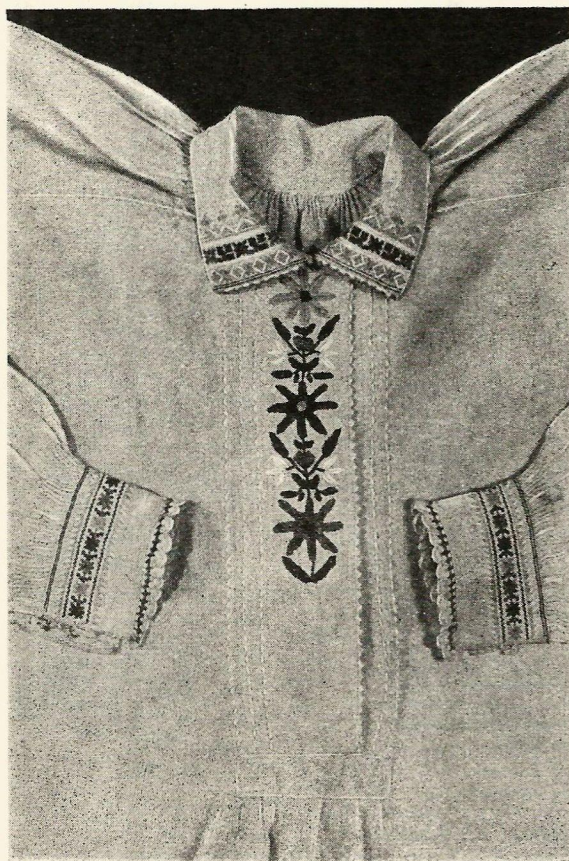
Na wzór męskich koszul kupnych szyte są koszulki chłopięce (ryc. 12, krój IV), jak koszula z Woli Załęźnej, która ma karczek i wykładany kołnierz.

Spodnie

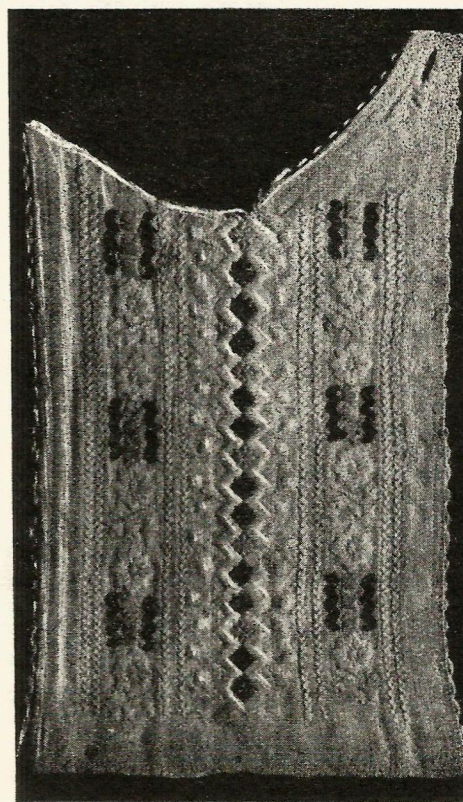
Najstarsze spodnie opoczyńskie z XIX w. wyszły z użycia po pierwszej wojnie. Był to typ fartuszkowy, zw. w Opoczyńskim — „portki z fałdami“. Były one złożone z 2-ch kawałków tkaniny zszytej pośrodku, z rozporkiem z boku, zapiętym na *obartel*. Spodnie te miały klin, a w pasie oszywkę z tegoż materiału. Stolarski opisuje spodnie takie: „Nogawki równe do końca, fartuszek zapinany na prawym boku, rozporek z boku. Rozporek ten rozcięty i obrębiony, tak że po zapięciu nigdy brzozy rozporka nie zamykały się i widać było koszulę, a często i gołe nogi“.

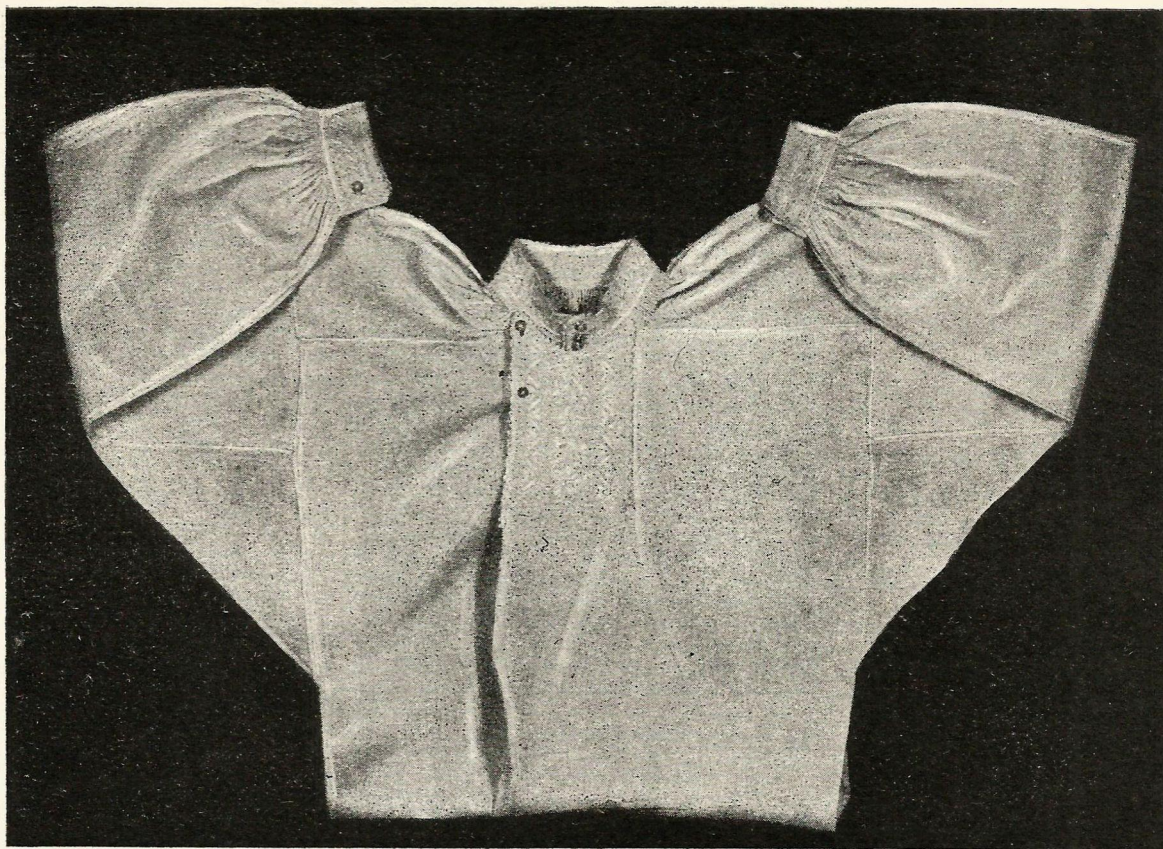
Ryc. 13. Gors koszuli męskiej z około 1920 r. Bukowiec, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1080. Fot. K. Trzebiatowski, 1951.

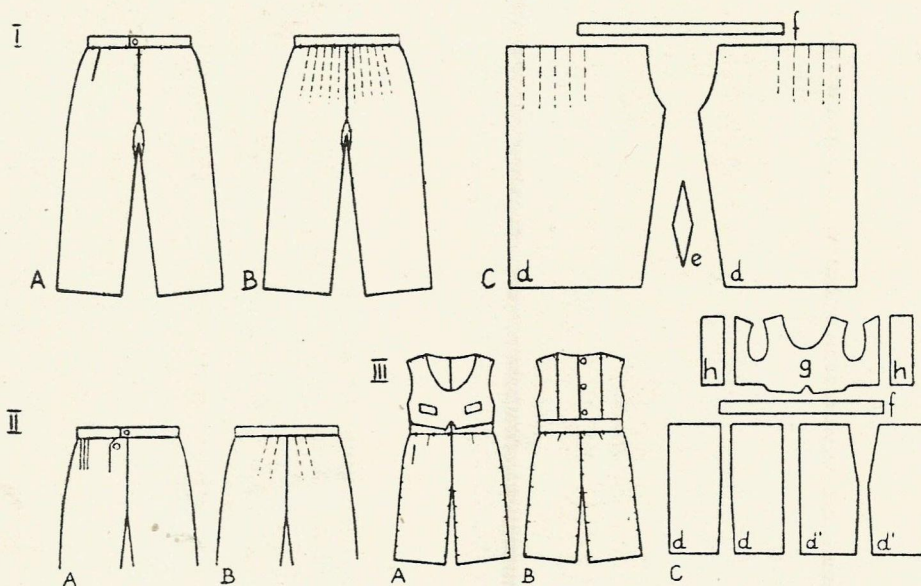
Ryc. 14. Koszula męska z „przedsobkiem“ tj. gorsem. Ostrow, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1385. Fot. J. Krawcowska 1948.

Ryc. 15. Gors koszuli męskiej. Bukowiec, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2230/47. Fot. K. Trzebiatowski, 1951.

Ryc. 16. Koszula męska z „piersnikiem“ tj. gorsem z ok. 1920 r. Wola Zależna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr. inw. 1527. Fot. J. Krajewska, 1948.

Ryc. 17. I. Spodnie męskie w „fałdy“ z Idzikowic, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi, Nr inw. 1954. II. Szkic spodni męskich z Sitowy, pow. Opoczno, o odmiennym miejscu zapinania. III. Chłopięce spodnie z kamizelką, Wola Zależna, pow. Opoczno. A — przód, B — tył, C — części kroju: d, d₁ — części nogawek, e — klin, f — pasek, g — część przednia kamizelki, h — części tylne kamizelki. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 30.

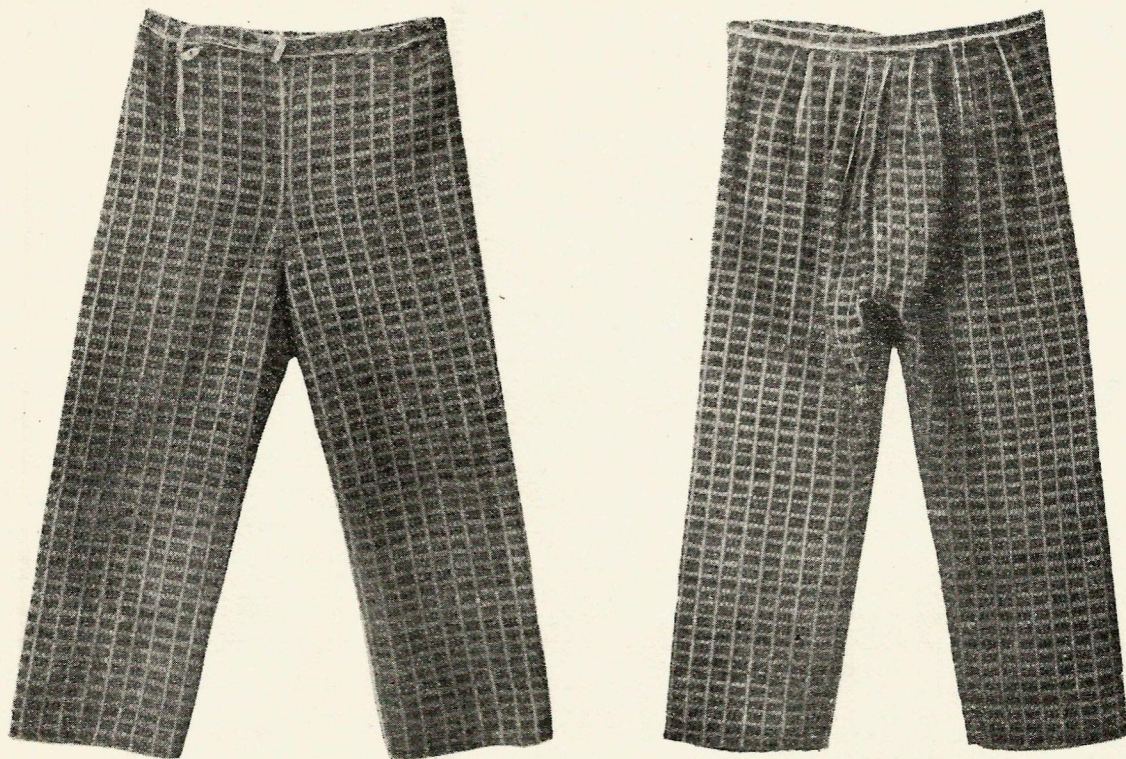
Portki na lato były szyte z grubego płótna, a niekiedy z cienkiego⁴⁴. Na zimę szyto spodnie z białej wełny, z sukna jak na sukmanę, z kolorowej deseniowej tkaniny, tkanej na 4-nicielnicach lub w deskę⁴⁵. Przy końcu XIX w. białe wełniane lub płóciennie portki zaczęto farbować na czarno, obecnie noszą jeszcze dość często czarne spodnie w fałdy tylko staruszkowie.

Portki kolorowe były tkane na niebielonym lub czarnym parcie. Tło w portkach było czarne, buraczkowe, pomarańczowe. Były one tkane w deseń na gładko, bądź w „zabki“ lub „w bąki“ (Tabl. 3). O takich prawdopodobnie pisał O. Kolberg: „Kobiety tkają na spodnie pewien rodzaj aksamitu niestrzyżonego z wełny w kolorze niebieskim lub fioletowym w paski na płótnie“.

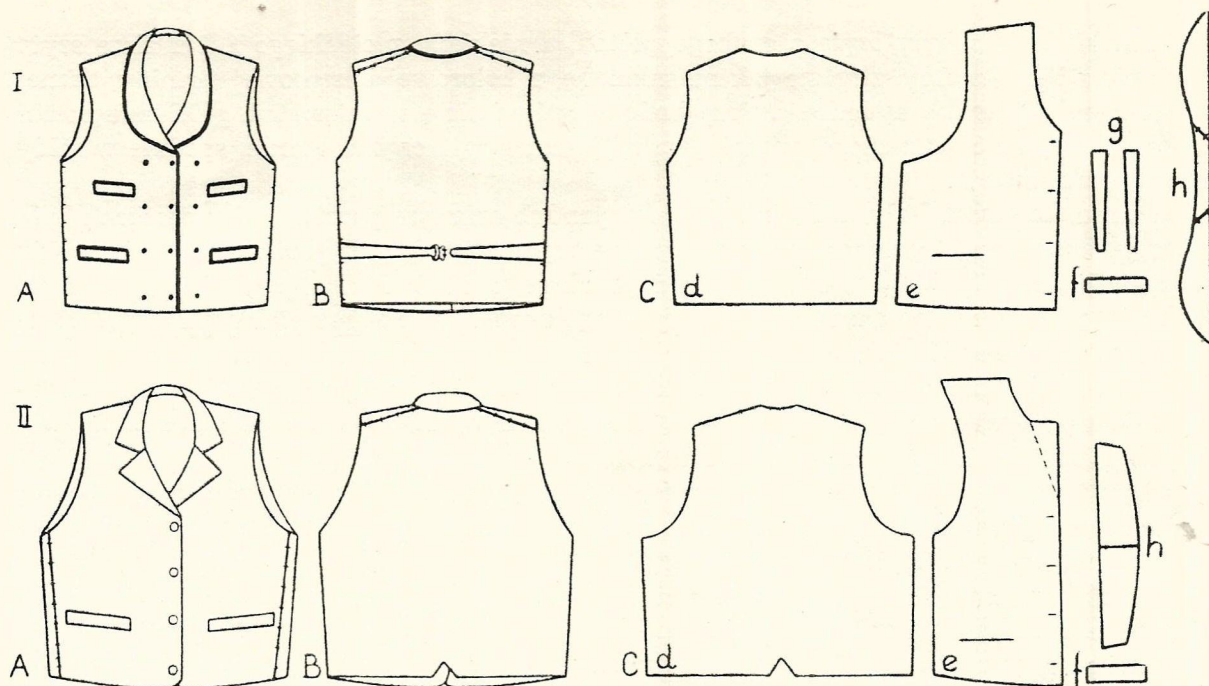
Wśród eksponatów muzealnych jest kilka par spodni tego typu, pochodzących z środkowej części pow. opoczyńskiego, były one noszone w XX w. np. portki z Idzikowic (ryc. 17, krój I), i z Radzic Małych (ryc. 18).

Portki w fałdy noszone były do butów z cholewami. Spodnie współczesne nie różnią się od form powszechnie przyjętych. Są one tkane wełnianym, gęsto kładzionym wątkiem na czarnym parcie. Są to portki świąteczne.

Prócz portek wełnianych noszą mężczyźni na codzień spodnie z partu, o niebielonym postawie a czarnym wątku niekiedy zmieszanym z wełną. Dawniej chłopcy nosili portki sieraczkowe, parciane z wełną, potem farbowane na czarno. Obecnie koło Opoczna spodnie chłopięce są z rozporkiem z przodu, a zapiętą klapą z tyłu, przyszyte do stanika z zielonego samodziału. Na staniku naszyte aksamitki naśladują kołnierz i kieszenie (ryc. 17, III).

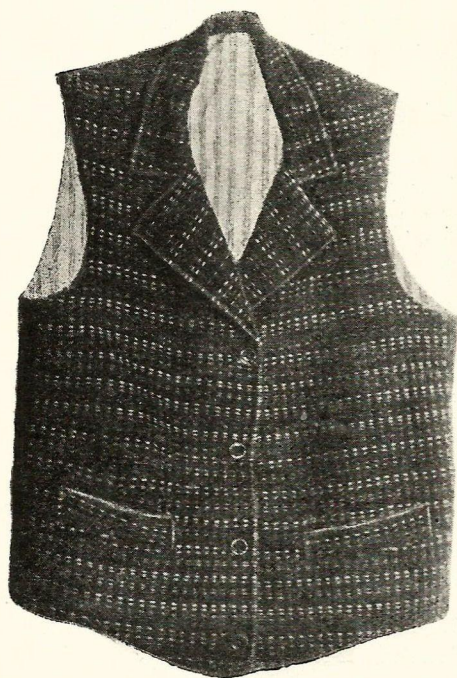
Ryc. 18. Portki z samodziału, z fałdami. A — przód, B — tył. Radzice Małe, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1630. Fot. J. Krajewska, 1948.

Ryc. 19. Kamizelki zwane „lejbikami“. I. — lejbik z samodziału sprzed 1914 r. Gorzałków, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1269. II. — lejbik z samodziału tkany na 4 nicielnicach sprzed 1914 r. Smardzewice, pow. Opoczno. Nr inw. 444. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — przód, f — patka kieszeniowa, g — części paska, h — kołnierzyk. Rys. Pracownia Muzeum Etnograficznego w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 10.

Lejbik

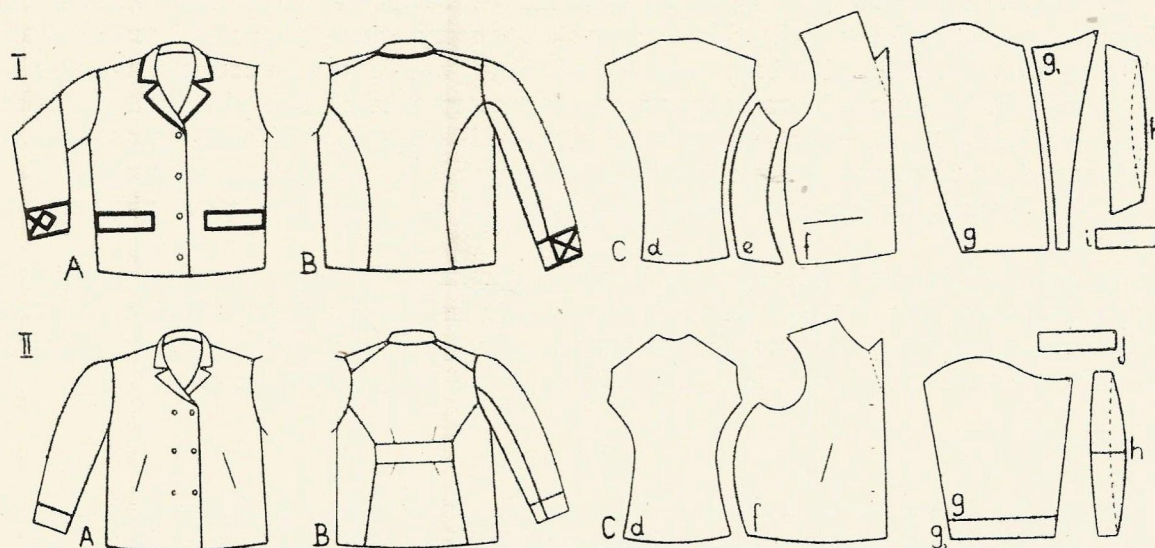
Lejbik jest to rodzaj kamizelki noszonej na koszulę do 1890 r. Lejbiki były krótkie zapinane do góry, posiadały klapki i wysoki kołnierz wystający równo z uszami. Późniejsze z końca XIX w. były głębiej wycięte. Dawne lejbiki były jednobarwne: pasowe, zielone.

modre, czasem przetykane w prążki. W pow. rawskomazowieckim najstarsze lejbiki, jakie informatorzy pamiętają, były granatowe, szyte z samodziału, a z tyłu z białej lub czarnej, potem czerwonej podszewki. Lejbiki były luźne; ściągane w pasie sprzączką są późniejszego typu. Tkaninę na lejbiki tkano na 4-nicielnice w ząbki, szczególnie modne były one w Smardzewicach (ryc. 20). Lejbiki z okolic Lubochni o tle bordowym lub niebieskim były tkane jak kilimek. W pow. opoczyńskim noszono lejbiki jednobarwne, ich ozdobą był ścieg drelichowy, bądź deseń na pasowym tle. Takie lejbiki noszą obecnie tylko starsi mężczyźni.

Ryc. 20. „Lejbik“ — kamizelka męska z samodziału. Smardzewice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Fot. J. Krajewska 1948.

Lejbiki są krajane z samodziału czasem złożonego ukośnie, plecy wykonują z kupnej podszewki. Różnice zaznaczają się w kroju kołnierza przyszytego do kłapek, krojonych razem z przodem (ryc. 19, krój II). Czasem kołnierz jest zszyty z kłapkami i przypięty do przodu, niekiedy jest owalny, łączony z trzech kawałków (ryc. 19, krój I). W lejbiku mogą być dwie lub cztery kieszenie, lamowane aksamitkami (ryc. 19 IA). Zapięcie może być kryte lub na guziki.

Ryc. 21. I. Spacer męski z samodziału sprzed 1914 r. Idzikowice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr Inw. 1254a. II. Marynarka chłopięca. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Nr inw. 1629a. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — bok, f — płat przedni (w rys. II przedni i boczny), g, g₁ — części rękawa, h — kołnierz, i — kłapa kieszeniowa, j — pasek. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 20.

Ryc. 22. Spacer męski z samodziału. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka, Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 453. Fot. K. Wecel, 1953.

Spancer

Spancer podobny jest do marynarki i jest noszony na lejbiku. Wszedł w modę między 1880—1890 r. Istnieją dwa typy spancerów, typ starszy, krótki do pasa (ryc. 22) i dłuższy, który nazywano również marynarką. Marynarka weszła w modę ok. 1905 r. i była noszona jednocześnie z krótkimi spencerkami.

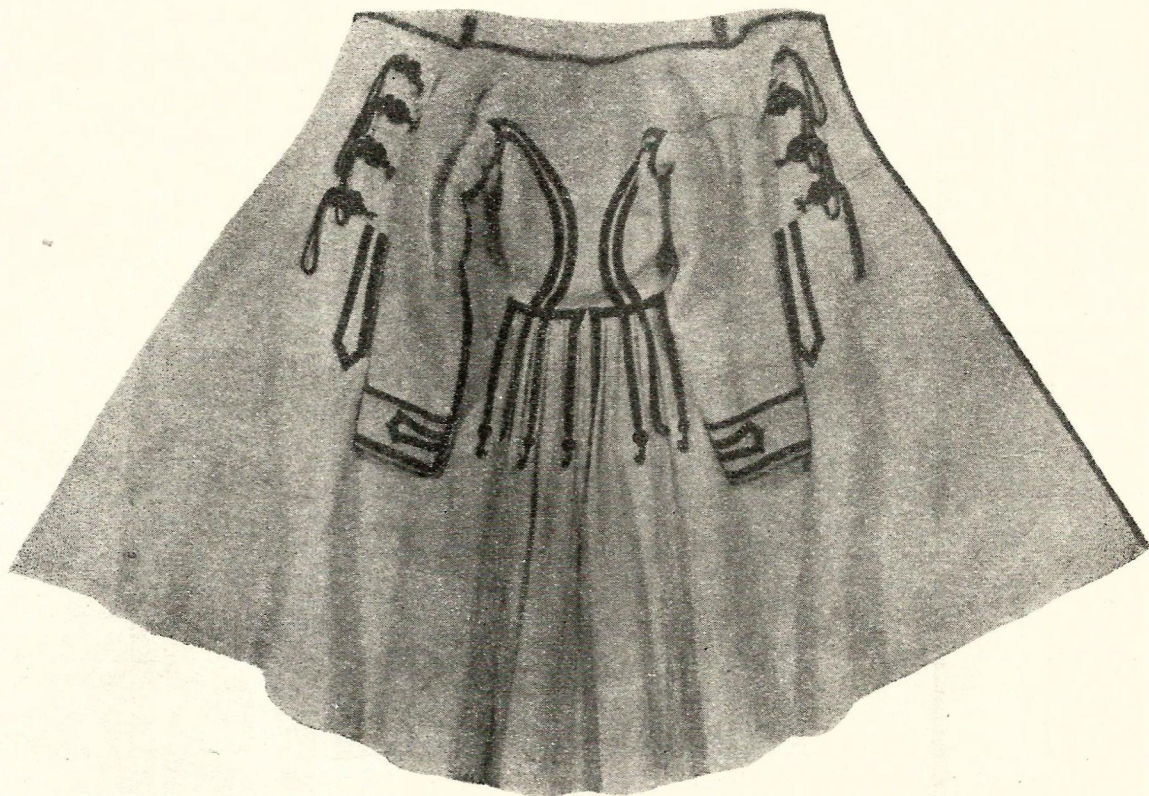
W Sługolicach oraz koło Opoczna wspominają, że najstarsze spancery miały być białe; być może, że były to krótkie sukmanki. Spancery znane z opisów i przechowane dotąd są szyte z czarnego lub barwnego, deseniowego, wełnianego samodziału tkanego na 4-nicielnicach. W gminie Sierzchowy noszono spancery modre, a w okolicach Lubochni niebieskie i granatowe. Pierwsze spancery z okolic Rzeczyca były również granatowe.

Spancerki z klapkami obszyte były tasiemką wokół krawędzi i na rękawach. Obok czarnych noszono i spancery kolorowe (Tab. I), a w Idzikowicach różnobarwne w desenie.

Spancer składał się z przodu, tyłu i boków, z rękawów złożonych z dwu części kołnierza i kieszeni (ryc. 21). Był on szyty z materiału lnianego, wążzonego również grubą nicią lnianą w niebieskie, buraczkowe, czarne, szare paski. Spancery i marynarki mają obszycia z deseniowych tasiemek (ryc. 21, 22). zapinane na mosiężne guziki.

Sukmany

Sukmana, zwana koło Lubochni *kapotą* była wierzchnim okryciem mężczyzn do 1890 r., tj. do wprowadzenia spancera noszona na lejbiku, a później na spancerze i marynarce, a nawet na kozuchu. W XIX w. istniało w Opoczyńskim kilka typów sukman, sukmana prosta, nie odcinana w pasie, z potrzebami, noszona przez dzieci jeszcze na pocz. XX w. Prawdopodobnie ten typ sukmany nazywał Kolberg *sukmanką*. Miała ona

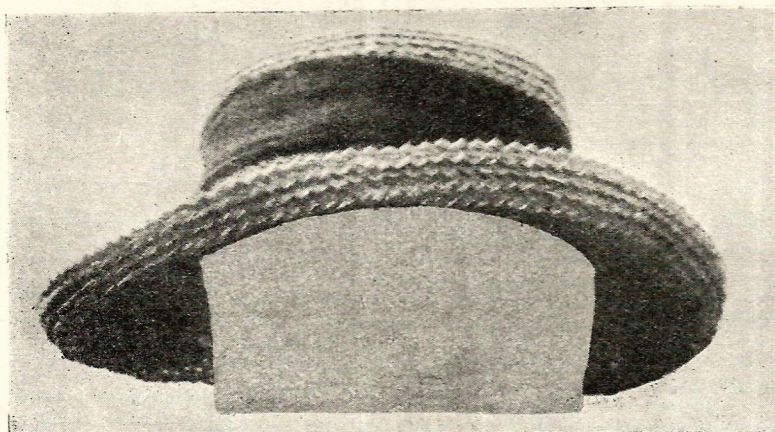

Ryc. 23. Biała sukmana z sukna folowanego obszyta potrzebami z ok. 1910 r. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1360. Fot. J. Krajewska, 1948.

Ryc. 24. Sukmany męskie. I. — sukmana biała z potrzebami. Grabów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 944. II. — Sukmana z ok. 1910 r. Wola Żalężna, pow. Opoczno. Nr inw. 1360. III. — Sukmana sprzed 1910 r. Gorzałków, pow. Opoczno. Nr inw. 459. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — przód i bok, e₁ — klipy i części składające się na fałdy sukmany, f, f₁ — rękaw, g — kołnierz, h — mankiet, i — naszywka na rękaw, j — patka kieszeni. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 30.

czerwone lub zielone klapki, niski stojący kołnierz, była zapinana na haftki, noszona na lżejsze ubranie. Stojący niski kołnierz zdobiono podobnie jak szwy i kieszenie czerwoną lub niebieską włóczką. Koło Opoczna, Studzianny i Inowłódza noszono sukmanę najczęściej fałdzistą z czerwonymi klapkami i wyszyciami. W Międzyborzu według informatorów — z klapkami czerwonymi lub granatowymi, a w parafii libiszowskiej zdobiona fiołkowymi taśmami. Sukmana z prostym kołnierzem i klapkami przetrwała do pocz. XX w.⁴⁶ Z prawej strony Pilicy noszono sukmanę fałdzistą z czerwonym lub czarnym obszyciem. W okolicach Lubochni w przeciwieństwie do okolic nad Pilicą znano tylko jeden typ sukmany. W XX w. utrzymuje się powszechnie biała, fałdzista sukmana z czarnymi potrzebami. Sukmany opoczyńskie były szyte z niebarwionego samodziału wełnianego. Kolor sukmany zależał od owczego runa i jego przygotowania, to też sukmany w kolorze są rozmaite. Ponieważ sukno na sukmanę folowano, stąd sukmanę samodziałową nazywano *pytlową*. Niekiedy sukmany były szyte z białego, kupnego sukna, lecz uważano je za niepraktyczne. W okolicach Smardzewic i Lubochni w XX w. zaczęto nosić sukmany *sieraczkowe*, z biało-czarnej wełny. Samodziałowe sukmany białe mocno folowane były ciężkie, sieraczkowe zaś — lżejsze.

Ryc. 25. Kapelusz słomkowy staruszka. Odrzywół, pow. Opoczno.
Fot. T. Sobolewski, 1947.

Krój sukmany przedstawiony jest na ryc. 24; w/g Stolarskiego starsza sukmana była długa do kostek, z tyłu dłuższa, z plecami wąsko skrojonymi i kieszeniami z tyłu przy fałdach. Nowsza ma plecy skrojone podobnie do form współczesnych, fałdy większe, kieszenie z boku, u dołu jest równo skrojona. Całe wykończenie odmienne szczególnie u kołnierza.

Sukmany przetrwały do naszych czasów, mają wykładane kołnierze, lamowane

czarną deseniową taśmą zwaną *potrzeby*. Jest ona przyszyta wzdłuż szwów rękawów, pleców, gdzie biegnie podwójnym rzędem, podkreślone są nią fałdy z tyłu, patki, kieszenie. Lamowanie na rękawach imituje mankiety, zdobi kołnierz i krawędź zapięcia. Zapięcie na haftki jest kryte (ryc. 1). Charakterystyczne naszycia widzimy w sukmanie z Opoczna (ryc. 9).

Chłopcom szyto białe sukmaniki, a potem sieraczkowe kapoty, podobne do męskich sukman z fałdami.

Sukmana granatowa i czerwona z barwionego partu była noszona ok. 1875 r. powszechnie w Międzyborzu, gdzie tylko nieliczni, prawdopodobnie zamożniejsi mieli białe sukmany. Sukmana czerwona miała granatowe *petle*, a niekiedy i naszycia; sukmanę granatową rzadko zdobiono pętlami czerwonymi i naszyciami. Nad Pilicą noszono granatowe sukmany, które wkładano na wesela ⁴⁷.

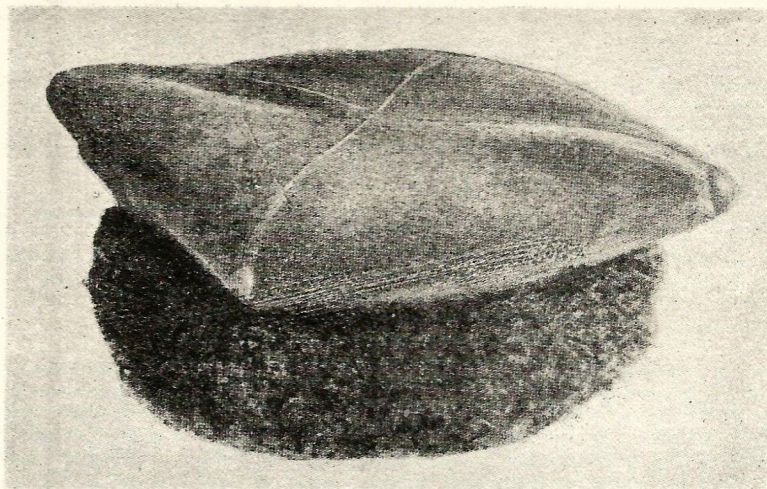
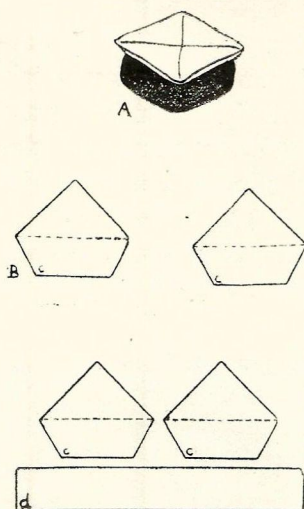
Kożuchy

Ok. 1870 r. chłopci w Opoczyńskim nosili białe, długie baranie kożuchy z czarnymi małymi kołnierzami i klapami, zapinane na czarne pętle. Kolberg podaje, że kożuchy były z tyłu marszczone z kieszeniami. W Kłwowie kuśnierze szyli kożuchy z białych owczych skór z kołnierzami i mankietami z czarnego barana. Kożuchy takie przeznaczone były na sprzedaż na wieś.

Przed I wojną zaczęto nosić żółte kożuchy z dużymi kołnierzami, zapinane na boku z kieszeniami krajany ukośnie. Były to kożuchy „kacapskie“, potem weszły w modę żółte *tołuby* szyte z trzech skór bez fałd. Kożuch był duży, wykonywany często przez samych gospodarzy.

Nakrycie głowy.

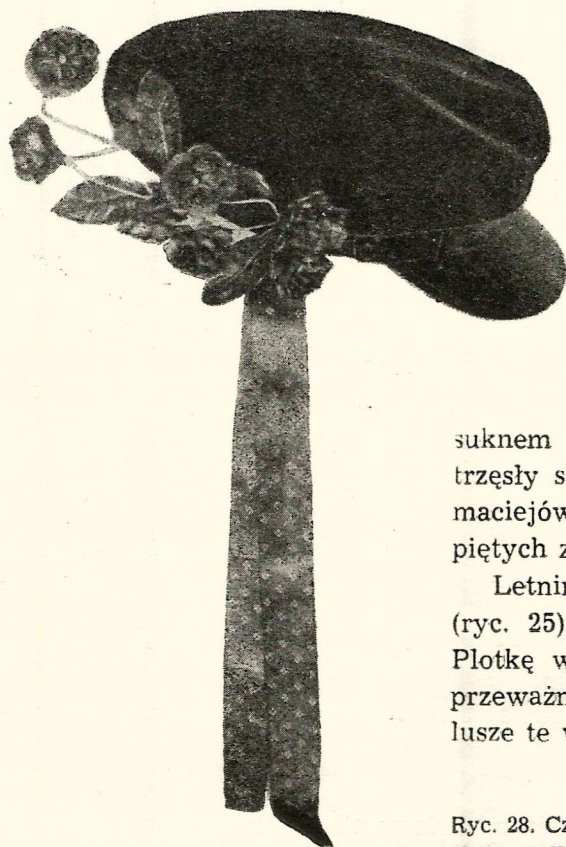
Okrycie głowy było zależne od pory roku i wierzchniego ubrania. W XIX w. noszono do kożucha rogatywki „na cztery strony świata“ z granatowego lub czarnego sukna, obrzeżone czarnym lub siwym barankiem (ryc. 27), a w okolicach Lubochni z modrego płótna z czarnym barankiem. Były też modne rogatywki czerwone, wyszły one z użycia jeszcze przed I wojną. Rogatywka szyta z czterech kwater sukna (ryc. 26), była wyścielana owczą wełną, gremplowaną, usztywnioną papierem. Wewnątrz pikowana była płócienną podszewką. Pas barankowy otoka był lekko poszerzony u dołu. Według B. Stolarskiego po środku dna był guzik, od którego zwieszał się na czarnym sznurku chwast, przycięty równo z obwódka.

Ryc. 26. Rogatywka zwana „na cztery strony świata”. Porównaj ryc. 27. Pow. Opoczno. A — widok ogólny, B — części kroju: c — cztery części tworzące denko i boki, d — „baranek” ze skóry baraniej z runem. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1:16.

Ryc. 27. Rogatywka zwana „na cztery strony świata” noszona do 1905-6 przez Kacpra Bigosza, Groto- wice, pow. Rawa - Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr ks. wpl. 1491. Fot. K. Wecel, 1955.

Do sukmany noszono powszechnie filcowy kapelusz zwany *kaplus* z wysoką, zwężającą się główką a denkiem wgiętym po środku z 2—3-ma aksamitkami, szpilkami i sprzączkami. (Tabl. I). Taki kapelusz zwano *świński ryjek* lub *piasta*. Noszono również kapelusze rozszerzające się u góry⁴⁸. Kawalerowie zatykali w nie pawie piórko lub kwiaty. Kape-

lusze filcowe wyszły z użycia na pocz. XX w. Po nich noszono czapki *sprężynówki* z szerokim denkiem, po czym weszła w modę maciejówka o denku nieco mniej- szym zwana *kaśkietem* (rys. 28). Noszą ją dotąd starsi chłopci; młodzi przyswoili so- bie współczesne cyklistówki lub czapki innego rodzaju.

Kapelusz lub kaszkiet družby był odpo- wiednio zdobiony, w Rzeczyce w XIX w. družba ozdobił kapelusz gałązką ze skrzydeł gęsich, przybraną czerwonym i czarnym sukmem a także szychem. Przy chodzeniu ozdoby te trzęsły się. W Smardzewicach i Lubochni przybierano maciejówkę amarantową wstążką i różgą kwiatów przy- piętych z prawej strony (ryc. 28).

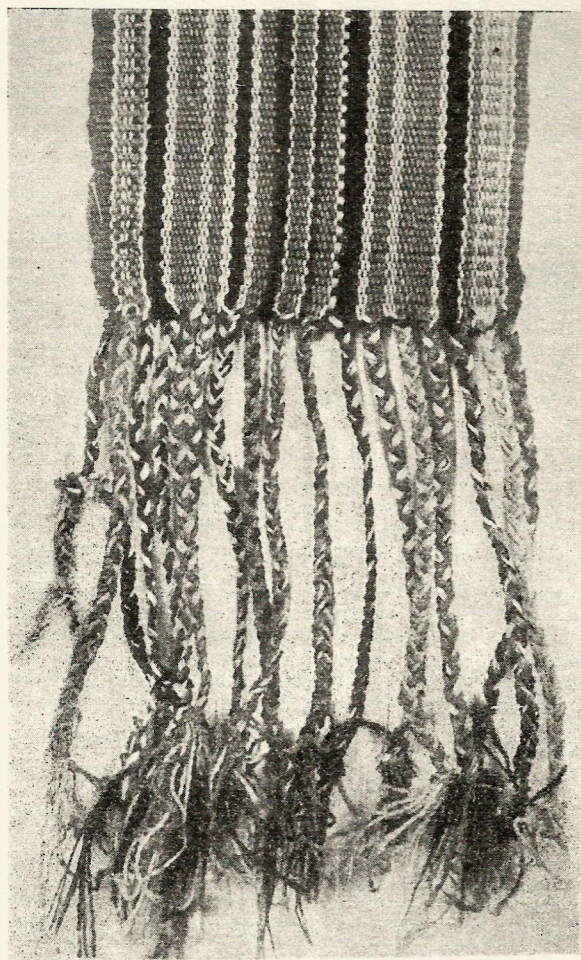
Letnim nakryciem głowy był słomkowy kapelusz (ryc. 25), pleciony „plotką” robioną z żytniej słomy. Plotkę wyplatano z 6-ciu słomek. Kapelusz taki szyl przeważnie pastuch pasąc bydło; obecnie jednak kape- lusze te wyszły prawie z użycia.

Ryc. 28. Czapka „kaszkieta” družby. Wola Zależna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi Nr inw. 2128. Fot. J. Krajewska, 1946.

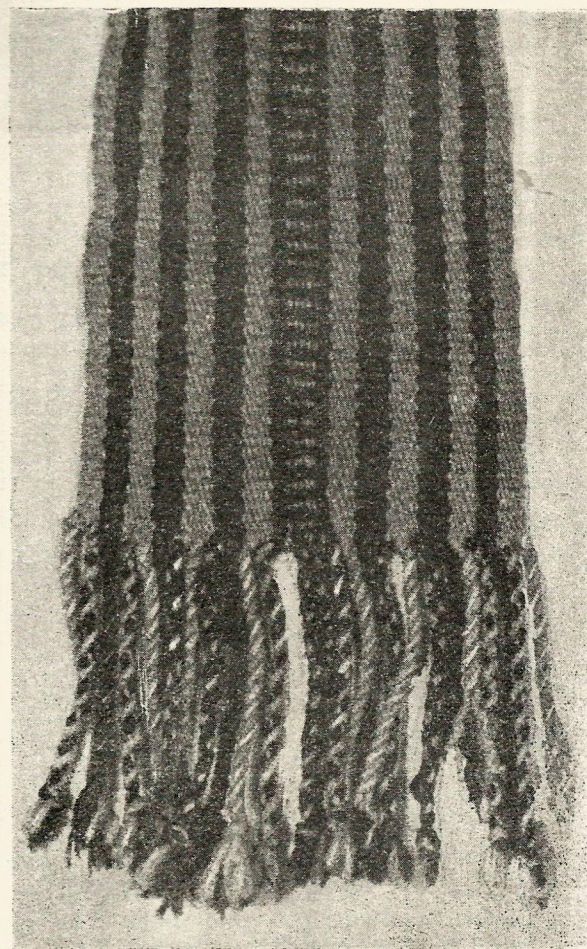
Pasy

W XIX w. noszono pasy tkane lub plecione, ale nigdy rzemienne. Według Stolarskiego w Sługolicach noszono niegdyś wysokie skórzane pasy, podobne do krakowskich, lecz obecnie nikt ich nie pamięta. W poł. XIX w. były w modzie białe lub czerwone pasy wełniane a z końcem XIX w. noszono na codzień pasy czerwone, tkane z wełny lub plecione, siatkowe, wielokolorowe na święta. Do czasu I wojny noszono pasy siatkowe plecione (ryc. 31), droższe i sztywne tkano na warsztatach (ryc. 29, 30, 32).

Pasy siatkowe były na tle paskowym, żółtym a nawet czerwonym, jak w Rzecyzcy, plecione z wełny. Plotły je kobiety (ryc. 68) (długość 2,5—2,7 m, szer. 13—25 cm).

Ryc. 29. Pas z barwionych nici lnianych z ok. 1900 r. Zychorzyn, pow. Opoczno. Fot. K. Weceł, Muzeum Etnograficzne w Łodzi.

Ryc. 30. Pas włóczkowy o tle żółtym, szer. 7,8 cm, dług. 291 cm. Opoczno, Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2162. Fot. J. Krajewska.

Sztywne pasy tkane w XIX w. noszone były na lejbiku a na przełomie XIX—XX w. na sukmanie. Pas siatkowy okręcano dokoła figury; istniało kilka sposobów wiązania. Najpospolitszy — to wiązanie na przodzie (ryc. 6) lub z boku (ryc. 1 i 9).

Pas tkany na krosnach uważany jest za starszy od siatkowego. Pasy parciane są tkane na płóciennym postawie z wełnianym wątkiem.

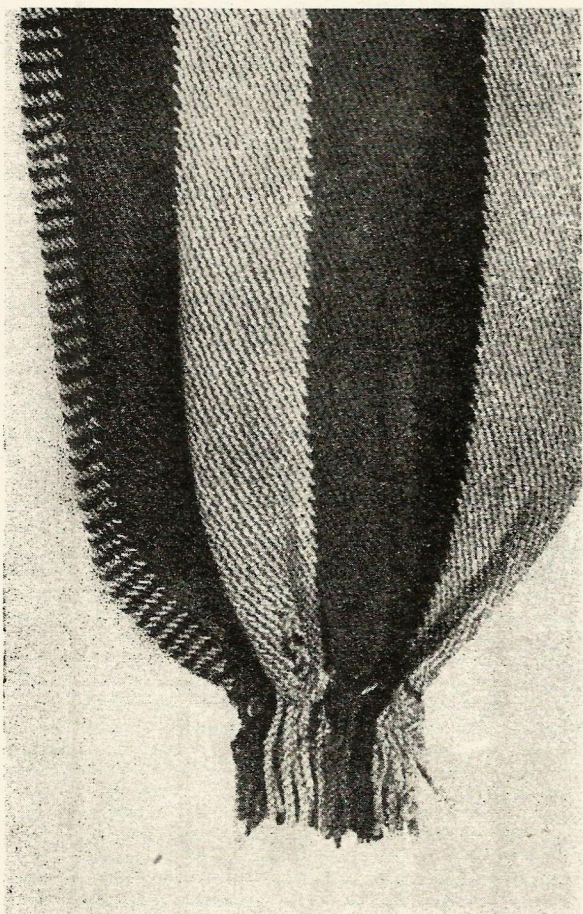
Pasy wełniane tkane posiadają skręcone frędzle (ryc. 30), bądź splecione są w war-kocz (ryc. 29).

Obuwie

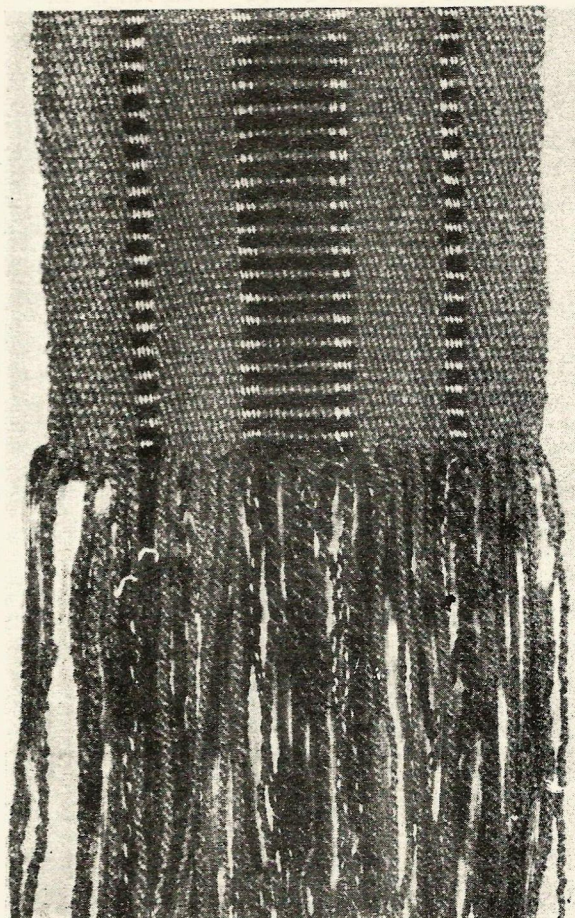
Opoczyńscy i rawscy chłopci noszą buty wysokie z cholewami. Zmieniały się one aż do naszych czasów.

W XIX w. noszono czarne, juchtowe buty o przyszwach krojonych razem z cholewkami. Robiono je na jednym kopycie. Takie buty były bez futrówki, miały miękkie cholewy, dwukrotnie wywijane. Cholewy miały uszy, przez które przeciągano *podwiązkę* lub *trocki* zakończone chwastami. Cholewy były obszyte zielonym, czarnym lub czerwonym sznurkiem. Podwiązki były z 3 weleni zielonej, czerwonej i czarnej. Kawalerskie buty miały wyższe obcasy i podkówki. Trzy gwoździe przybite na pięcie zwano *huncfotami*.

Ok. 1870 r. weszły w modę buty z krojem, czarne z futrówką bez wywijania cholewy. Kawalerowie nosili buty w 8 kantów, karbowane w harmonijkę. Na pięcie świeciły mo-

Ryc. 31. Pas „siatkowy“ pleciony w rękach. Idzikowice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1254 c. Fot. K. Wecel, 1953.

Ryc. 32. Pas o osnowie lnianej a wątku wełnianym. Smardzewice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 483. Fot. K. Wecel, 1953.

siężne huncfoty. Buty karbowane zarzucono przed I wojną. Po nich przyszły buty z prostymi cholewami.

Stopy owijano w XIX w. powszechnie wiechciami lub onucami. Wiechcie skręcano ze słomy na ręce i kropiono wodą, aby słoma zmiękła. Część słomy przewiązywano i dzielono, jak snopek. Chłop kładł węzełek pod stopę, dłuższą częścią w kierunku palców, po czym po 2—3 słomki okręcał dokoła nogi. Wyroby w ten sposób wiecheć starczył na tydzień⁴⁹. Szlachta wcześniej, bo w XVIII w. w/g J. Kitowicza⁵⁰ zarzucała wiechcie i onuce. Chłopi dopiero w ostatnich latach zaczęli używać skarpet.

Z końcem XIX w. weszły też w użycie trepy wyrabiane z drzewa i obijane rzemie-
niem. Wkładano w nie również wiechcie.

OGÓLNY OPIS OPOCZYŃSKIEGO STROJU KOBIECEGO

W XIX w. noszono niemowlęta w cienko uprzedzionych prześcieradłach, otrzymywanych we wianie. Koło Lubochni tkano je „w bącki“. Ok. 1900 r. prześcieradła były tkane z lnu i bawełny na 4-nicielnicach i obszywane białą „obróbką“ z chwastami. Współcześnie noszą niemowlęta w pasiastych dywanach obszytych wełnianą obróbką lub doróbką z chwastami zw. kocotki. (ryc. 7).

Strój dziewczy. Małe dziewczynki ubierają latem w sukienki perkalowe a w zimie — wełniane. Niemowlętom nakładają zdobione czapeczki z jedwabiu lub wełny (ryc. 63). Nieco starsze dostają zapaski w pas, tkane jak zapaski na porywkę. Dziewczęta chodzą ubrane jak dorosłe kobiety (ryc. 33), tylko małym dziewczynkom tkają wełniaki „drobne“. Dziewczynki noszą często zapaski do odziewu po swych babkach, gdyż matki nie noszą zapasek niemodnych.

Strój kobiet. Najstarszy znany nam z informacji strój kobiecy z II poł. XIX w. składał się z kiecki do pasa w dwie wełny, przetykanej niekiedy białym partem lub czarnymi prążkami, z tak zwanym *przedsobkiem* lub *półką*, a dalej z zapaski w „pas“ i na „odziew“. Koszula typu przyramkowego była gładka lub ze stebnowką, a gdzieniegdzie z wyszyciem, z prostą *osywką* i wąskimi *osyweckami*. Gorset z samodziału lub materiału kupnego miał 8 klap, a koło Lubochni 4, i był dopasowany do stanu. Głowę zdobił czepec z zawiązaną na nim „na okrąg“ salinówką lub tylko chustką. Na nogach płytkie, skórzane pantofle, niekiedy sukienne lub z samodziału łączonego ze skórą, uzupełniały strój kobiecy.

Ok. 1890 r. weszła w modę kiecka w pas z „osywką“, w pow. rawsko-mazowieckim na czerwonym dnie, tkana w wąskie pasy z prążkami symetrycznie ułożonymi w raporcie w 5 wełen (czarna, zielona, fioletowa, buraczkowa, niebieska przetykana niekiedy białym partem, Tabl. III). Podobnie wykonane były kiecki zwane *parciokami* lub *pacześniokami*, których raporty są wykonane gładko, bądź tkane jak w Rzeczycy w „zabki“ a koło Lubochni w „bącki“ (Tabl. III.).

Na przełomie XIX—XX w. weszło w modę tło koloru pasowego (tj. pomarańczowego niekiedy o odcieniu cynobrowym). Kiecka tkana w szersze niż dotąd pasy posiadała iglicowanie z wełny, sięgała do kostek i miała 1—3 zakładki u dołu. Na nią nakładano zapaskę w pas na tle pasowym w szerokie zielone pasy a na ramiona zapaskę na „odziew“. Do tego stroju noszą koszule przyramkowe zdobione czerwonymi i czarnymi wyszyciami (Tabl. I.), a w ośrodku rzeczyckim i studziańskim haft czarno-biały.

Do kiecki z „osywką“ wkładają gorsety z tackami, wykonane z samodziału, lub z granatowego aksamitu zdobionego paciorkami, stebnowką i haftem. Sznurowano tasiemkami lub wstążkami od dołu ku górze.

Do stroju ciemno-pasowego noszą na czepecu lub bez czepeca salinówkę. Czarne

Ryc. 33. Dziewczynki we współczesnych strojach odświętnych, Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1947.

Tablica II. Strój opoczyński
Drużba i dziewczyna z około 1935 r.

mal. J. Karolak

trzewiki zdobione często *huncfotami* sznurowano czarną tasiemką, młode zaś Opoczynianki różową lub pasową. Bogatsze wiązały na szyi prawdziwe korale (do 8-u sznurków) z medalikiem i kilka sznurków bursztynów z krzyżykami i medalikami. Biedniejsze wiązały kamienne gronotki.

Prócz charakterystycznego pasowego wełniaka noszą Opoczynianki wełniaki w barwach ciemniejszych bogato iglicowane szczególnie w Smardzewicach. Na terenie pow. rawsko-mazowieckiego wyrabiają w dalszym ciągu parciaki, lecz o innym układzie postawu niż w tkaninach starszych. Kiecki przyszywają do staników a u dołu zdobią sznurkiem kręconym z wełny.

Ok. 1910 r. ukazały się kiecki i zapaski „o dnie łowickim“ lub „pasowym“ (chrom). W pierwszej fazie były one tkane w 4—5 wełen o raporcie symetrycznie zbudowanym „na okrągło“. Ok. 1920 r. raporty rozbudowują się kolorystycznie, stosuje się kilka odcieni koloru zielonego, różnicuje się kolor buraczkowy, niebieski i różowy. Kolor różowy dawał tkaninie szczególny akcent, a pasy stały się asymetryczne. Do kiecek o dnie łowickim noszą zapaski na odziew (o dnie czarnym), i zapaski w pas (np. o dnie zielonym, Tabl. II). Niekiedy kiecka i zapaska na odziew ma dno łowickie. Do żałoby noszą kieckę o czarnym dnie z czarną zapaską na odziew. W dni niepogodne koło Opoczna używają najczęściej zapaski na odziew w kolorze modrym (ryc. 41). Oprócz tego noszą też kiecki o tle „gąsiątkowym“ tj. seledynowo-zielonym, lub o o tle „ciałowym“ tj. jasno-różowym a także niebieskim lub w ogóle jasnym. Są to stroje bardziej paradne, przeznaczone na lato i do nich noszą jasne zapaski a nie używają już zapasek do odziewu.

Po I wojnie noszono koszule z wykładanym kołnierzem zdobionym siatką, z wyszyciem na przyramkach, kołnierzu i mankietach. Haftowano bawełną *zapotem* w różnych kolorach. Nowsze koszule mają mankiety dłuższe od dawnych, przy kołnierzu siatkę szeroką, wykonaną szydełkiem, krochmaloną i falującą (ryc. 40).

W dni chłodne ubierano kaftan, który ok. 1900 r. był krótki, z deseniowej tkaniny, najczęściej o dnie ciemnopasowym (Tabl. III). Współczesne kaftany mają dno łowickie (Tabl. II, Tabl. III), chociaż używane są i inne np. o tle czarnym w zielone paski (Tabl. III). Prócz kaftanów z samodziółu Opoczynianki noszą kaftany z cienkiej wełny z szewiotu lub aksamitu. Kaftany są przeważnie na podszewce, często ze starego wełniaka. Uroczyste ślubne kaftany są z cienkiej wełny. Z końcem XIX w. w okolicy Lubochni kaftany z kupnej tkaniny haftowano na plecach.

Dziewczęta i kobiety plotą włosy w dwa warkocze złączone różową lub haftowaną w kwiaty wstążką. Dziewczęta wiążą nad czołem salinówkę, idąc do miasta kryją salinówki białą perkalową chustką. Na nogi wkładają latem pantofle i białe, wełniane własnej roboty lub kupne pończochy.

Strój letni. Biały odświętny strój letni był jednocześnie strojem ślu-

Ryc. 34. Dziewczynka w ubiorze letnim. Sukienka z perkalu. Zychorzyn, pow. Opoczno.
Fot. Marian Ney, 1946.

bnym. Prócz stroju białego kobiety ubierają się w kieckę z cienkiej wełny, naśladującą wełniak w kroju o kolorze najczęściej granatowym lub buraczkowym, zdobioną zakładkami i aksamitnymi naszytami. Prócz takiej kiecki noszą sukienki z deseniowego perkalu szyte na wzór wełniaka lub lnianego samodziału barwionego i tkanego w deseń. Na to nakładają zapaskę w „pas“.

Strój zimowy. W XIX w. kobiety opoczyńskie nosiły w zimie na wełniaku rodzaj sukmanki zw. *żupanikiem*, *sukienką* lub *przyjaciółką*. Biedne — z kraszonego na kolor modry partu, podwatowane; bogatsze — z zielonego, czarnego lub granatowego sukna, podbite białym lub siwym barankiem. Do sukmanki nosiły buty z cholewami. Na pocz. XX w. sukienka wyszła z mody; dłużej utrzymała się *angierka* lub *wangierka* z samodziału o tle pasowym i biało-czarnej osnowie.

Na angierki nakładano zapaskę w pas. Na szyi wieszano bursztyny (Tabl. I); koło Kraśnicy, we wsi Dęby wiązano na głowie dzikówkę lub „dziką chustkę“. Była to duża, wełniana o tureckim wzorze chustka, którą okrywano głowę i ramiona, wiążaną pod brodą i na nią dopiero zawiązywano zapaskę na odziew. Angierki utrzymały się gdzieś tam do tej pory.

W pow. rawsko-mazowieckim kobiety nosiły w zimie dywany tkane na 4-nicielnicach, składane w trójkąt, a końce zwijano w kształt mufki. Na taki dywan nakładano zapaskę na odziew, którą przewiązywano raz z góry, drugi raz w pasie, przekładano do tyłu i wiązano. Obecnie kobiety zakładają w zimie watowane kurtki; głowę chronią pod salinówką lub chustką perkalową, skrzyżowaną pod brodą i wiążaną z tyłu. Na to wkładają ciepłe chustki wełniane i zapaski na odziew. Z pocz. XX w. kobiety nosiły trzewiki, obecnie weszły w modę wysokie buty z cholewami (ryc. 4).

Ubiór do pracy. Do pracy wkładają w zimie stary wełniak, kaftan watowany, chustkę na głowę skrzyżowaną pod brodą i wiążaną z tyłu, a na to jeszcze ciepłą chustkę. Na nogi nakładają buty lub trepy; dawniej wkładano w nie wiechcie i onuce a obecnie onuce i wełniane pończochy.

Latem noszą wełniaki robione na *porówkę*, to jest z rzadkiej tkaniny wełnianej. Wkładają też zużyte lub bez haftów koszule i stare zapaski robione na parcie lub tkane w deseń z paczesi. Prócz wełniaków zużywają też podniszczone kiecki. Na głowę nakładają perkalową białą chustkę zasuniętą głęboko na twarz, wiążaną z tyłu, a przy pracy w polu pod brodą. Kobiety chodzą latem boso lub w trepach; idąc do miasta nakładano buty dopiero tuż przed osiedlem. Dawniej kobiety podczas żniw zdejmowały wierzchnie ubrania i pracowały w koszulach.

Ryc. 35. Strój letni z fabrycznej wełny, kobieta idzie boso, a w ręce trzyma trzewiki. Wola Żałężna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.

Ryc. 36. Młoda mężatka w czepcu obrzędowym z 1916 r. Wola Żaleńska, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.

mocno krochmalone. Do białej kiecki zawiązują często zapaski o jasnych barwach przetykane gęsto białym partem. Do płóciennnej spódnicy wkładano fartuchy krótsze od niej z białej piki lub innych tkanin, obszyte koronką i białe (kremowe) kaftany z siatką.

Idąc do ślubu „w sorcu“, „dymce“ a nawet wełniaku panna młoda zakłada na kark salinówkę, którą krzyżuje na piersiach. Na głowie nosi wianek z wstrzążek, który koło Lubochni przyciska się chustką. W XX w. weszły w użycie welony i są powszechnie przyjęte. Do stroju ślubnego noszono dawniej pantofle a na przełomie XIX i XX w. wysokie buty. W okolicach Lubochni prócz młodej i drużny ubierały na głowę stroiki zdobnione pawimi piórami (ryc. 6).

Ryc. 37. Dziewczyna we współczesnym stroju odświętnym. Jasiień, pow. Rawa Mazowiecka. Fot. J. Krajewska, 1954.

Strój obrzędowy. Na przełomie XIX i XX w. opoczyński strój ślubny składał się z kiecki białej do pasa zw. *sorcem*, na terenie półn. przyszytej do stanika zw. *dymką*, z koszuli haftowanej krzyżykami w kolorze czerwono-czarnym lub biało-czarnym. Do kiecki w pas nakładano gorset i kaftan wykonany z białej bawełnianej tkaniny tkanej na 4-nicielnicach. W zimie zamiast białego, zakładają pod kaftan ciepły gorset.

Do sorców lub dymek noszono zapaski wełniane, przeważnie na tle ciemno-pasowym a w okolicach Lubochni, Rzeczyca, płóciennie-bawełniane zw. *zapołowe*. Szyto również kiecki z płótna kupnego. Spódnica marszczona miała u dołu 10 zakładów.

Współcześnie w okolicach Opoczna noszą suknie szyte z płótna kupnego przyszywane do stanika z rękawami,

Na przełomie XIX i XX w. chowano dziewczynę w dużej salinówce na ramionach i chustce na głowie; mężatkę — w czepku bez chustki a na ramiona dawano połowę prześcieradła („w czym nosiłaby dzieci na drugim świecie“). Starszej kobiecie zakładano połówkę prześcieradła na ramionach, sięgało ono aż do stóp. Jeszcze i teraz starsze kobiety przygotowują sobie czepki lub jakiś strój na śmierć. Zmarłej dają również bursztyny na szyję.

Rozdział VII.

SZCZEGÓŁOWY OPIS STROJU KOBIECEGO.

Koszule

Opoczyńskie koszule kobiece są podobne do najstarszych koszul męskich na „zaściegackę“ z wywiniętą „osywką“. Składają się one z dwóch części: górnej, krótkiej, sięgającej do pasa zw. *stanem* a w Radziech Dużych *ciałkiem*, uszytej z cienkiego płótna, i z części dolnej tj. *nadołka* przyszytej do stanu, szytej z grubego płótna często z kilkoma wkładami dla poszerzenia (ryc. 38, 39 II.). Rękawy koszul marszczone na przyramku (ryc. 40) a w koszulach rawskich lub północno-opoczyńskich — z kontrafałdem zdobionym. Różnice w koszulach kobiecych zaznaczają się w kołnierzu i mankietach a także w zdobieniu. Najstarsze koszule miały kołnierze stojące z wąską szydełkową koronką i były zdobione podwójną stebnówką na przyramkach i „osywkach“. Moda na te kołnierze przeżywa się, w Smardzewicach w koszulach późniejszych występuje haft na kanwie. Tylko w grupie odrzywolskiej przetrwały proste, wysokie kołnierzyki, jakkolwiek noszone są oba typy, a młode dziewczęta ubierają się raczej w koszule nowsze.

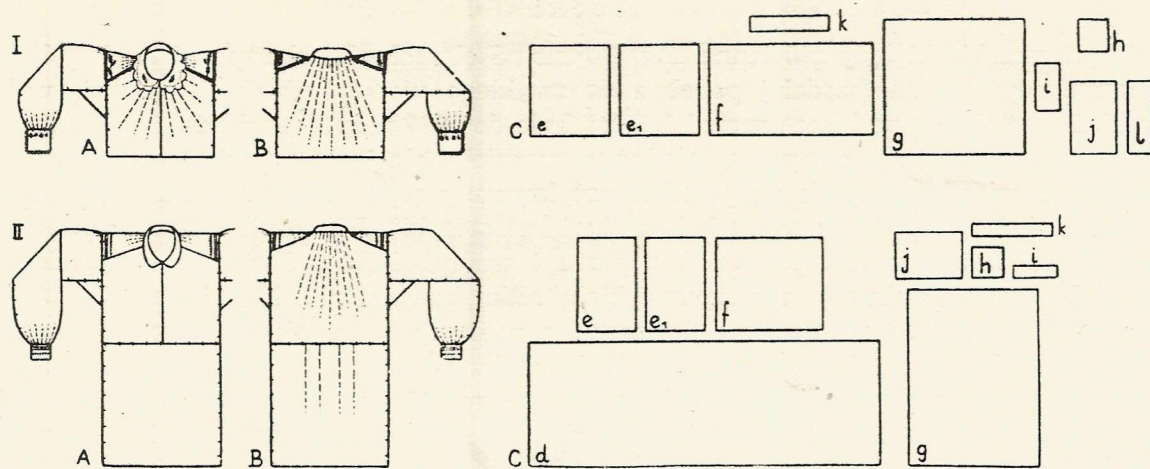

Zmiany w kroju koszuli dotyczą tylko mankietów, gdyż w najstarszych są one wąskie (ryc. 6), a w późniejszych szerokie (ryc. 3).

Najbardziej zróżnicowany jest haft koszuli; najstarsze mają wyszywane przyramki i mankiety a współczesne — rękawy. W koszulach nowego typu haft jest umieszczony pasami między zakładkami, bądź też na całej powierzchni rękawów są rozrzucone bukiety kwiatów.

Koronka zdobiąca koszulę zw. *siotką* jest wąska w najstarszych koszulach, w późniejszych — rozszerza się, a motywy zdobnicze różnicują się. W okolicach Lubochni na pocz. XX w. noszono dość szeroką „osywkę“ z szeroką koronką. Współczesne koszule „siotkowe“ lub „z krezą“ posiadają szeroką przejrzystą koronkę, dzierganą szydełkiem, mocno krochmaloną i falującą.

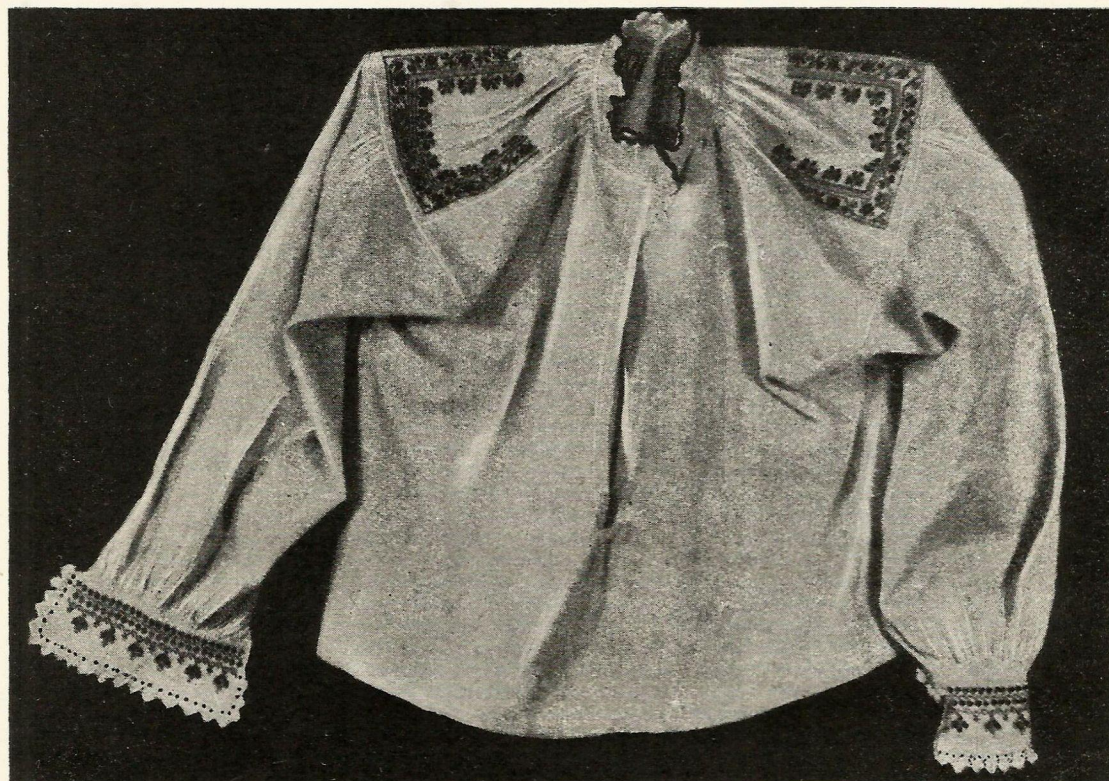
Ryc. 38. Koszula kobieca z „nadołkiem“ z ok. 1900 r. Wólka Felgustowska, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2049. Fot. J. Krajevska, 1948.

Ryc. 39. Koszule kobiece. I. — Koszula odświętna. Wola Zależna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1250 b. II. — Koszula z nadolkiem. Wola Zależna, pow. Opoczno. A — przód, B — tył. C — części kroju: d — nadolek, e, e₁, f — części okrywające klatkę piersiową (plecy — f, piersi — e, e₁), g — rękaw, h — cwikiel, i — mankiet, j — przyrządek, k — kołnierzyk, l — części tkaniny podszywane od wewnątrz pod przyrządek. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 30.

Koszule lub bluzki wykonuje się przeważnie z płótna fabrycznego. W Ossie rękawy są składane wzdłuż i zaprasowane na ostro. Koszula jest zwykle mocno krochmalona. Ostatnio zjawia się na koszulach nowa ozdoba w postaci zakładek. Koszule takie są zdobione przeważnie haftem o motywach roślinnych (Tabl. IV).

Starsze kobiety nie nakładają pod kieckę innych części bielizny a górna część koszuli jest jednocześnie wierzchnią częścią ubrania, rękawy bowiem i przyramki zdobione są widoczne spod gorsetu (ryc. 37).

Ryc. 40. Koszula kobieca odświętna sprzed 1914 r. Smardzewice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 535. Fot. J. Krajewska, 1948.

Kiecki

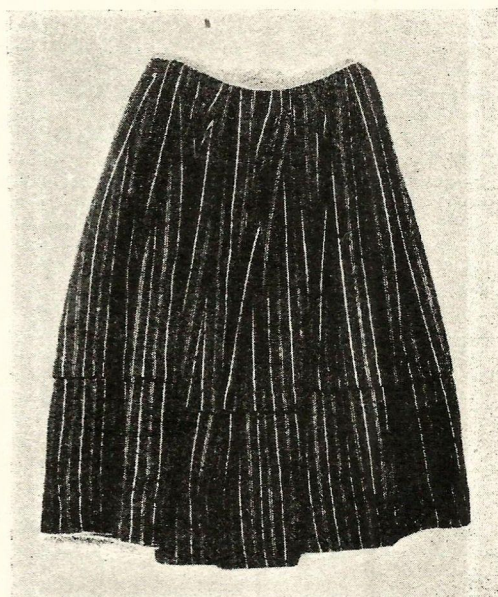
Najstarsze kiecki były płócienne. Pisze o nich Stolarski: „Kiecka sprzed stu laty była ze zgrzebnego płótna, bardziej podobna do zwykłego worka, niż do dzisiejszej spódniczki. Pozostałością po kiecce sprzed 100 lat była do 1890 r. „półka“ przeważnie z płótna zgrzebnego, przykrywana zapaską z ładnego materiału, ale że zapaska krótsza od kiecki, półkę było widać. Rozporek na przodzie przykrywany zapaską kobiety bardziej nieporządne zaniedbywały, że on często był za długi i za szeroki“. Półka miała 40 cm szer. wykonana dla oszczędności z partu lub z partu i wełny. (Dęby). Pozostała część kiecki posiadała wątek wełniany przesuwany białą nitką bawełnianą. Nici lniane wążczono w półce białym partem i czarną lub czerwoną wełną, czasem jak w Rzeczycy przesuwano po 2 nitki partu i 2 granatu. Kiecki były tkane w modre i czerwone lub czarne i czerwone 2 cm prążki, wążczone białą bawełną (ryc. 42). W Treście Rządowej tkano kieckę w 2 wełny w prążki (1 cm) barwy orzechowej i jasno-niebieskiej. J. P. Dekowski podaje, że w 1752 r. spódnice w paski używane były przez kobiety odrzywolskie a w 1791 r. wieśniaczka osiadła niedaleko Petrykóz miała spódnice czerwoną w białe i niebieskie paski. Kozłowski w „Kłosach“ pisze w 1871 r., że w Łegonicach nad Pilicą noszono kiecki czerwone w paski najczęściej niebieskie, czarne lub zielone z żółtym.

Możliwe, że na terenie Opoczyńskiego jednobarwny wełniak używany był równocześnie z wełniakiem dwubarwnym, chociaż moda na jednobarwne wełniaki odświeżne w poł. XIX w. mogła być dominująca⁵¹. W końcu XIX w. noszono w pow. rawsko-mazowieckim jednobarwne kiecki buraczkowe, zdobione szeroką aksamitką a i dziś w okolicach Lubochni noszą kiecki jednobarwne. Biała bawełna do przewążczania kiecek używana była w XIX w. i w pocz. XX w. W okolicach Opoczna używana była kiecka „modra“ w białe prążki (ryc. 41).

Ok. 1870 r. następują kolorystyczne przeobrażenia kiecki i przejście od dwu lub trzybarwnej — do kiecki o dnie czerwonym, zdobionym prążkami w 4 wełny lub posiadającej 6—8 *krasiów*. Są to kolory: czarny, zielony, niebieski, buraczkowy, wiśniowy. Do tych kolorów, które są podstawowymi dochodzi w raporcie kolor żółty lub różowy, który czasem jest używany jako pojedyncza prążka. Początkowo była to kiecka: „drobna“ o wą-

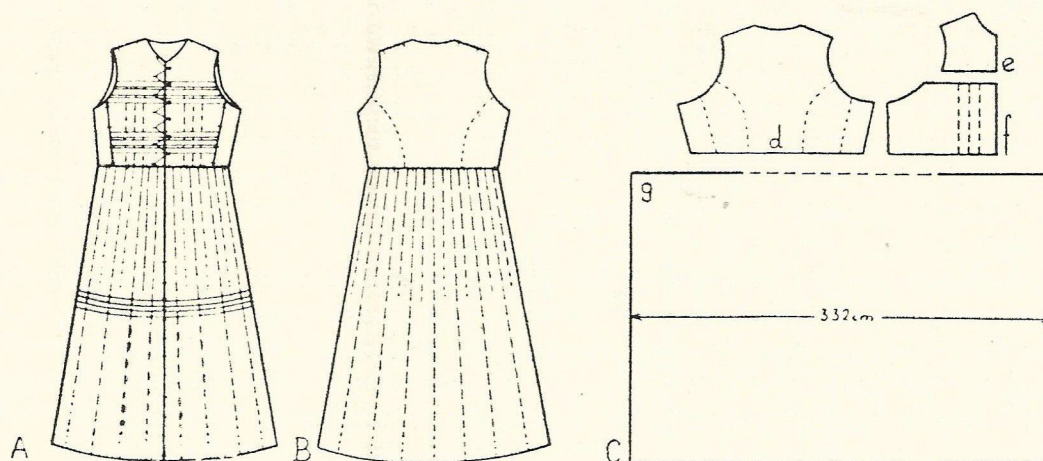
Ryc. 41. Kiecka „modra“ z czarno-białego samodziła. Żychorzyn, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi, Nr inw. 444. Fot. J. Krajewska, 1948.

Ryc. 42. Spódnica „kiecka“. Międzybórz, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 997. Fot. J. Krajewska, 1948.

skich paskach dna, które później rozszerzają się i są zdobione szerszym raportem zbudowanym „na okrągło” tj. z symetrycznym układem barw.

Kiecka przeszła przez przeobrażenia również i w kroju. Na przełomie XIX i XX w. noszono kiecki do pasa, bez półki z jednolitej tkaniny z zakładką lub 3—4 zakładkami długa po kostki, prosto opadająca, sfaldowana z tyłu, była wszyta w oszywkę

Ryc. 43. Wielniak tj. spódnica zszyta ze stanikiem z 1935 r. Gorzałków, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1448 a. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy i boki, e, f — przód stanika. Linia przerywana w części, g — oznacza skrócenie długości płatu. Rys. Pracownia Muzeum Etnograficznego w Łodzi. Podziałka 1 : 30.

zawiazaną na przodzie. Długość kiecki odpowiadała szerokości tkaniny, gdyż pasy układano wzdłuż a szerokość wahała się od 3,5 do 4 m.

W okolicy Opoczna kiecka w pas była modna do I wojny. W Rzeszycy ok. 1900 r. zaczęto wszywać kiecki do staników, co przyjęło się ok. 1914 r. w całym Opoczyńskim. W ośrodku rzeczyskim kiecki takie noszono z paskiem zapinanym na przodzie.

Ok. 1900 r. weszła w modę barwa pasowa zw. również koło Opoczna „cerwoną” (pomarańczowa Tabl. I) — która występuje w dnie kiecki (szer. 3—5 cm). Raporty różnej wielkości nie przekraczają 13 cm. Ok. 1910 r. weszło w modę dno „łowickie” zw. „pasowe” (żółty, chrom), ale układ barwnych pasów pozostaje w pierwszej fazie nowej mody ten sam. Po I wojnie następuje rozbudowanie raportu barwnego (Tabl. II), a ilość odcieni powiększa się. Szczególnie charakterystyczny jest kolor różowy, wełna zaś różowa nazywa się koło Lubochni *włocka*. Raport staje się asymetryczny tzw. *społeczny*, ostatnio nie powtarzający się w całej kiecce. Układ barwny powstaje przez wiązanie prążek różnej szerokości, przez rozjaśnianie lub przyciemnianie barwy przy pomocy wąziutkich prążek, powstających przez 2 lub 3 przesunięcia wątkiem odpowiedniej nici. Obok pasowych kiecek opoczyńskich noszono kiecki na dnie ciemnym: fioletowym, buraczkowym, czarnym. Obecnie nosi się kiecki o różnych dnach; najbardziej lubianym przez starsze kobiety jest dno pasowe lub czarne a przez młode pokolenie — dno „gąsiątkowe” (zielone) „ciałowe” (różowe — Tabl. III). Kolor „ciałowy” wszedł również do raportu i do kiecek o innym dnie.

Kiecki tkane są na podstawie z partu lub kupnych nici, wążczone wełną.

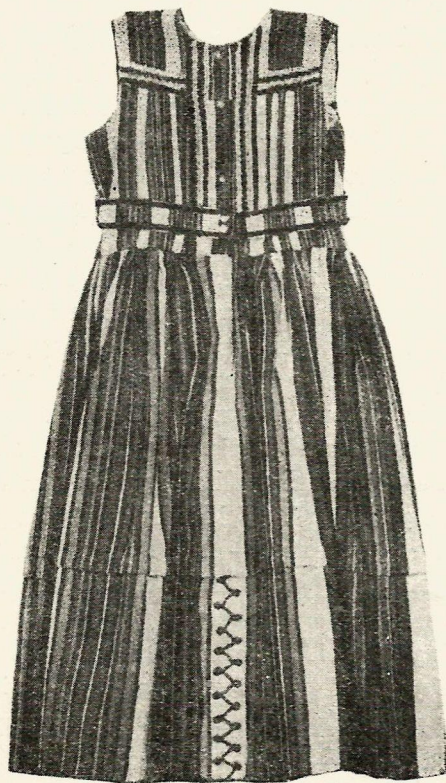
Prócz kiecek wełnianych modne były jeszcze w XIX w. kiecki zw. *pacześniok* lub *parciok*; w Glinku miał pasek biały, niebieski, granatowy lub zielony, czerwony, niebieski a między nimi drobne czarne prążki. Parcioki są ciekawe z uwagi na tkacki ścieg, gdyż moda polegała na tym, aby w tkaninie przeświecały nici partu osnowy. Kolorystycznie odpowiadały modzie istniejącej w danym czasie (Tabl. III). Ciemne kiecki służyły do „chodu” a odświeżne były jasno-zielone, i jasno-niebieskie. Parciak był tkany na lnianych niciach, wążczony wełną w „prążki” lub w „zabki”. W ośrodku rzeczyskim tkano kiecki na białym parcie w zabki czerwone i granatowe, między prążki zaś wpuszczano

3 nitki partu. Kontynuacją parciaka jest kiecka noszona w XX w. w pow. rawsko-mazowieckim z pewnymi zmianami w układzie nici lnianych, które tworzą pasy białe i czarne biegnące na przemian i prześwitujące przez ciemno-pasowy wątek. Współcześnie kobiety tkają czasem barwne parciaki na letnie kiecki robocze.

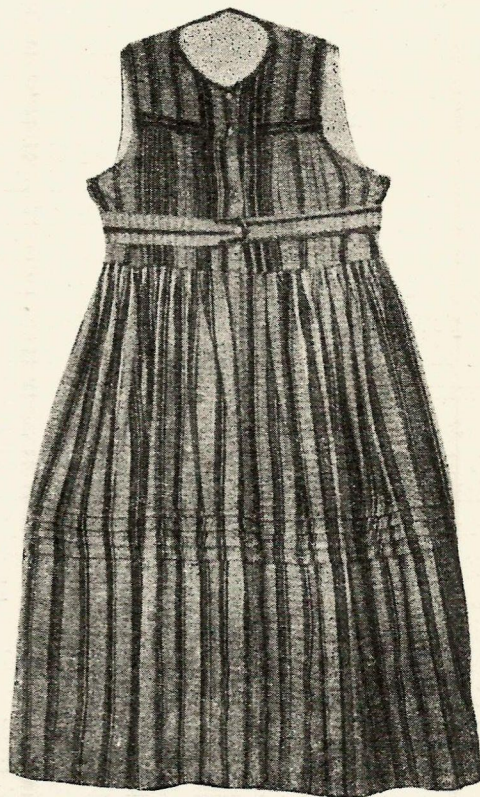
„Ząbki“ modne jako ścięgi tkackie już w parciakach w XIX i XX w. są również stosowane jako przeróbka i w kieckach ciemno-pasowych i ciemnych do pasa w XX w. aż do wojny światowej. Szczególnie bogato były zdobione przeróbką w ośrodku smardzewickim i rzeczyckim (Tabl. III, IV). Ciemno-pasowe posiadają w całym Opoczyńskim podobną modę; jest to ściąg tkacki bądź iglicowanie na warsztacie. W nowszych kieckach tkanych przed II wojną — przeróbka jest często iglicowana jedwabną lasą. W XIX w. używano niekiedy subtelnych efektów kolorystycznych przez użycie odpowiedniego materiału i techniki tkackiej, jak przesuwanie środkowej prążki raz barwną wełną, to znów niemi białymi (Tabl. III).

Upowszechniające się po I wojnie kiecki o dnie łowickim były przyszyte do stanika (Tabl. II). Na stanik tkają materiał w barwach kiecki, lecz o prążkach i dnie w połowie węższym. Stanik jest dopasowany przy pomocy zakładek idących od pach ku środkowi pleców do pasa, z przodu ma odcięty karczek a dolna część ułożona jest w zakładki). Stanik zdobią aksamitkami wzdłuż zapięcia i wszerz nad zakładkami. Zdobią go też atlasowe wstążeczki układane w kontrafałdy (ryc. 44), paski szkłoków i guziczki. Współcześnie kiecka posiada krytą szeroką zakładkę pod aksamitkami, która usztywnia ją dzwonowato (ryc. 45).

W półn. części Opoczyńskiego, koło Smardzewic i Odrzywołu kiecka jest puszczone prosto i nisko zdobiona tasiemkami. W okolicach Lubochni duży wpływ posiada moda idąca od Rzeczyca, a więc i kiecki noszone są według tamtejszej mody. Prócz nich występują i inne formy kiecek a więc tzw. kiecka rawska, którą charakteryzuje brak

Ryc. 44. Spódnica zw. „kiecka“ ze stanikiem i paskiem. Rzeczyca, pow. Rawa Mazow. Muz. Etn. w Łodzi, Nr inw. 3746, fot. K. Weceł.

Ryc. 45. Spódnica — kiecka ze stanikiem. Sadykierz, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 436. Fot. K. Weceł, 1953.

jednolitego tła, tzw. „układanka” tj. jednobarwna kiecka układana w fałdy i zdobiona u dołu szeregiem kolorowych wstążek oraz haftowany stanik.

Prócz kiecek wełnianych i parciaków Opocznianki noszą latem kiecki z cienkiej granatowej, lub buraczkowej wełny szyte z aksamitkami na staniku, bądź perkalowe. Przed I wojną noszono w upalne dni tzw. sorce tj. kiecki do pasa z oszywką, tkane na 4-nicielnicach, z lnianych i bawełnianych nici. W półn. części Opoczyńskiego *dymki* tj. kiecki tego typu przyszywają do stanika również z zakładką. Sorce i dymki były również strojem ślubnym. Obecnie szyją kiecki z kupnego perkalu, zaś koło Opoczna razem z rękawami. Kiecki z perkalu weszły w modę ok. 1925 r. a w Smardzewicach jeszcze wcześniej; szyte na staniku posiadały zakładki.

Zapaski

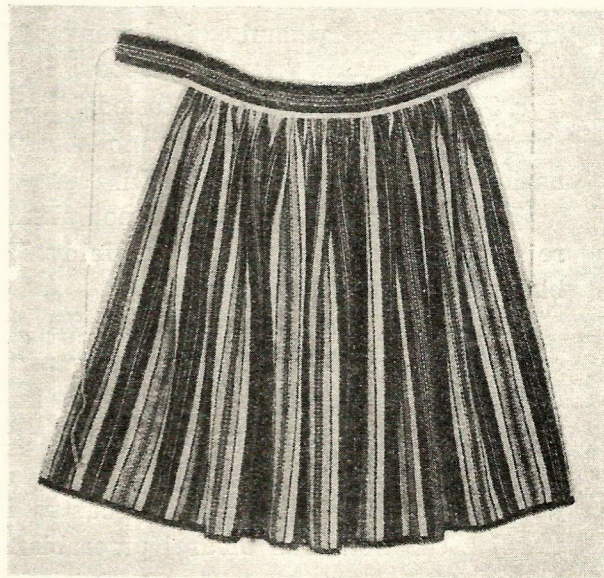
Zapaski w pas. Zapaski „w pas” są używane do każdej kiecki, tak w stroju odświętnym, jak i w ubiorze codziennym a dawniej wiązano je również na angierce. Kobiety opoczyńskie mają ich przeważnie kilka, zamożniejsze dostają we wianie i więcej niż dziesięć, jednakże na codzień używają zapasek podniszczonych lub ciemniejszych. Oprócz wełnianych zapasek są również używane zapaski na „porywkę”, na targ, do pracy lub do stroju białego, przerabiane często białą bawełną.

Takie zapaski były z końcem XIX i pocz. XX w. długie, dostosowane do długości kiecki a szer. ok. 1,5 m (Tabl. I). Współczesne, są krótsze i węższe (ok. 0,5 m dłg., 0,60 m szer.) bez oszywki (Tabl. II) zwłaszcza w okolicach Opoczna, Rzeczyca, Studzianny a tylko w okolicach Odrzywołu i Smardzewic noszą zapaski dłuższe.

Zapaska wszyta jest w oszywkę i wiąże się na tasiemki zw. *stroczki* lub *troczki*, tkane z wełny na parcie lub kręcone w kilku barwach a czasem jednobarwne. (Tabl. III). Do zapasek ozdobniejszych przyszywają na końcach tasiemek *kocotki*, krzyżują je z tyłu i wiążą z przodu w kokardę na oszywce. Zapaski w pas najstarszego typu spod Opoczna były drobne, modre w wąskie paski przerabiane białym lub czerwono-czarnym kolorem. W powiecie rawsko-mazowieckim noszono zapaski granatowo-białe. Zapaska w drobne pionowe prążki używana jest dotąd, choć w innych barwach i układzie prążek (ryc. 46). Ok. 1900 r. zapaski rozbudowują się kolorystycznie i zmieniają kompozycyjnie, w modę

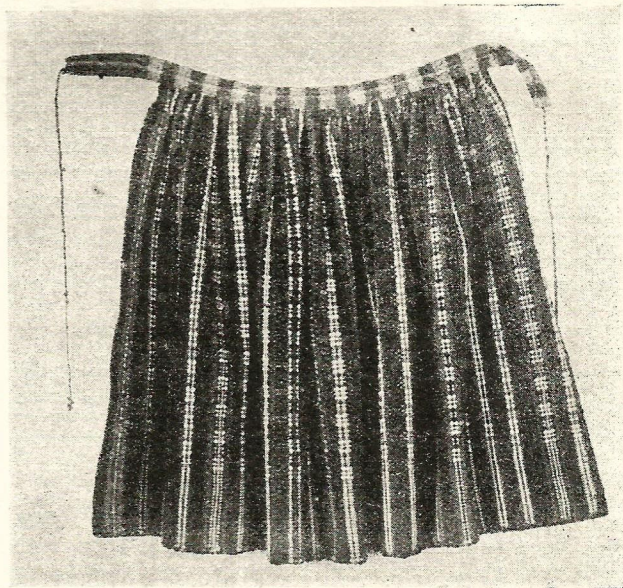
Ryc. 46. Współczesna zapaska „na odziew”, Ogonowice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1253. Fot. J. Krajewska, 1948.

Ryc. 47. Zapaska „w pas” z ok. 1900 r. Wola Żeleźna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1267. Fot. J. Krajewska, 1948.

wchodzi kolor ciemnopąsowy (pomarańczowy) zw. również *cerwony*, który wiąże się z szerokimi prążkami zielonymi (Tabl. I). Jednocześnie wprowadza się bogaty ścieg iglicowy. Tło „cerwone” wyszło z mody od 1910 r. a na jego miejsce weszło tło „łowickie”, czyli pąsowe (chrom). Raporty takie są budowane w 4—5 kolorach, analogicznie do kiecki, zawsze symetryczne. Ok. 1920 r. wprowadza się do tła i raportu więcej kolorów, to też tkanina bogaci się kolorystycznie. Obecnie prócz ciemnych kolorów modne są i jasne, a do białych kiecek — przerabiane gęsto białą bawełną.

W Opoczyńskim szczególnie w części półn. rozwija się w zapasce bogaty ścieg tkacki 4- lub 6-nicielnicowy lub pod deskę. W okolicach Lubochni wykonują od 1900 r. zapaski wełniane w „bącki” (Tabl. III) w ciemnych kolorach a także „zapołowe” z siwego partu, przerabianego białą bawełną z pasami o prążkach z „bąckami” czerwono-czarnymi. Zapaski te są obszyte białą szydełkową koronką. W okolicach Rzęczyca robiono również zapaski w „ząbki” a niejaka Maria Chojecka z Glinnika wprowadziła ok. 1914 r. w modę „krzyżocki” i „kuloski”, o ściegu dość skomplikowanym i większej ilości kolorów. Zapaski te są zdobione szeroką wełnianą koronką; moda na ten typ trwała do II wojny.

Ryc. 48. Zapaska w „krzyżoczki” z ok. 1915 r. Królowa Wola, pow. Rawa Mazowiecka, Muzeum Etnograficzne w Łodzi, nr inw. 3124 dep. Fot. K. Weceł, 1954.

Współcześnie prócz zapasek szytych z tkaniny pasiastej robią zapaski na „porywkę” w kratkę, wążczone bawełną (Tabl. III), bądź o osnowie w dwu kolorach, czarnym i białym prześwitującym przez wełniany lub lniany wątek i dającym wrażenie tkaniny kraciastej. Taką techniką są najczęściej wykonane zapaski dla dziewczynek. Zapaski w pas typu starszego nie posiadają ozdób lub są mało zdobione barwną plotką bawełnianą; współczesne są zdobione pośrodku aksamitką (1—3), tasiemkami i paskiem „szkloków”, wstążkami i koronką. Ponadto koło Opoczna obszywają często wełnianą siatką dolną krawędź zapaski i jej boki, a zapaski „zapołowe” siatką białą (ryc. 37). W Glinniku i wsiach sąsiednich w okresie międzywojennym dolną krawędź zapaski tkaną w „kuloski” obszywano koronką wełnianą w barwny wzór a nawet haftowano na koronce nazwisko właścicielki.

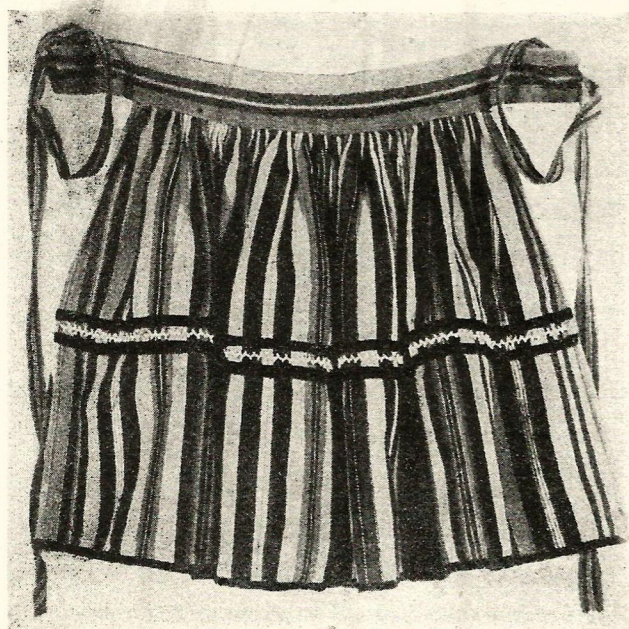
Krótkie zapaski mają często pod aksamitkami ukrytą po środku zakładkę, dzięki której zapaska układa się w sztywne fałdy. W Smardzewicach i okolicy zdobią zapaski u dołu białymi tasiemkami.

Zapaski na odziew. Zapaska „na odziew”, „do odziewu” lub „do chodu” zarzucana jest na ramiona dla ciepła, w razie potrzeby kryją nią także głowę. Zapaski na odziew zakładano także na dywany, którymi się okrywano a także na ciepłe kurtki (Tabl. II). W zapaskach na odziew noszą często na plecach bańki z mlekiem, zapaska więc spełnia dodatkowe funkcje.

Z końcem XIX w. zapaski na odziew były tkane z wełny czarnej i czerwonej, granatowej z czerwoną lub modrą przerabianą białą. Koło Opoczna prążki były w niej nieco szersze niż w zapasce w pas, chociaż koło Lubochni tkano prążki jednakowe, dwa razy przesunięte bawełną.

Na ogół zapaska na odziew posiada paski pionowe, lecz koło Opoczna na pocz. XX w. noszono również zapaski na odziew z paskami poziomymi.

Ok. 1900 r. zaczęły być modne zapaski o ciemnopasowym dnie (Tabl. III). Zapaska na odziew jest wszyta w oszywkę (dł. 72 cm, szer. 7,5 cm), do której przywiązane są troczki wiązane z przodu i tyłu, jeśli zapaska przyciska ciepłą chustkę lub dywan. Niektóre zapaski w powiecie rawsko-mazowieckim posiadają zakładkę, umieszczoną w odległości ok. 30 cm od dolnej krawędzi. Zapaski są czasem obrzeżone aksamitką, natomiast nie posiadają naszytych ozdób jak zapaski w pas. Raport zapaski na odziew zbudowany jest z prążków w kilku kolorach: czarnym, zielonym, buraczkowym, ciemnoniebieskim, gęsto iglicowanymi. Takie zapaski noszą jeszcze do dziś staruszki. W zapaskach o dnie łowieckim ilość iglicowań zmniejsza się, zapaska taka modna jest i współcześnie noszona obok zapaski o dnie czarnym; tylko koło Opoczna utrzymał się dawniejszy typ zapaski modrej, przesuwanej białą bawełną a noszonej na niepogodę. Zapaska o dnie łowieckim i o dnie czarnym posiada raporty zbudowane „na „okrągło“, czyli symetrycznie. Szersze prążki akcentujące pas są buraczkowe, wiśniowe, liliowe, zielone i niebieskie; 3 lub 4 pasy tworzą tzw. modę powtarzającą się dokoła zapaski.

Ryc. 49. Zapaska „w pas“. Ossa, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 3041. Fot. K. Wecel.

W zapaskach na odziew paski dna wahają się od 3 do 4,5 cm, natomiast raporty w czarnych zapaskach od 4,5 do 7 cm. W łowieckich pas dna ma 4 cm szer. a pas z prążkami dochodzi do 12,5 cm. W obu typach zapasek są podobieństwa i różnice; w zapaskach o dnie pasowym są pasy z prążkami szerszymi i bardziej rozbudowanymi niż w zapasce o czarnym dnie.

Zapaski opoczyńsko-rawskie wyróżniają się wyraźnie wśród innych, mimo to że zapaska o dnie łowieckim przyjmuje się i poza omawianymi granicami.

Gorsety

Gorset zw. również w okolicach Lubochni *gorsentem* jest górną, oddzielną częścią ubioru kobiecego, noszoną przy kiece do pasa, z *tackami* wyłożonymi na zapasce (Tab. I). Gorsety były w powszechnym użyciu do I wojny stosowane na codzień, i do stroju odświętnego. Współcześnie gorsety utrzymały się w Smardzewicach, niedaleko Tomaszowa Maz. i w niektórych wsiach sąsiednich. Opoczyńskie gorsety współczesne są szyte przeważnie z czarnego aksamitu, dopasowane i bogato naszywane paciorkami, sznurowane (ryc. 52, 53). Najstarsze gorsety były białe (Jasień).

Gorsety pochodzące z końca XIX i pocz. XX w. były najczęściej wykonane z wełnianego samodziału, kupnej wełnianej tkaniny, rzadziej z aksamitu lub barwnego atłasu. Noszono je do wełnianych kiecek. Samodziały na gorsety były deseniowe lub jednobarwne, tkane innym splotem niż wełniak, zależnie od charakteru tkaniny i przeznaczenia gorsetu były one różnie zdobione.

Prócz gorsetów wełnianych, aksamitnych i jedwabnych noszono gorsety białe, deseniowe tkane na 4-nicielnicach do „sorcu“ z nici płóciennych i bawełnianych. Białe gorsety posiadały często wetkane wzory z bawełny czerwonej i białoczarnej lub tylko czerwonej w postaci 2—3 pasów, obustronnie położonych na przedniej części; niekiedy pas

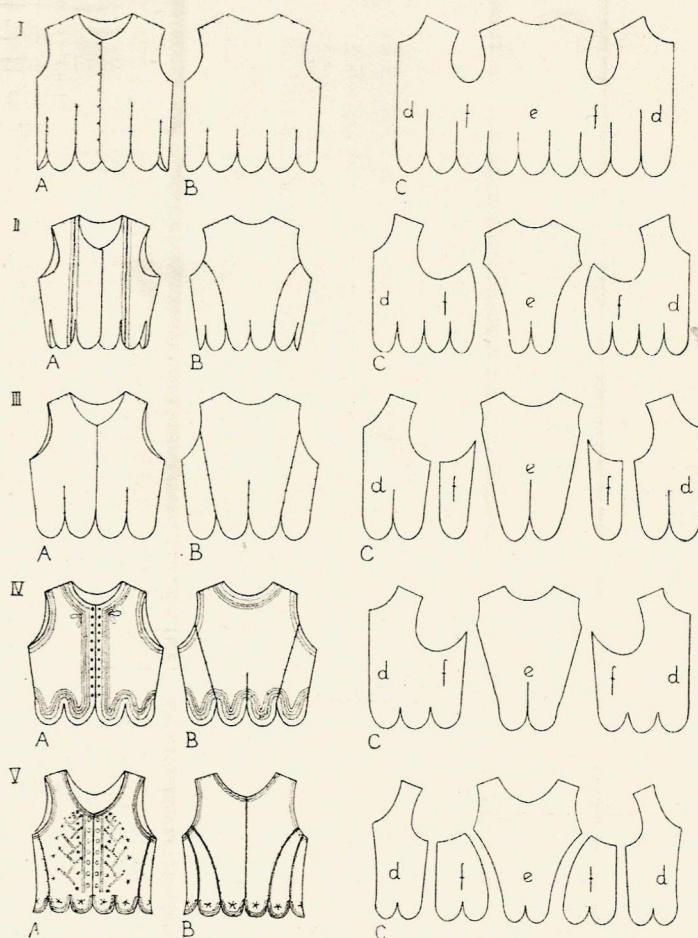
ozdabiał cały gorset wąskimi lub szerszymi prążkami powtarzającymi się do koła. W gminie lubocheńskiej kobiety nosiły do sorcu lub kolorowych kiecek gorsety zdobione paskami w bącki (ryc. 50, II). Gorsety przedstawiają ciekawy typ stroju; są krojone z kawałka tkaniny z wyciętymi pachami i *tackami*, a do stanu dopasowane przez wszycie w zakładki, często razem z podszewką. Mogą też być gorsety krojone z wielu części i zszywane lub pasowane w kliny (ryc. 50, III, V). Kroje te stosowane są do samodziziałów kolorowych i białych, aksamitne gorsety posiadają więcej cięć i są bardziej pasowane.

Najprostszy krój reprezentuje biały gorset z Woli Załęźnej, który posiada krótkie zaszewki przy tackach (ryc. 50, I); bardziej złożony jest gorset z Bukowca o wyodrębnionych plecach zakładkami. Dalejsze zróżnicowanie w kroju przedstawiają gorsety białe (ryc. 50, III), które posiadają odcięte od tyłu przody i krótkie zakładki przy tackach, bądź gorset z Zychorzyna z dodatkowym klinem i dłuższą zakładką na plecach i przodzie, czy też gorsety z Cieblowic z dziurkami do sznurowania, z odciętym podwójnym klinem i zakładką idącą wzdłuż pleców.

Bardziej pasowane gorsety w kliny pochodzą z północnej części pow. opoczyńskiego i połudn. pow. rawsko-mazowieckiego; wykonane są przeważnie z lekkiej wełny do jedwabiu, okrągło krojone tacki zachodzą na siebie. Tkanina często krojona była w kliny ze względu na konieczność sztukowania materiału.

Najstarsze znane nam gorsety miały 6—8 tacek. Zęby były szerokie, gładkie, zaokrąglone jak np.

w gorsecie z Zychorzyna. Młodsze natomiast gorsety mają 10—12 zębów niekiedy prostokątnych. Koło Lubochni nosiło się także gorset z 4 tackami. Gorsety posiadają kryte zapięcie na haftki, bądź zapinane są na guziki czasem przyszyte po obu stronach zapięcia. Czarny sznurek tworzy pętelki i ozdoby wzdłuż krawędzi (Tabl. I). Białe gorsety mają białe lub kawowe guziczki, wzorzyste obszycia i naszytą koronkę bawełnianą. Gorsety aksamitne zapięte są na barwne guziczki, lecz z półn. części pow. opoczyńskiego i połudn. pow. rawsko-mazowieckiego mają dziurki okute metalowymi skuwkami do przeciągania sznurowacek (ryc. 53). Wełniane samodziłały na gorsety miały ozdobny koloryt i splot tkacki. Gorsety do sorców były również tkane ozdobnym ściegiem „w bącki”. Prócz tego wełniane gorsety zdobione były aksamitkami, deseniowymi

Ryc. 50. Gorsety: I — gorset lniano-bawełniany. Wola Załęźna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr. inw. 1389. II. — gorset z Opoczna. Nr. inw. 524. III. — gorsety wełniane. Zychorzyn, pow. Opoczno. Nr. inw. 4436. IV. — gorset aksamitny. Rusinów, pow. Opoczno. Nr. inw. 475. V. — gorset z zielonej kupnej wełny. Smardzewice, pow. Opoczno. Nr. inw. 4336. A — przód, B — tył, C — części kroju; d — części przednie, e — tylne, f — boczne. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 25.

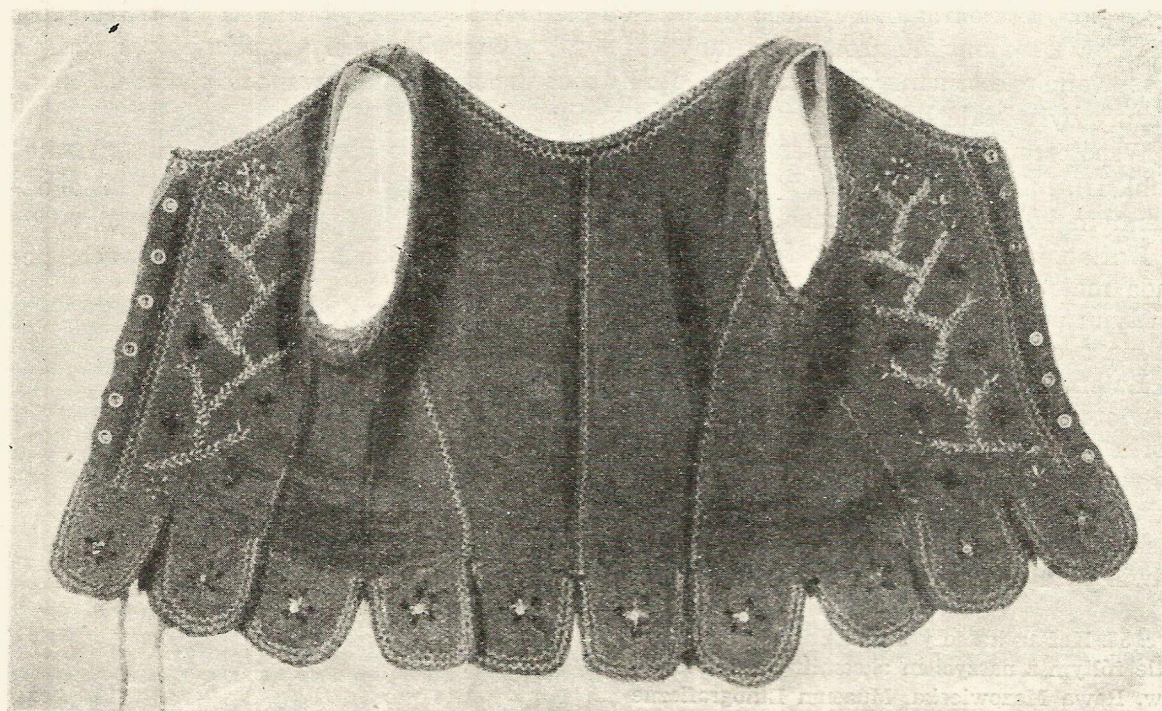

Ryc. 51. Gorset sprzed 1914 r. lniano-bawełniany, tkany na 4 nicielnicach. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 524. Fot. J. Krajewska 1948.

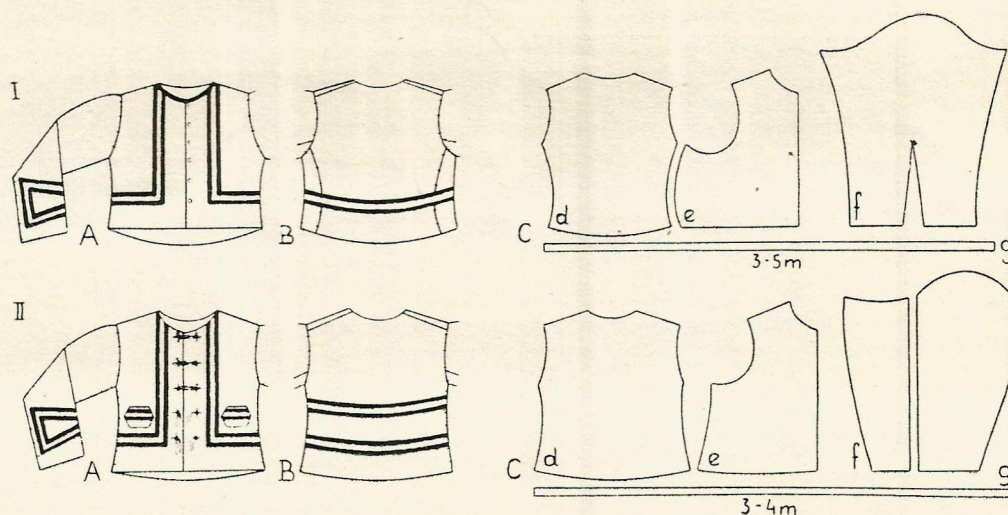

Ryc. 52. Gorset aksamitny zdobiony. Rusinów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 45. Fot. J. Krajewska, 1948.

tasiemkami, a aksamitne barwną *plotką*, bądź haftem w postaci stebnówek, ściegu gałązkowego, i naszyć koralikami (ryc. 53). Szczególnie bogato zdobione paciorkami są gorsety używane współcześnie (ryc. 3).

Rys. 53. Gorset sprzed 1914 r. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 438. Fot. J. Krajewska, 1948

Ryc. 54. Kaftany kobiece. I — z Woli Zależnej, pow. Opoczno. II — z Bukowca, pow. Opoczno. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — płat obejmujący przód i bok, f — części rękawa, g — taśma do obszycia. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1:20.

Łącznie z gorsetem noszą również staniki bez tacek o kroju prostym jak np. stanik z Radzie Dużych, skrojony z 3 części i opatrzone dwiema zakładkami.

Kaftan

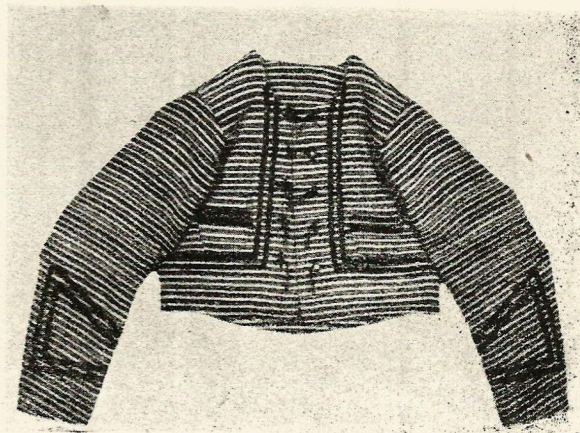
Kaftan zw. dawniej spancerkiem był szyty z wełnianego samodziału, w XIX i XX w. na tle ciemnopąsowym w zielone prążki, tkanego na 4-nicielnicach w ozdobne pęczki (Tabl. III). Kaftan był podbity płócienną lub wełnianą podszewką z fabrycznej tkaniny lub starym wełniakiem. Kaftany wełniane były często watowane. Opocznianki nosiły kaftany białe z samodziału tkanego na lnianym postawie bawełną również na 4-nicielnicach.

Kaftany składały się z pleców, dwu przodów i rękawów, były wcięte w pasie, a dolna część pleców zaokrąglona i nieco dłuższa od przodu; zapinano je na haftki (ryc. 54). Prócz kaftanów z samodziału noszono kaftany kupne; bogatsze kupowały „suberynowe czarne, wyszywane paciorkami jak sieczką“. Koło Lubochni noszono haftowane na plecach. Ślubne kaftany były białe lub kremowe zdobione siatką.

Współczesny kaftan wełniany jest szyty z samodziału o tle łowickim w „plastkę“ (Tabl. II), lub z ciemnej tkaniny w kolorowe paski czy też na tle pąsowym, lecz o odmiennym kolorystyce i prążkach.

Kaftan jest krótki, prosto ścięty, zdobiony aksamitkami na przodzie i rękawach, posiada małe kieszonki. Charakterystyczny dla typu współczesnego jest kaftan przedstawia ryc. 55.

Latem noszą kobiety obcisłe kaftany szewiotowe w kolorze granatowym. Stan jest u dołu zdobiony „szczypankami“ ułożonymi na przemianlegle, do niego doszyta układana falbanka przycięsnieta doszytym paskiem. Kaftan taki jest krótki, sięga ledwie pasa (Tabl. II).

Ryc. 55. Kaftan kobiecy z samodziału wełnianego o tle żółtym z naszytciem aksamitnym. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 3747. Fot. K. Weceł, 1953.

Tablica III. Raporty tkanin opoczyńskich

W Opoczyńskim kobiety nosiły kilka typów wierzchnich okryć różniących się krojem i rodzajem tkaniny. Około 1870 r. w/g Kolberga kobiety miały nosić w dni chłodne białe sukmanki z klapkami podobne do męskich, a później długie *katonki* znane z informacji, obszyte sznurkiem z czerwonej wełny, na mankietach i koło kieszonek. W Kruszwcu modne były sukmanki białe z fałdami zakładane na białe suknie do tańca. W zimie noszono różnego rodzaju watowane okrycia lub podbite futrem. Zamożniejsze nosiły szyte z sukna zielonego, granatowego lub czarnego z naszytymi ozdobami i tasiemkami lub gładkie. Biedniejsze krasiały part na modro i watowały. Koło Opoczna nazywano je *zuponikami*, a w półn. części pow. opoczyńskiego *sukienkami*, w pow. zaś rawsko-mazowieckim *przyjaciółkami*. Prócz nich noszono na przełomie w. XIX i XX *wangierki* lub *angierki* z barwnego samodziału. Do opisywanych żupaników zbliżone jest wierzchnie okrycie z Białobrzegów. Ponieważ żupaniki szyto w miasteczkach, a noszono powszechnie, jest to charakterystyczne okrycie ludowe, chociaż nazwano je *angierką*. Granatowe angierki bywały podbite siwym futrem lamowanym na krawędziach, mankietach i kieszeniach, dopasowane do stanu, zapięte na dwie klapki i mosiężne guziczki. Klapki zdobione były skromnym haftem wykonanym zieloną włóczką.

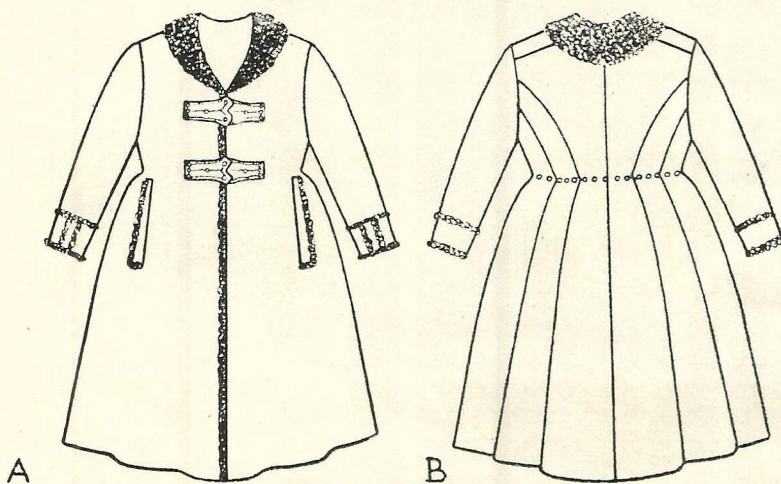
Prócz żupaników z długimi „skrzydłami“ noszono w poł. ub. w. krótkie zielone żupaniki dopasowane do stanu. Żupaniki posiadały tylko bogate kobiety. Sukienka była najczęściej jasnozielona, nosiły ją zamożniejsze kobiety, a otrzymywały we wianie. Stolarski podaje, że sukienka jest „zbliżona krojem do sukmany, spięta na drobne guziczki od wierzchu do samej ziemi“. Sukienka z Brudzewic (ryc. 58) jest naśladownictwem męskiej sukmany, a szyta była przez krawca w Studziannie. Na szwach pleców, z tyłu w pasie, na fałdach, na kieszeniach, kołnierzu i przodzie miała sukienka barwne ozdoby z atłasowych wstążek zielonych, czerwonych, zielonego sznurka, pasmanterii, czerwonych chwastów, kokardek i czarnego haftu łączącego wstążki i metalowe guziczki.

Angierki były noszone w całym Opoczyńskim, szyte z tkaniny o wątku wełnianym, pomarańczowym tle zw. *cerwonym*, z paskami zielonymi, buraczkowymi i czarnymi, a także czarnobiałymi paskami postawu. Angierka z Woli Załężnej może być uważana za typową, posiada plecy dopasowane, a stan odcięty. Część dolna składa się z 4-ch brytów marszczonych w pasie z tyłu i układanych w fałdy. Jest zapięta na przodzie na pasek z tego samego materiału. Układ tkaniny jest poprzeczny, a prążki idą poziomo, w pasku zaś pionowo. W parafii opoczyńskiej kobiety nie ubierały się w okrycia tego typu

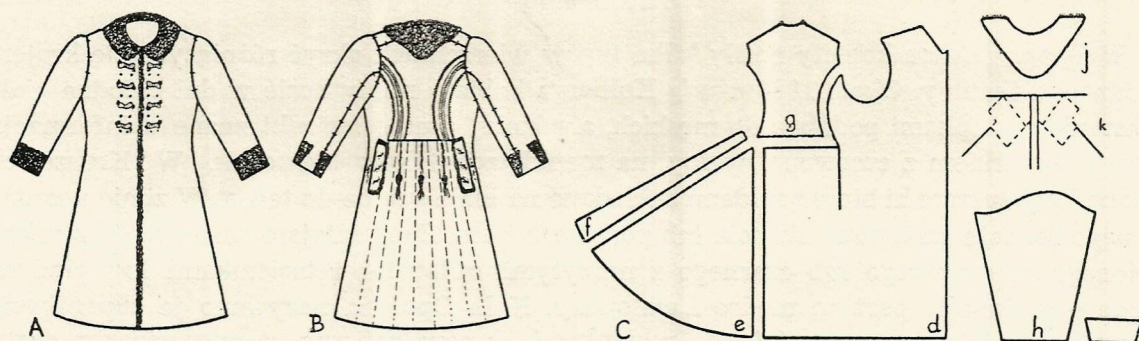
i można przypuszczać, że angierki nosiły kobiety biedniejsze.

Kożuchy

Z końcem XIX i pocz. XX w. kobiety nosiły długie białe kożuchy z fałdami z tyłu, a ok. 1870 r. z czerwonymi pętlami. Posiadaniem kożuchów chlubiły się kobiety bogate i np. w Woli Załężnej tylko 3 kobiety miały takie kożuchy. Po tych weszły w użycie również kożuchy żółte, długie lub krótsze, a moda na nie szła łącznie z modą męską.

Ryc. 56. Szkic granatowej, watowanej „angierki“ z barankiem Gapin, pow. Opoczno, Muzeum Etnograf. w Łodzi, nr inw. 982, A — przód, B — tył. Rys. J. Golczyńska, 1948 r.

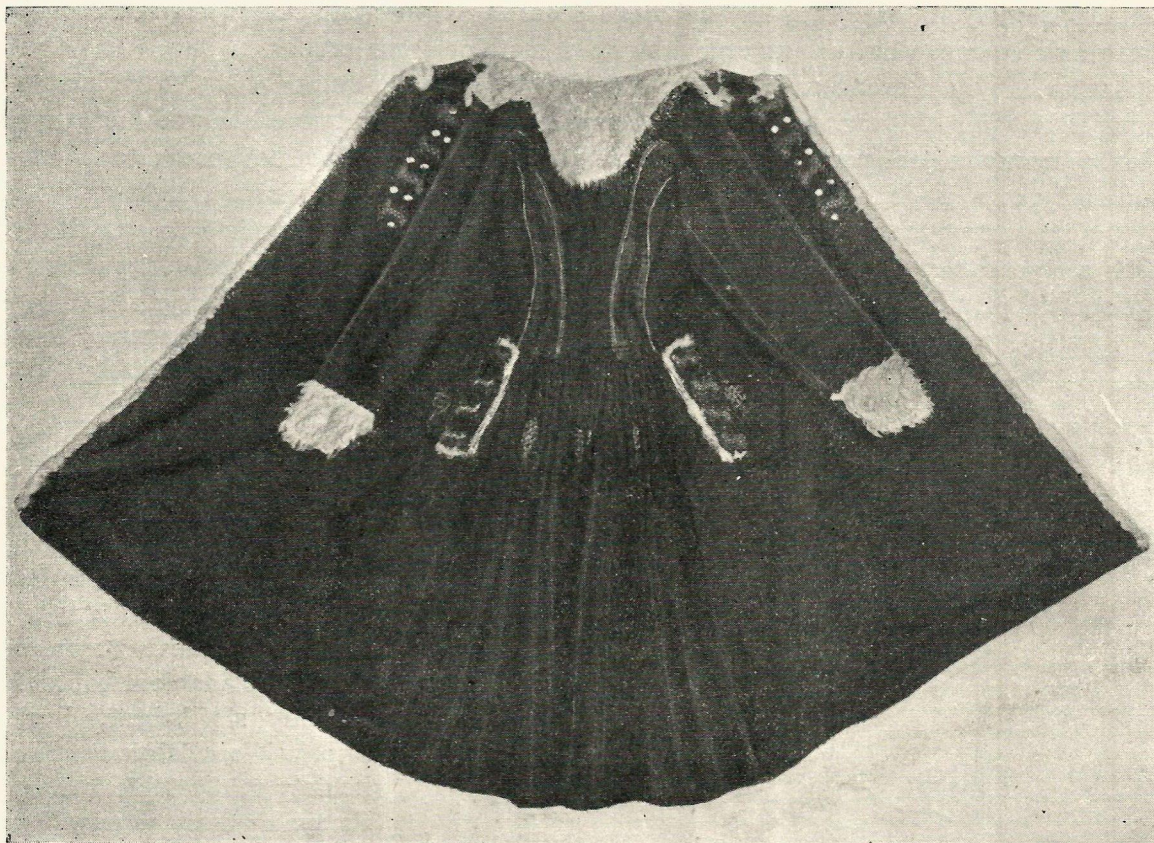
Ryc. 57. Sukienka z zielonego sukna fabrycznego z ok. 1900 r. Brudzewice, pow. Opoczno, Muz. Etn. w Łodzi, nr inw. 2664. A. — przód, B. — tył, C. — części kroju: d — przód, e — klin tylny, f — części oddzielające drugi klin (nie przedstawiony na rysunku), g — plecy, h — rękaw, i — mankiet, j — kołnierz, k — sztukowanie materiału. Rys. pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi. Podziałka 1:30.

Kobięcy strój głowy

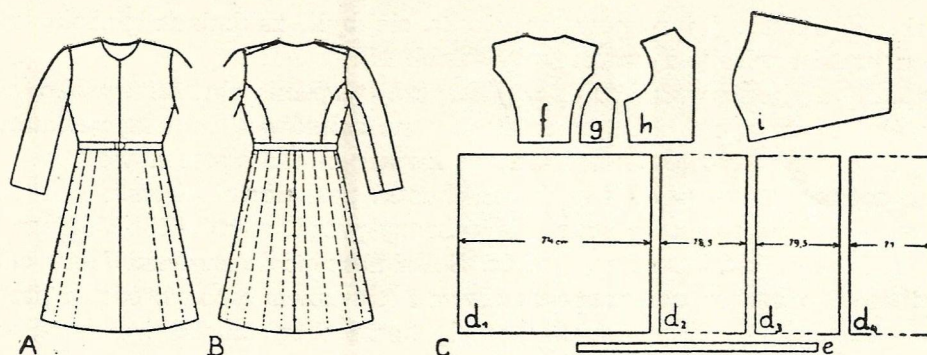
Kobięcym strojem głowy są w Opoczyńskim rozmaitego rodzaju chustki i czepeczki. Chustki są nakryciem codziennym bądź świątecznym, letnim i zimowym. Czepeczki noszą kobiety do stroju odświętnego i obrzędowego.

Chustki

Na przełomie XIX i XX w. kobiety nosiły powszechnie duże *salinówki* z cienkiej wełny drukowanej w kwiaty. Chustki były dwu rozmiarów, najczęściej używano na modrym tle, lecz również i na tle zielonym, pomarańczowym, kremowym lub jak mówią

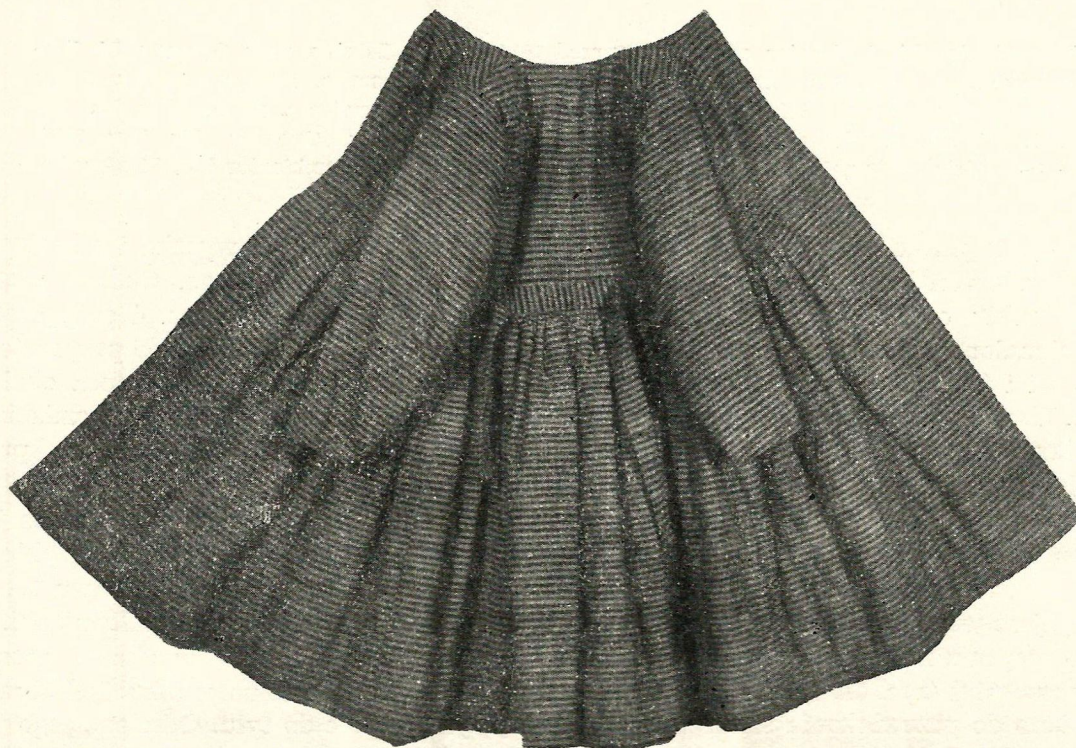
Ryc. 58. Kożuch tzw. „sukienka” kobieca z zielonego sukna. Brudzewice, pow. Opoczno, Muz. Etnograf. w Łodzi, nr księgi wpływu 2664, fot. J. Krajewska 1948 r.

Ryc. 59. Odświętna angierka kobieca z samodziału z ok. 1910 r. Wygnanów, pow. Opoczno. A — przód, B — tył, C — części kroju: d_1 — d_4 bryty na część dolną, c — pasek, f — plecy, g — klin boczny, h — przód, i — rękaw. Linia przerywana w częściach d_2 , d_3 , d_4 oznacza skrócenie długości płata. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1:30.

w Jasieniu „białym, czerwonym, żółtym“. Taką chustkę wiązano „na okrąg“. Koło Opoczna obwiązywano głowę chustką złożoną w róg w ten sposób, że końce chustki krzyżowano raz na potylicy nad rogami chustki spuszczoneymi na plecy, następnie okręcano nad czołem i z powrotem zatykano oba końce z tyłu. Natomiast w półn. części pow. opoczyńskiego od Dęboreczki i w połudn. części rawsko-mazowieckiego chustkę po skrzyżowaniu nad czołem opasywano ciasno dokoła głowy, tak że krawędzie stykały się po środku, a frendzle były wyłożone na wierzch. Końce chustki wiązano na zewnątrz. Mężatki podobnie wiązały chustki na czepcu. Za chustkę zatykały dziewczęta rutę, astry, stokrotki lub suche kwiatki, bez ruty do kościoła nie chodziły.

W XX w. przyjmuje się powszechnie mała salinówka. Najstarsze małe salinówki miały modre tło, a współczesne są w barwach ciemnych, (orzechowej), nigdy czerwone z wyjątkiem okolic Spały, gdzie czerwona salinówka przyjęła się ze względu na udział dziewcząt

Ryc. 60. „Angierka“ kobiece okrycie wierzchnie z ok. 1910 r. Wygnanowo, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1359. Fot. J. Krajewska, 1948.

w dożynkach. W okresie jej rozpowszechniania się była zakładana głęboko na głowę, zakrywając z przodu włosy, a nawet uszy (Tabl. II).

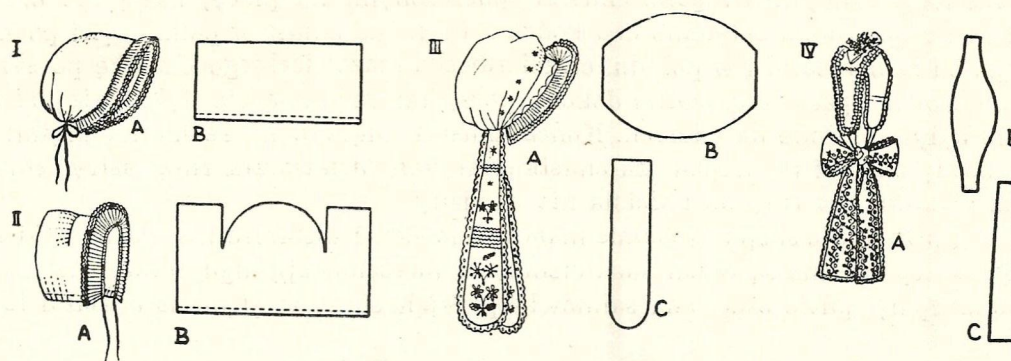
Współcześnie przyjął się wśród dziewcząt zwyczaj wiązania chustki wysoko, odsłaniając one włosy nad czołem (ryc. 3). Latem nakładają na salinówkę chustkę perkalową. Podczas wojny z braku salinówek haftowano w kwiaty chustki perkalowe.

Latem na codzień noszą najczęściej białe chustki perkalowe wiązane jak salinówki, pod brodą, głębiej osadzone na głowie, dla ochrony przed wiatrem lub słońcem (ryc. 35).

Od 1900 do I wojny ok. Kraśnicy, Radzic, Sołka noszono do angierki *dzikie* chustki lub *dzikówki* o tureckim wzorze, zarzucane na głowę i krzyżowane pod brodą, a przytrzymywane zapaską do odziewu. Współcześnie kobiety noszą zimą chustki wełniane, wykonane szydełkiem bądź kupne, pluszowe, pod które wiążą najczęściej białe, perkalowe.

Czepce

Czepiec jest strojem męzatek do stroju uroczystego łącznie z salinówką. Na obszarze Opoczyńskiego istniały 3 typy czepców: czepiec z niską główką nieozdobioną, z lekkiego materiału, gdyż kryła go chustka (ryc. 61, I). Czepiec z wysoką główką z tiulu zahaftowaną i z takimż wiązaniem (ryc. 61, III) i półczeppek zw. *półczepkiem*, który wszedł w użycie później i był noszony bez chustki (ryc. 61, IV).

Ryc. 61. Czepki. I. Czepiec odświętny sprzed 1914 r. Wola Załężna, pow. Opoczno. II. Czeppek odświętny męzatek sprzed 1914 r. Zychorzyn, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 463. III. Czepiec odświętny męzatek. Brudzewice, pow. Opoczno. Nr inw. 3917. IV. „Półczeppek” odświętny męzatek. Smardzewice, pow. Opoczno. Nr inw. 3034. A — widok ogólny, B, C — krój głównych części. Rys. M. Bombianka i J. Krajewska, 1948. Podziałka 1 : 30.

Czepce z płaską główką były powszechnie noszone, natomiast z wysoką i z haftowanymi bandażami były używane tylko w płn. części pow. opoczyńskiego. Ozdobą czepca są „koronki” czyli *krezy* z tiulu podwójnie złożonego (dł. 3,5 m, szer. 4 cm), mocno nakrochmalone karbowane, okalające krawędź, zdobione wstążkami. Koronki przyszyte do krawędzi i ściągnięte do tyłu sznurkiem przewleczonym w tylnej części czepca okalały twarz. Często zakładano dwa czepce dla podwojenia ilości falbanek. „Koronki” ozdabiano wstążkami i szychem (Tabl. I), wstążką barwną podwójnie złożoną, pośrodku przeciągniętą węższą zieloną, różową z wszytym pączkiem.

W czepcach było po 7 ozdób rozłożonych symetrycznie. Charakterystyczną ozdobą jest pewien rodzaj rozetki marszczonej z wstążki przyszytej do krawędzi falbanek, zwykle po dwie (zielona i ciemnoróżowa) lub po trzy (dwie różowe, w środku zielona). Innym typem ozdoby jest wstążka o krawędzi zębatej układana w dwu rzędach między falbankami.

Do czepca z niską główką stosowano dwa typy kroju: na główkę wycinano prostokątny materiał (ryc. 61, I) składano w pół zaszywano i marszczono na czubku. Dolną część zakładano do przewlekania sznureczkiem ściągającym czepiec do tyłu. Odmianą jego jest czepiec z bandażami przyszytymi do prostokąta.

Inny typ kroju (ryc. 61, II) polega na nacięciu prostokąta, aby wydzielić w nim dwie wstęgi i zaokrągloną główkę. W dolnej części czepca robiono zakładkę do nawlekania nici.

Drugi typ czepca z wysoką główką z tiulu i przyszytymi bandażami ma główkę w postaci szerokiego owalu o ściętych końcach (ryc. 61, III). Dzięki rozszerzeniu główki widoczna jest koronka. Brzeg dolny zawija się dla przewleczenia nitki. Bandaże są u nasady zmarszczone. Główka czepca i bandaże mają przeważnie ręczny haft o wzorach geometrycznych i roślinnych.

Półcepek (ryc. 61, IV) przykrywa tylko część głowy; posiada on kształt owalny o ściętych rogach i bandaże z haftowanego tiulu. Bandaże wiązano pod brodą w kokardę. Czepiec taki ozdobi krótka falbanka, duża kokarda z atłasowej wstążki i sztuczne kwiaty.

Obrzędowe czepce są dwojakiego rodzaju: oczepinowe i „na błogosławieństwo”. Oczepinowy nie różnił się od ogólnie przyjętych, ubierano weń młodą mężatkę podczas oczepin na weselu. Natomiast czepiec na „błogosławieństwo” był specjalnie ozdabiany. Ubierała go młoda mężatka w tydzień po ślubie

Ryc. 62. Młoda mężatka w czepcu na „błogosławieństwo”. Radzice Duże, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1946.

jadąc do kościoła. Są to dwa rodzaje czepców różniące się kształtem i wystrojem. W okolicach Opoczna noszono z miękką, niską główką bez bandaży. Natomiast czepiec w półn. części Opoczyńskiego ma wysokie tiulowe denko haftowane i 2 bandaże zwisające z tyłu razem z końcami różowej wstążki. Pod główką kładziono gałązkę sztucznych kwiatów. Koło Opoczna z obu stron czepca przypinają różowe kwiaty, a pośrodku niebieskie; z tyłu przyczepiają kolorowe wstążki, a przody zdobią *szychem*. W ten sposób główka czepca staje się stożkowata i jest mało widoczna spod kwiatów (ryc. 36). Czepiec z wysoką główką typu północnego uzupełniają w Radzicach Dużych gałązki zieleni upinane od ramion do pasa. Kobieta trzyma w ręce różową wstążkę z zielenią. W Brudzewicach i Ossie często miast kwiatów używają grzebieni, przez które przewlekają szych. Obecnie w Brzegu i w okolicach Rzęczyca, gdzie kultywuje się stary zwyczaj, kładą pod czepce żywe kwiaty związane w bukiet.

Wianek ślubny i strój głowy druhnym. Panna młoda ubierała się do ślubu w wianek zw. w okolicach Lubochni „cepkiem ze wstążek” lub wprost „wstążki”. Wianek upina się z kolorowych haftowanych wstążek. W upięciu zachodzą różnice między połudn. a półn. częścią Opoczyńskiego. W okolicach Opoczna, Smardzewic, Drzewicy upinają wianek zw. w Smardzewicach *pieski*. W tym celu przekładano 2 wstążki tak, aby tworzyły po rozwinięciu rodzaj łańcucha, w którego oczka umieszczano szych. W okolicach Opoczna upinano je rzędami na okrągłej główce z płótna, czy innej tkaniny. Główka była pokryta wstążkami i szychem. Z tyłu wianka opuszczano haftowane wstążki (ryc. 62). Podobny stroik istniał w Lubochni upinany w dwa lub trzy rzędy wstążek z pękiem szychu na czubku. Okolice Lubochni znały również inny typ wianka właściwego dla półn. części pow. opoczyńskiego, i połudn. rawsko-mazowieckiego, a mianowicie wstążki upinane w poziomych rzędach, w zmarszczki przyczepione szpilkami, na czubku szych, a z tyłu wstążki. W okolicach Lubochni było ich 12. W Liciążnej miały być niegdyś pawie pióra na czubku wianka, zastąpił je później szych. Druhny również nosiły *tasiomki*, tj. wstążki podobnie jak panna młoda upięte na nakrochmalonej główce aż do *cubka*, gdzie przyczepiano pęk

pawich piór. W Podmałczu tego stroika używały panny przy noszeniu chorągwi na Wielkanoc. Ubierały się wtedy w biały strój.

Obecnie wianki ślubne wyszły z mody, a młodychy idą do ślubu w welonie, natomiast wianek ślubny jest jeszcze żywym wspomnieniem i kobiety umieją go upiąć.

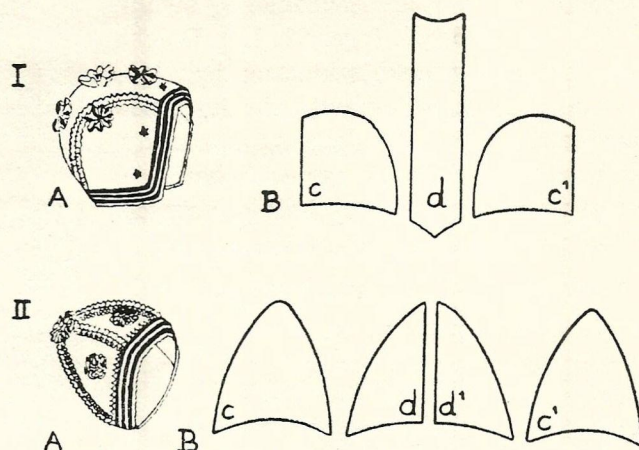
Uczesanie kobiet

Na przełomie XIX i XX w. do 1925 r. koło Opoczna i Smardzewic nosiły kobiety włosy zakręcone w węzełek i wysunięte spod ucha; w Radzicach Dużych tylko panny nosiły warkocze i wplatały w nie wstążki. Natomiast w pow. rawsko-maz. i mężatki plotły warkocze. Uczesanie kobiet uzupełnione było trzema kosmykami włosów na czoło i nad uchem bądź na czołe dwa kosmyki zakręcone w przeciwne strony (Tabl. I). Tego typu loczki koło Opoczna nazywano „fryzurką“, w Radzicach Dużych „muce“, w Rzeczyce „cuprynką“. Przycięte włosy nad uchem nazywano „pejsy“. Obecnie niektóre starsze kobiety zachowały zwyczaj noszenia kosmyków, natłuszczano je lub lepiono cukrem.

W pow. rawsko-maz. był zwyczaj, że panna młoda szła do ślubu z rozpuszczonymi włosami. Podczas wesela włosy rozplatan, lecz nie ścinano. Obecnie dziewczęta noszą dwa warkocze, w które wplatają różowe wstążki.

Obuwie i pończochy

W XIX w. kobiety nosiły zimą wysokie buty jak chłopci, lecz bez wywijanych cholew. Powszechnie noszono buty proste nakładane latem na boscie nogi, a w zimie z wiechciem

Ryc. 63. Dziecięce okrycia głów sprzed 1939 r. I. — czepek dziewczęcy, Opoczno. II. — czepek dla dziewczynki i chłopca. A — ogólny widok, B — części kroju: d, d₁ — części okrywające głowę od czoła po potylicę, c, c₁ — okrywające boki. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. I. Nr inw. 563, II. Nr inw. 656. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1:10.

Ryc. 64. „Krakuska“ tj. czapka chłopięca z białego atłasu sprzed 1939 r. Władysławów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 562. Fot. K. Wecel, 1954.

Ryc. 65. „Krakuska“ tj. czapka chłopięca wykonana szydełkiem z wełny. Rusinów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 561. Fot. K. Wecel, 1954.

w środku dla ciepła. Prócz wiechcia używały onuc. Panna młoda czasem na weselu tańczyła bosymi nogami w wysokich butach. Zwyczaj chodzenia w butach utrzymał się do dziś, chociaż dziewczęta kupują także modne obuwie. Na przełomie XIX i XX w. weszły w użycie trzewiki.

Trzewiki były szyte z cholewkami, a im wyższymi, tym były paradniejsze, na wygina-nych obcasach, sznurowane. Koło Opoczna zdobiono trzewiki żółtymi oczkami i *bukwami*, tj. żółtymi guziczkami. Bukwy układano w trójkąt, a trzewik sznurowano zieloną wstążką. W połudn. części pow. rawsko-maz. ok. 1900 r. podbijano trzewiki podkówkami i noszono z żółtymi guzikami do czarnych sznurowadeł. Młodsze nosiły różowe i pąsowe, do ślubu wkładały pantofle na jeden guzik.

Trzewiki były obuwem odświętnym; kobieta szła do miasta boso, i dopiero przed wejściem nakładała trzewiki. Zwyczaj to dotychczas stosowany. Do roboty chodzą rów-nież boso, a w razie zimna lub do niektórych robót wkładają trepy. Do trzewików nosiły kobiety białe lub czarne pończochy bawełniane, a w zimie wełniane. Moda trzewików przeżyła się w latach 1920—1925, choć niektóre starsze kobiety dotychczas je mają. Latem kobiety nosiły płytke pantofle, koło Opoczna z wełnianego samodziału lub czar-nego sukna, z bokami i spodem ze skóry, były one obszyte aksamitką, zdobione tasiemką zieloną, czerwoną oraz plotką przyszytą wpoprzek buta trzykrotnie; sznurowane kolorową tasiemką.

W Rzeczy, z której obuwie rozchodziło się dalej, pantofle były płytke bez obcasów wykonane z baraniej skóry, farbowanej przez szewca. Z wierzchu zdobione były wąskimi tasiemkami: zielonymi, czerwonymi, czarnymi.

Obecnie latem kobiety również noszą pantofle kupowane w mieście, do nich białe pończochy robione na drutach w deseń bądź kupne. Do zwykłego ubioru ciemne.

B i ż u t e r i a

Do dawnego stroju nosiły kobiety prawdziwe korale. Bogatsze 8—12 sznurków i bur-sztyny szlifowane, do 3 sznurków. W pow. rawsko-maz. dodawano do nich *dętki*, tj. drobne perełki, a także bursztyny. Między korale i bursztyny nawlekały medaliki i mosiężne krzyżyki, ofiarowane najczęściej pannie na szczęście przez kawalera, zwane *kościakami*. Był zwyczaj w okolicach Rzeczy, iż na Wielkanoc dziewczyna za *krosonki* otrzymywała od chłopca podarunek z bursztynu. Biedniejsze nosiły sztuczne korale lub *gronotki* albo *kamienioki*. Współcześnie nakładają kolorowe kryształki, w okolicach Opoczna seledy-nowej barwy. Koło Smardzewic zawieszają wiele sznurków dużych kolorowych dętek, tzw. *gniotków*, które przyczepiają do gorsetu kokardami.

R o z d z i a ł VIII

WYTWÓRCY I MATERIAŁY

Po wsiach i miasteczkach opoczyńskich skupiali się różnego rodzaju rzemieślnicy dostarczający surowca bądź niektórych części strojów, sprzedawanych także na jarmar-kach, targach i w sklepach, takie jak: sukmany, kozuchy, kapelusze, czapki i buty. W XIX w. najwięcej tkaczy było w Żarnowie, Odrzywole, Gielniowie, Białaczowie, Klwowie; wyrabiali oni sukna i płótna. Największym ośrodkiem był Klwów, w którym w 1820 r. pracowało 15 krawców, 25 kuśnierzy i 30 szewców. W Odrzywole pracowali kapelusznicy, a w Drzewicy wyrabiano tasiemki.

Byli też miejscowi garbarze, którzy dostarczali skór na kozuchy i obuwie, folusznicy folujący sukno, przędzalnicy, gremplarze i „falbierze“, którzy krasili wełnę; obok nich drobni wytwórcy, np. kowale, wyrabiający podkówki i huncfoty, nim przemysł fabryczny puścił swoje wyroby na rynek. A dalej układacze karbowanych cholewek, „cepcarki“ szyjące i układające czepce i in.

Najsilniejszym ośrodkiem handlowym było Opoczno, choć i w innych miastach odbywały się tradycyjne jarmarki np. w Nowym Mieście na Św. Marcina był duży zjazd kuśnierzy z kozuchami. Kozuchy białe z czarnym barankiem były pochodzenia miejscowego, ale kozuchy żółte zw. *tołubami* sprowadzano ze wschodnich terenów kraju i z Rosji. Obecnie odbywają się również tradycyjne jarmarki np. w Studziannie (z końcem września), na których sprzedawany jest sprzęt tkacki, kołowrotki, wrzeciona, płochy itp. Masowa produkcja rzemieślnicza musiała mieć znaczny wpływ na upowszechnienie się pewnego typu stroju, a B. Stolarski przypisuje wpływ na zmianę mody wiejskiej — krawcom.

Krawcami przeważnie byli Żydzi szyjący sukmany i białe portki; kobiety szyły też portki w domu o ile nie były to portki z fałdami. W XIX w. zawodowi krawcy wędrowali od wsi do wsi i najmowali się do szycia, dopiero po upowszechnieniu się maszyn do szycia powstawały pracownie w miasteczkach, chociaż i synowie małorolnych chłopów uczyli się krawiectwa.

Szewcy, podobnie jak krawcy, szyli buty na sprzedaż i na zamówienie. Buty w 8 kantów szyli wprawdzie szewcy, ale kanty układał często chłop ze wsi. Forma ich składała się z dwu połówek u dołu karbowanych, które chłop wkładał do buta i wbijał między nie klin, dla lepszego dopasowania do cholewy. Kanty układał szczypcami i poprawiał lub dociskał drewnem. Taką modę zaprowadzili w parafii opoczyńskiej pierwsi Purguty. Buty karbowane przywozili z sobą żołnierze wracający z wojska, np. Jan Wojciak z Jasienia. Buty z kantami robił specjalista w Brenicy, który jednak warsztat szybko zwinął, bo mu się nie opłacał.

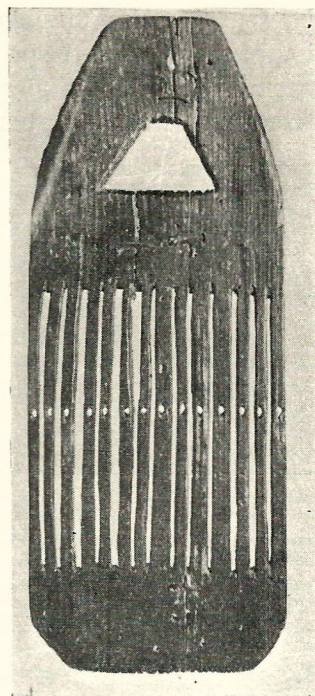

Ryc. 66. Kobiety w ubiorach roboczych przy międleniu lnu. Dąbrówka, pow. Opoczno.
Fot. J. Krajewska, 1946.

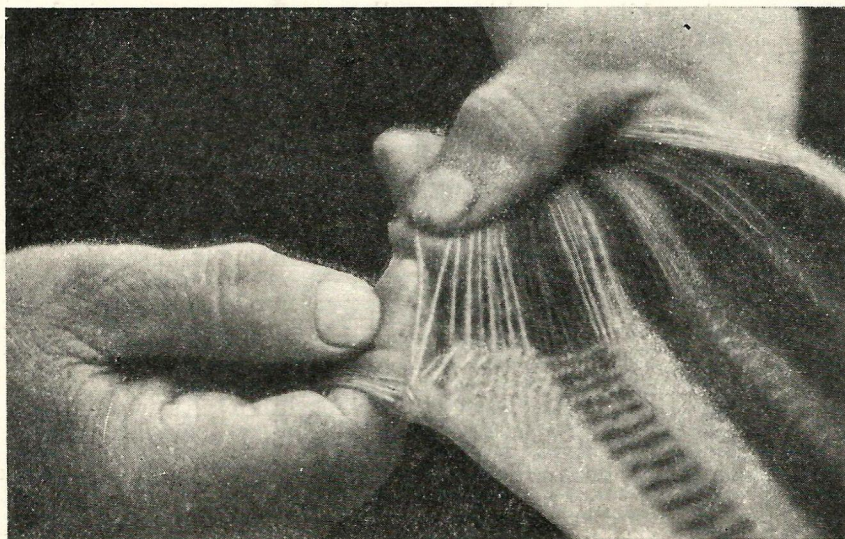
Szewcy zszywali buty dratwami; ok. 1870 r. szewc z Rzeczy-
cy zaczął zbijać podeszwy kołeczkami, które strugał mu syn.
Wyrabiali oni również letnie obuwie kobiece z materiałów
fabrycznych lub z samodiału. Trzewiki robił szewc z Rzeczy-
cy z baranej skóry farbowanej przez niego koperwasem. Przy-
szwy przyszywał na kopycie do podeszwy i wywijał je na od-
wrot. Był to rodzaj płytkich pantofli bez obcasów, zdobionych
tasiemkami zw. ciżemkami. Podobne noszono koło Opoczna.
Później wyrabiano trzewiki sznurowane z kupnymi sznurowa-
dłami.

Wśród innych rzemieślników, którzy wpływali na strój lu-
dowy byli tkacze mieszkający w małych miasteczkach i wsiach.
Mężczyźni pracowali na ciężkich warsztatach. Współcześnie za-
wodowym tkactwem zajmują się raczej kobiety. Sukienki
i żupaniki, kaftany i gorsety robione były też z kupnych mate-
rialów. W XIX i XX w. kobiety tkają sukno na sukmany, tkani-
ny na spodnie, spencery, lejbiki, kiecki, zapaski, prześcieradła
i koszule. Sukna na sukmany i białe portki były robione tech-
niką zw. „wełna wełną“ lub na wełnianej osnowie wążkowej
nicią lnianą, techniką krzyżową. Taka tkanina była zupełnie
rzadka, lecz gęstniała po zbiciu na foluszu. Osnowę lnianą wąż-
czono również wełną. Na sukmany i sieraczkowe kapoty kręco-
no lub grempłowano wełnę czarną z białą; tkaninę taką zszy-
wano końcami, wieszano na drągu i obciążano kamieniami, aby
ją naciągnąć. Innych tkanin nie folowano. Folusze mieściły się
przeważnie w młynach, gdzie były pytle, tj. stępy do foluszu;
między in. był folusz na Fryszcerce nad Pilicą, w Idzikowicach, a później w Tomaszowie
i wielu innych miejscowościach.

Tkaniny na stroje opoczyńsko-rawskie umie tkać niemal każda kobieta. Do tkaniny
domowej roboty stosuje się wiele splotów tkackich i iglicowanie na warsztacie dające
efektowne wzory.

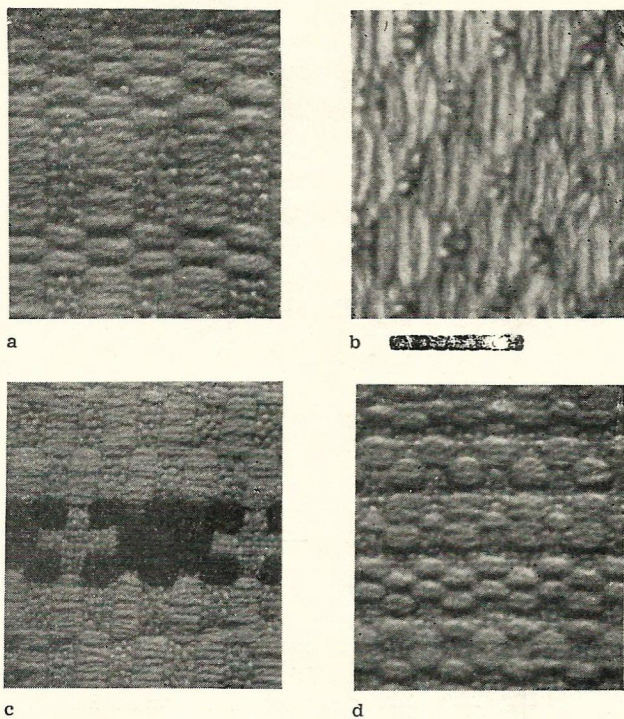

Ryc. 67. Deseczka tkacka
tzw. „płoszka“ do tkania
tasiemek z ok. 1875 r. Sady-
kierz, pow. Rawa Mazo-
wiecka. Muzeum Etnograf.
w Łodzi. Nr inw. 4219. Fot.
K. Weceł, 1953.

Ryc. 68. Przebieganie nitek przy pleceniu barwnego pasa „siatkowego“.
Różanna, pow. Opoczno Fot. J. Krajewska, 1947.

Len i wełnę przędą na kołowrotku lub przy pomocy *wrzenciona* (Radzice Duże) i przęslicy. Uprzędzone nici zwija się na motowidle dla otrzymania odpowiedniej ilości pasm, które oddaje się do „falbierza”. Farbiarnie mieszczą się w Opocznie, Studziannie, Rzeczy. Różne barwy mają tu ciekawe nazwy: *zielonkowato, zielono, dwa razy zielono, zgniło, jasnozielono, wściekło* (odcień zielony), *fiolkowa, bładoniebieska, lachmusowo* (odcień niebieski), *niebowo, ceglasto, wisinkowo, bordowo, ogniowo* (odcień różowy), *ciemnoróżowa, jasnoróżowa, buraczkowo, cielisto, punsowo, ciałowo, pioskowo* (żółty), *gunsuntkowo, krymowo, żółto, corno*; nie wyczerpuje to wszystkich odcieni używanych w tkactwie opoczyńsko-ravskim. Istnieje tu też pewna moda. Tło kiecki zwą *dnem*, prążki *brążkami*, a szereg raportów tworzących całość konstrukcyjną i barwną nazywają *modą*, powtarzającą się w kiece lub zapasce.

Ryc. 69. Tkaniny czteronicielnicowe używane na gorsety. a — okolice Opoczna, b — z Zychorzyna, c, d — z Woli Załężnej, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi Nr inw. a — 7965, b — 517, c — 1389, d — 3758. Fot. K. Wecel, 1953. (powięk.).

Przygotowane pasma lnu lub farbowanej wełny nakładają na *wijatki*, tj. koziełki i zwijają w kłębki. Wełnę do wążczenia zwijają w cewki na kołowrotku lub potaku. Cewkę wkłada się do *cółka*, a lniane nici w kłębkach do pudła, odpowiednią ilość nitek przewlekają przez dziurawkę i snują na snowadłach, pasma zaś nawijają na wałek.

Koło Opoczna snują nici specjalistki-snowarki. Wał przynosi kobieta własny i snowarka nakłada nań osnowę. Dalsze założenie osnowy na krosna należy do tkaczki. Kobiety często same snują osnowę.

Do postawu używają włókna cieniutkiego, najlepszego po wyczesaniu lnu, a poczęstym wążczą płótna na koszule. W Smogorzowie najcieńsze płótno zwą „cienkim” i robią z niego prześcieradła.

Takiego postawu używają też do tkania wełniaków i zapasek, chociaż nie może być cieniejszej lub grubiejszej uprzedziona. Ilość lnu i wełny ściśle się oblicza, aby nie zostało zbędnej osnowy i aby ufarbować tyle wełny, ile wychodzi na wełniak czy zapaskę. Nie mierzą na łokciowym lub smyczkowym motowidle (półtora łokcia), są i dwułowciowe; nawijają się na nim 18—20 pasm lnu, a na osnowę wełniaka farbuje się 2 kg wełny.

Na zapaskę na odzież idzie 7 pasm lnu i 1 kg wełny, na zapaskę w pas: 5,5—6 pasm lnu i 0,5 kg wełny. Zależnie od jakości tkaniny używa się różnej płochy; im płocha rzadsza, tym więcej wbija wełny. Na wełniak lub zapaskę na odzież używają płochy nr 18, 19, 20, zależnie od grubości nitki. Przy najcieńszych niciach lnianych i wełnianych tka się nr 20. Dla wykonania ładnych tkanin nabiera się w treść po jednej nitce, wtedy wełna kryje part. Na wełniaki robocze, „na porywkę” lub parcionki, na angierki i współczesne zapaski — nabierają po dwie nitki w treść i tkają w 10 i 12, wtedy przez wątek prześwituje osnowa. Oszczędza się wtedy wełny na wążczenie.

Zapaski na odzież tkano również w tę samą płochę, co wełniaki i zapaski w pas, tj. w 16, ale robią również w płócienną płochę, tj. w 14. Na zapaskę na odzież nie na-

biera się osnowy na całą płoche tylko 70 cm. Płótno na koszulę robią w 14, na spodnie robocze w 10. Wączę pacześnymi pakułami kraszonymi na czarno. Postawa barwy naturalnej na męskie ubranie składa się z 10 pasm czarnej przędzy i 2 kg wełny.

Tkaniny na kolorowe portki, spancery w tzw. ząbki (Tabl. III) zapaski w „bącki“, dywany w tzw. „zęby“ z 1900 r. wykonywano na 4-ch lub 6-ciu nicielnicach lub „pod deskę“. Tą techniką tkano również materiały na „sorce“ i „dymki“, białe gorsety i kaf-tany dając w postawie nici lniane, a w wątku — bawełniane. Czerwone i czarne wzory iglicowano lub tkano przy odpowiednim założeniu osnowy. Ok. 1914 r. zapaski w „ku-loski“ i „krzyżocki“ robiono na 4-nicielnicach i 6-iu *punozach*. Ścieg zw. drelichowym lub „sagatem“ wymaga odpowiedniego wiązania nicielnic z *punozami*. Jest to tkanina gęsta, a prążki wychodzą na niej ukośnie. Robiono z niej kiecki, gorsety, portki robocze, aby były mocniejsze.

Na krosnach tkwały kobiety męskie pasy parciane lub wełniane, lecz obok techniki tkackiej znają też plecionkarską, stosowaną do wyrobu siatkowych pasów. Pasy siatkowe plotą kobiety na bardzo prymitywnym warsztacie, snując mianowicie na kołkach osadzonych w desce osnowę w dwóch warstwach długości potrzebnej na pas, dają w osnowie odpowiednie barwy, a następnie przeplatają nitkę po nitce. Splot usuwa się wciąż ku końcowi, a ponieważ osnowa skraca się — kołki, na które jest nawinięta, przesuwają się bliżej. Plecenie kończy się pośrodku, a ostatnie nitki przeciągają szydełkiem, przez co powstaje zgrubienie; na końcach wiążą chwasty.

Tasiemki lub troczki tkają na warsztacie bez płochy; nitki postawu przechodzą przez bardzo wąskie nicielnice, dobijają wątek deseczką lub kopystką. Tasiemki można robić i bez krosien, zawieszając osnowę na gwoździu, a utkaną tasiemkę okręcając dokoła pasa; przy takim tkaniu posługują się *płoszką* (ryc. 67) przez którą przewlekają nitki osnowy, w ten sposób, że w każdy otwór i ziew kładzie się 2 nitki po jednej w 2-ch warstwach — górnej i dolnej, dla otrzymania jednakowej tkaniny z obu stron a w zewnętrzne oko 2 nitki. Tasiemek takich można robić kilka metrów dziennie. (Tabl. III).

Szyciem zajmują się kobiety same, niekiedy tylko dają je specjalistkom mieszkającym na wsi. W okresie pańszczyźnianym, kiedy kobiety nie miały czasu, szyły po drodze idąc na pańskie (wieś Luboszewy).

Czepki szyły *cepcarki*, prały i układały koronki do czepców oraz przyozdabiały je. Wyprane i nakrochmalone koronki układano na warsztaciku w postaci klocka, na którym przekładano je słomkami, uzyskując w ten sposób rurkowane falbanki.

Ryc. 70. Narożnik kołnierza koszuli męskiej z ok. 1910 r. Haft czarno-żółto-czerwony. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2237/20. Fot. K. Trzebiatowski, 1951. (powięk.).

Kiecki układają w fałdy same kobiety, ułożoną kieckę zbijają i wiążą sznurkami, kładą na to ciepły chleb, aby fałdy naparowały się i dobrze ułożyły. Dawniej nie prasowano koszul do spancera, lecz maglowano. Stroje przechowują w skrzyniach, czepki w łubiankach.

Rozdział IX

HAFTY I KORONKI

Hafty nazywają w Opoczyńskim *wysycia*, wykonują je bawełną zw. *zapoł*. Wysyciami zdobione są męskie i kobiece koszule, w męskich — haftują kołnierzyki, mankiety i „wykłady“. W kobiecych — przyramki i mankiety, a w późniejszej fazie również kołnierzyki.

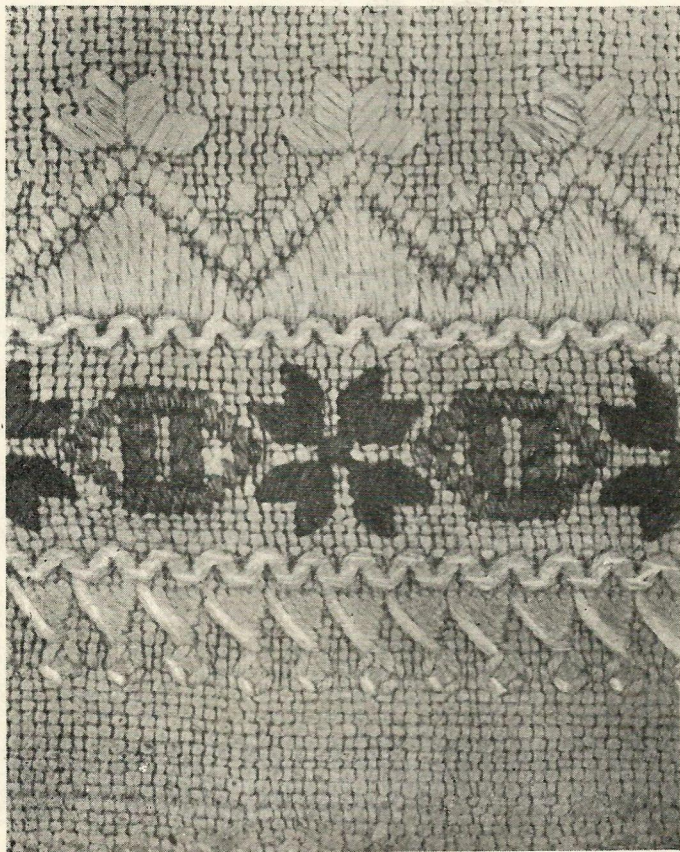
Najstarsze hafty, to proste stebnówki wykonane białą lub czarną nicią, albo czerwono-czarne proste ścięgi, którymi wykonywano krzyżykami „byle jaki owsik“. Dopiero na przełomie XIX i XX w. rozwinął się krzyżykowy haft liczony w/g nitek płótna, wykonany czarnym i czerwonym „zapołem“, bogaty pod względem ilości motywów i układów.

Przypuszczać można, że czerwono-czarny haft przyszedł na teren Opoczyńskiego w formie wykształconej. W/g T. Seweryna w okolicy Opoczna nazywano hafty te „dębskimi“, gdyż z Dęby miały wziąć początek. Haft ten określają jako szycie *krzyżockami* lub *kozielkami*. Ornament ma charakter pasowy, asymetryczny, składa się z kilku elementów. W haftach tego typu biegnie obok siebie kilka pasków o różnych motywach geometrycznych; dzielą je linie stebnowane, krzyżyki, owsik, stebnówka, linie łukowate. Część górna

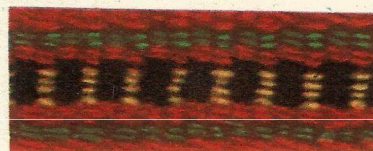
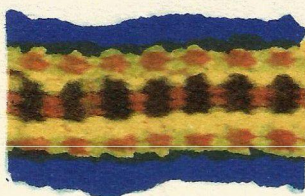
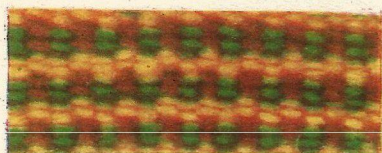
paska posiada zgeometryzowany ornament roślinny.

W następnej fazie rozwoju haftu środkowa linia ornamentu zawiera przeważnie powtarzający się motyw roślinny, ujęty w rzędy linii o wzorach geometrycznych. Ten sam układ, prócz techniki krzyżykowej stosują w ornamentach ścięgiem płaskim białym, żółtym, niebieskim, wyjątkowo zielonym. Ścięgi płaskie nazywają „kładzune“ lub „za nitkom“ (Małoszyce).

Studzianna i Rzeczyca były ośrodkami w których rozwijał się haft czarno-biały w 1900—1914 r., Haft czarny jest charakterystyczny motywami geometrycznymi lub roślinnymi, wydobywanymi krzyżykami z tła (ryc. 72). Między pasami wykonanymi czarną bawełną występuje pasek z motywami roślinnymi traktowanymi realistycznie, haftowany białą bawełną (ryc. 73, 74). Do barw czarno-białych, czerwono-czarnych dochodzi później barwa żółta, niebieska i inne, wykonane ścięgiem zw. „śledziuna“. Równolegle i symetrycznie biegną linie wypełnione

Ryc. 71. Haft na „Osywce“ tj. kołnierzyku koszuli kobiecej. Brzustówek, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2235. Fot. K. Wecel, 1953. (powięk.).

Tablica IV.
Hafty na koszulach, tasiemki do wiązania zapasek i męskie pasy

prosty lub ukośnym ścięciem płaskim, jak „wałeczek“ (Małoszyce), „dróżka“ (Ossa), „zęby“ i „łańcusek“ (Rudki), zębata a szeroka plotka, prosty owsik itp. Ścieg okręcany pojedynczą nitką zwą stebnówką okręcaną, lub pojedynczy, podwójny i potrójny „matac“ haftują nicią białą, inne ścięgi nicią żółtą. Znane są też ścięgi gałązkowe „warkocyk“ (Grotowice), „drobna plecionka“ (Ossa), „lisi ogun“ (Małoszyce). W zewnętrznej części ornamentu wykonują liście (Małoszyce), krokwie, półgwiazdki, pajacki (Grotowice). Na terenie Rzeczyca, Lubochni, Smardzewic występuje ornament zoomorficzny w 2 i 3 barwach — różowej, niebieskiej i zielonej.

Haft na męskich koszulach ma swoisty charakter: do I wojny przy wykładanej osywece, przodzie koszuli u zapięcia, posiadał wąski pasek zdobiony haftem czerwono-czarnym (ryc. 14). Po wojnie przyjął się szeroki przedsobek z białym haftem w barwne gwiazdki, kwiatki, w którym motywy roślinne i geometryczne rozłożone linearnie posiadają układ symetryczny (ryc. 13).

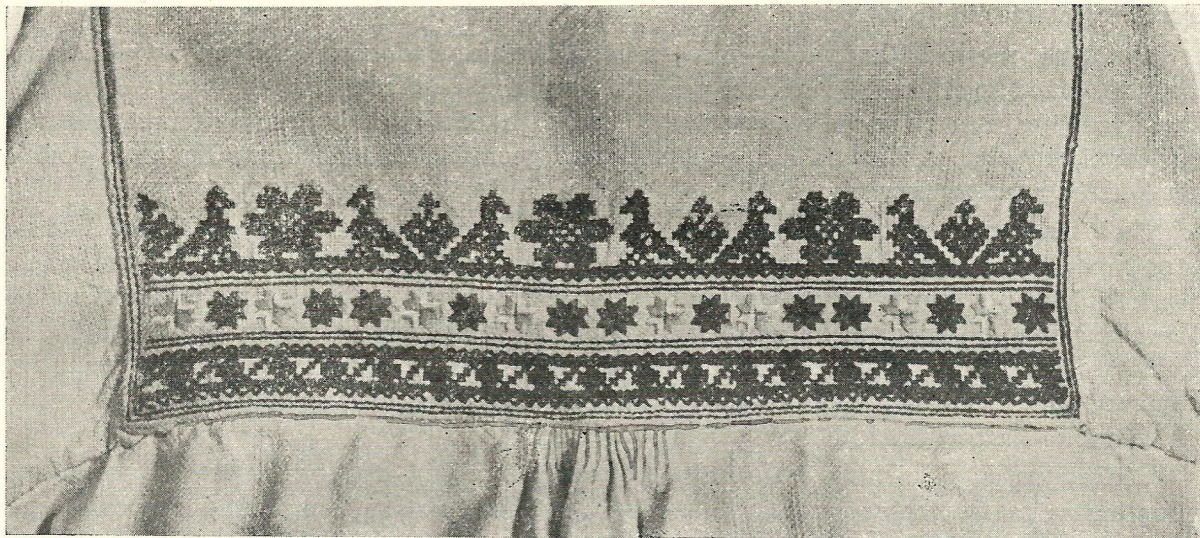
Haft biały ma w Opoczyńskim stare tradycje, lecz rozkwit jego po I wojnie nastąpił pod wpływem haftów piotrkowskich o podobnych ornamentach. Obok szerokich przedsobków utrzymują się i wąskie gorsy, zdobione wraz z kołnierzykiem i mankietami białym lub barwnym haftem (ryc. 15, 16). W późniejszej fazie do barwnego haftu doszły rozetki „drabki“ (Grotowice). Przed II wojną weszły w modę hafty wyszywane na rysunku (nieliczone w/g nitek płótna) o dużych motywach światło-cieniowych, którymi są zdobione koszule kobiece i przedsobki męskie.

Ciekawym przykładem w hafciarstwie opoczyńskim jest użycie różnych motywów na przyramku, mankietach i oszywce (ryc. 71—73). Obecnie stosują na koszulach powszechnie hafty światłocieniowe. Do pracy używa się koszul niezdobionych.

Ryc. 72. Haft — „osywecka“ na mankiecie koszuli kobiecej. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 282. Fot. K. Weceł, 1953.

W Opoczyńskim występuje również koronka zw. *siołką* gdy jest przy koszuli a *obróbką*, gdy występuje u zapasek, dywanów itp. Białe koronki z białego kordonka są przy koszulach czasem wykończone kolorową bawełną. Dawniejsze koronki są wąskie z gęstym wzorem, przyszywano je do kołnierzyków i mankietów, obrabiając szydełkiem również przyramki. Późniejsze koronki są szersze; współcześnie kołnierzyk jest szeroki, przejrzysty, falujący, mocno nakrochmalony, tworzy swoistą ozdobę koszuli.

Ryc. 73. Przyrąbek koszuli kobiecej. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw 277.

Białe koronki szydełkowe przy zapaskach mają nieskomplikowane wzory; przy prześcieradłach są uzupełniane chwastami z białej bawełny. Nieco odmienne w typie są wełniane „obróbki” lub „doróbki” dorabiane do wełnianych dywanów, składające się z „ząbków” i „kocotów” (Kruszewiec, Brudzewice, Rusinów); często z wkomponowanym kołem wykonanym w postaci kwiatów. W okolicach Lubochni, choć właściwie moda szła z Glinnika, przyszywano szeroką koronkę wełnianą, na której haftowano czasem nazwisko, do zapasek tkanych w „kuloski” w latach 1914—1939 i obecnie jeszcze ozdabiają zapaski wełnianą niezbyt szeroką koronką.

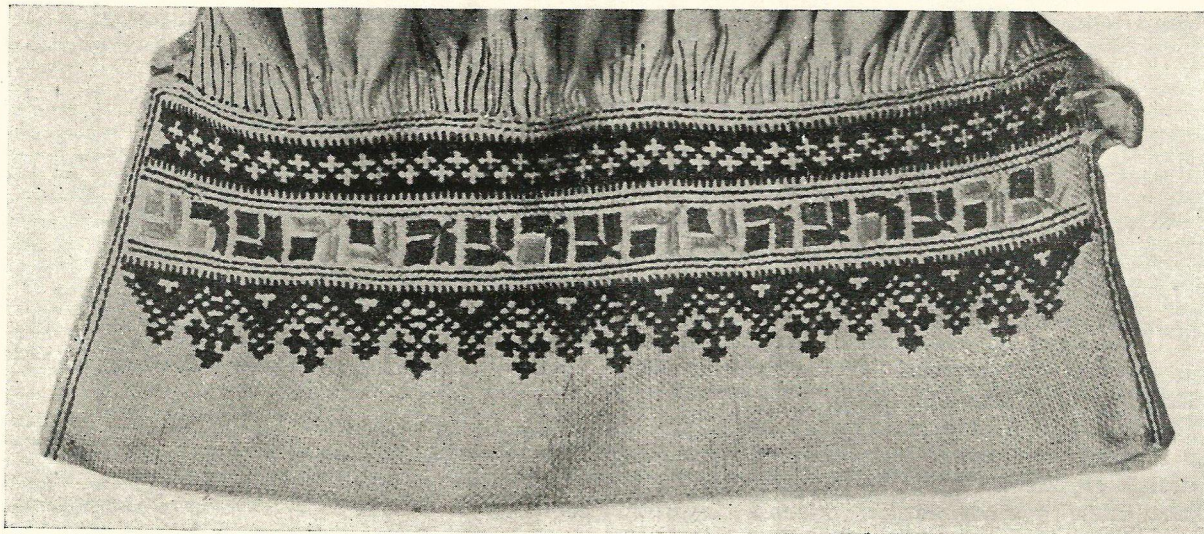
Tiulowe czepce zdobione były na dnie główki i wzdłuż bandaży białą bawełną przetykaną przez oczka tiulu. Na dnie czepka kładziono duży ornament kwiatowy, pole środkowe było oddzielone szeregiem biegnących obok siebie linii falistych, łamanych, od bocznych pól dna na którym haftowano gwiazdki, rozety, gałązki z kwiatami (ryc. 62). Bandaże były również podzielone na pola podobnym ornamentem geometrycznym, u dołu powtarzano ornament roślinny lub rozetki. Między koronki wszywano ozdobę z wstążki i szychu lub układano plotkę. Półczepki mają haftowaną główkę i bandaże; główka dzielona jest na pola riuszką lub ozdobami z wstążki i szychu, na środku główki jest sztuczny kwiat. Koronki półczepków są często fabrycznego pochodzenia.

Należy również wspomnieć o *szklokach* tj. paciorkach naszytych na przeźroczystą tasiemkę oraz o haftach na gorsetach, które są często zdobione blaszkami i cekinami. Gorsety dawnego typu były jednobarwne lub aksamitne i posiadały wzdłuż szwów haft gałązkowy. Bukiet kwiatów w porównaniu z współczesnym był mało rozwinięty (ryc. 52, 53).

Kiecki pow. rawsko-maz. starszego typu mają ozdoby w postaci skróconej wełny ułożonej falisto lub w dwustronnych pętłach, biegnące od fałdy poziomej do krawędzi, która jest również obszyta podobnym barwnym sznurkiem. Inne ozdoby będące dekoracją stroju są pochodzenia fabrycznego i tylko sposób naszywania i jakość elementu dekoracyjnego świadczy o zamierzonym efekcie estetycznym. Są to naszywania z aksamitu, tasiem-

mek i paciorków. Kaftany barwne posiadają naszyte aksamitki wzdłuż krawędzi, kieszeni u rękawów. Gorsety mają zapięcia z dekoracyjnych sznurków i kolorowych tasiemek i guzików. Aksamitki, pasmanterie, zębate tasiemki zdobią też zapaski.

W Smardzewicach tasiemki są zakończone kokardkami, jak również sznury paciorków na gorsecie. Różnego rodzaju deseniowe „potrzeby“ zdobią sukmany wzdłuż szwów na

Ryc. 74. Mankiet koszuli kobiecej Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 277. Fot. K. Weceł, 1953.

kołnierzu, rękawach, kieszeniach i fałdach. Kobiace sukienki zdobią złote pasmanterie i barwne kutasiki. Spancery i marynarki zdobią błyszczące guziki i potrzeby; kieszenie lejebików lamowane są aksamitkami a nawet buty i pantofle były obszywane barwną plotką i zdobione żółtymi huncfotami. Także główki kapeluszy były zdobione aksamitkami, wstążkami i szpilkami a obrzędowe wianki, czepce i czapki strojne były w pióra, wstążki, szych i kwiaty.

CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ

Najważniejszymi pozycjami etnograficznej literatury omawiającej zagadnienia ubiorów opoczyńskich są: Oskara Kolberga „Radomskie“, Kraków 1887 r. oraz Błażeja Stolarskiego, Sługocice (1925 r.) a także Tadeusza Seweryna „Hafty opoczyńskie“ (1925 r.). Zwłaszcza praca B. Stolarskiego posiada cenne uwagi odnoszące się do życia wsi opoczyńskiej. Opis B. Stolarskiego dotyczy całokształtu stroju i jest raczej pobieżny. Rozprawa T. Seweryna zawiera usystematyzowany materiał i stanowi cenne źródło o charakterze dokumentarnym. Z materiałów archiwalnych należy wymienić Dziennik Urzędowy woj. Kaliskiego z 1832/3 i 1836 r., Dz. U. woj. Mazowieckiego z 1828 r. i 1835 r., Dz. U. woj. Krakowskiego z 1829 r. oraz notatki z Gazety Warszawskiej z 1816 r. Ciekawe uwagi zawiera artykuł J. P. Dekowskiego, Z badań nad przeszłością kulturalną opoczyńskich miasteczek. Charakterystykę krajobrazu zawiera artykuł Stanisława Lencewicza Z badań fizjograficznych nad Pilicą.

Do opracowania wykorzystano przede wszystkim zbiory Muzeum Etnograficznego w Łodzi, z których wiele eksponatów zostało nabytych w terenie w okresie badań autorki w latach 1946–53 r.

Materiał ilustracyjny obejmuje fotografie z różnych okresów; cenne są 4 fotografie opublikowane w „Wędrowcu“ z 1903 r. przez H. Kaszubskiego, przedstawiające grupy chłopów w ludowych ubiorach.

Na ogół źródła dotyczące opoczyńskiego stroju ludowego są ubogie; praca została oparta o materiały pochodzące z własnych badań terenowych autorki, przeprowadzonych w latach 1946–53 r. na terenie powiatu opoczyńskiego i rawsko-mazowieckiego.

PRZYPISY

¹ K. Potkański, *Pisma pośmiertne* I, 107. Kraków 1924 r.

² *Atlas Geograficzny Ilustrowany* pod red. J. M. Bazewicza. Warszawa 1907.

³ Rozdział dotyczący historii regionu został opracowany w oparciu o dzieło K. Potkańskiego, l. c. B. Stolarskiego, *Sługocice* 1925. Z. Matuszewskiego, *Pow. rawsko-maz.* 1929 r.; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego 1880—1902*.

⁴ Sandomierzanie spotykają koło Pilicy Mazowszan. Księstwo Sandomierskie opierało granice o Pilicę, tylko Zapilcze leżące między ujściem Pilicy a Radomierzy przechodziło różne koleje, wreszcie dostało się Ziemowitowi Mazowieckiemu w 1351 r. (K. Potkański l. c. I. 119). Według S. Arnolda granica dzielnic sandomierskiej opierała się prawdopodobnie o Radomkę, a po przyłączeniu kasztelanii skrzyńskiej i żarnowskiej o Pilicę. S. Arnold, *Podziały administracyjne woj. sandomierskiego do końca XVIII w.* *Pamiętnik Świętokrzyski* 1930 r.

⁵ S. Zajączkowski, *Studia nad terytorialnym formowaniem ziemi łączyckiej i sieradzkiej*. Łódź 1951; W sprawie plemion Łęczycan i Sieradzan. Poznań—Wrocław. Dzielnicą sieradzką była tworem późniejszym, który powstał między 1260—1264 r. drogą podziału księstwa łączycko-sieradzkiego. Przypuszczać jednak można, że istniało jedno plemię z ośrodkiem w Łęczycy.

⁶ W XI w. posiadała kościół romański, a Kazimierz W. pobudował zamek i opasał miasto murem. *Słown. Geogr. Król. Pol.*

⁷ K. Potkański, l. c. 112—113, 130—131.

⁸ Na granicy archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji krakowskiej schodzą się również granice pierwotnych parafii grodowych Radomia i Skrzynna K. Potkański l. c. I, 125.

⁹ Teren tych kasztelanii, jak również puszczy radomskiej znacznie dłużej zachował gospodarkę naturalną od sąsiedniego Wolborza. Księstwo Łęczyckie wcześniej zostało zagospodarowane, to też od XIII w. w handlu skórą i łupieżami zyskuje nad nim przewagę. S. Arnold, *Władztwo* — s. 24, 25. K. Potkański l. c.

¹⁰ K. Maleczyński, *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*. Lwów 1926 r.

¹¹ Cło w „Inowłodzi“ stanowi już w 1145 r. uposażenie klasztoru w Trzemesznie. Komora celna w Opocznie wymieniona w 1350 r. Przejazd na Pilicy stanowi nadanie Grzymisławy (matki Bolesława Wstydlwego) w 1229 r. K. Maleczyński l. c. s. 197.

¹² Wymiana towarów jak śledzi, soli na skóry, łupieży i wosk (S. Arnold l. c. 21) musiały odbywać się na targach, na które przyjeżdżali „goście“ (tj. przybysze-kupcy) i ludność miejscowa sprzedawała czy zamieniała swoje produkty. Miejsowości targowe leżały przeważnie, jak komory celne, na szlakach handlowych (K. Maleczyński l. c. 65), czy rubieżach dwóch terenów o różnym typie gospodarki i były często niezmiernie starego pochodzenia (S. Arnold, s. 24). O dochodach z targów z Żarnowa i Skrzynna wspomina Bulla gnieźnieńska z 1130 r. Targi musiały tam jednak istnieć dużo wcześniej. Ok. 1318 r. sprzedawano w Żarnowie na targu sól, chleb, i mięso (K. Maleczyński l. c. 140 patrz też K. Potkański l. c. 133).

¹³ Wyposażone w kilka wiosek między inn. Smogorzów, która przechodzi 1234 r. do opactwa sulejowskiego (K. Potkański l. c.). Arcybiskup gnieźnieński pobierał również dziesięciny z Żarnowa z ziarna, miodu, łupieży kunich i lisich, świń, żelaza i dziesięciny z dochodów t. j. 10 tydzień dochodów książęcych z karczem, targów, kar sądowych oraz z myta tak w samych grodach, jako też w miejscach im pobliskich.

¹⁴ Opoczno było starą osadą królewską, która lokowana była później na prawie średzkim a następnie niemieckim (*Słown. Geogr. Król. Pol.*).

¹⁵ Łączność roczków z powiatami była tak silna, że gdy w 1465—1476 r. skasowano roczki w Opocznie przestał również istnieć tam powiat. (Arnold, *Podziały administracyjne województwa sandomierskiego do końca XVIII w.* *Pamiętnik Świętokrzyski*, s. 61).

¹⁶ Klasztor i kościół wzniesli ks. Filipini w 1776 r. (Słown. Geogr. Król. Pol.).

¹⁷ Wieś Wistka, może i in., szczegółowych wiadomości brak.

¹⁸ 1423 r. Statut Jagiełły uchwalony w Warce nad Pilicą, iż szlachcic może, gdy sołtys okaże się w stosunku do pana wsi buntowniczym lub niepotrzebnym, wykupić sołectwo i usunąć istniejącego sołtysa. 1426 r. bez zgody właściciela wsi nie wolno opuszczać jej chłopu i jego synom (S. Arnold, Historia Pol. rozdz. II ugruntowanie się ustroju feudalnego).

¹⁹ Początkowo nawet szkoła Kollatajowska ograniczała się do żądania wolności osobistej a pomią-
jała kwestię agrarną. Towarzystwo Demokratyczne na emigracji podeszło bardzo realnie do tego
zagadnienia, jednakże uwłaszczenie chłopów nastąpiło dopiero 1864 r. a poprzedził je szereg ustaw,
które zamiast przynieść ulgę, skazały chłopów na wolną grę interesów gospodarczych a w rezultacie
i represje ze strony właścicieli majątków i rządu.

²⁰ Rzeczyca, Łęgi, Zwady, Bobrowiec, Liciszno, Wielka Wieś, Zakościele, Królowa Wola. Sądy roz-
strzygały sprawę na niekorzyść chłopów stosując dekret o czasowej dzierżawie. W 1848 r. wyrugowano
82 osoby ze wsi Gaj, pow. rawskiego. Dopiero po dwu latach chłopcy wygrali sprawę.

²¹ Bezpośrednią przyczyną poruszenia mas chłopskich było przeczytanie 31. III. 1861 r. półsekret-
nego cyrkularza Tow. Rolniczego zapewniającego zniesienie pańszczyzny. Chłopi przyjęli go jako dekret
uwłaszczeniowy. 20. IV. Rada Administracyjna wydała rozporządzenie stosowania represji w razie
gdyby chłopcy nie wracali do dawnych warunków.

²² O. Kolberg, Mazowsze II. Od Warszawy. Powsin; Radomskie, str. 54—55.

²³ B. Stolarski, Sługocice, 1925 r.

Dz. Ustaw woj. Kaliskiego nr. 527 z 1833 r.: Benedykt Raruch lat 28 ur. w Radzicach miał
2 sukmany białe, podarte, spodnie zgrzebne złe, koszulę konopną, starą, buty złe, czapkę z czarnego
barana, starą; Dz. Ustaw woj. Mazowieckiego 1829 r. str. 755: Tyka Szczepan z Jelny, lat. 43. Sukmana
stara z potrzebami, koszula konopna, spodnie skórzane, czapka z siwym barankiem; ostatnio miesz-
kał w Zawadzie gm. Smogorzów.

²⁴ B. Stolarski, l. c.

²⁵ Mówiono do chłopów „wypuść koszulę na wierzch; jak pójdziesz do dziedzica, jak widły“. Powie-
dzenie miało dotyczyć w/g informatora Ignacego Siwińskiego z Rzeczyca — terenu po prawej stronie
Pilicy. Podobnie w Podmałczu gm. Lubochnia miała jakoby mówić matka Katarzyny Markiewicz do
męża: „Wojtek, wypuść koszulę“. K. Markiewicz zmarła w 1948 r. mając 92 lata.

²⁶ Informator Kazimierz Stępień, lat 88.

²⁷ O. Kolberg, Radomskie 55.

²⁸ Informuje Ignacy Siwiński z Rzeczyca oraz Kazimierz Stępień z Międzyborza pow. Opoczno.

²⁹ Patrz ilustracje Lewickiego i Kolberga.

³⁰ J. P. Dekowski, Badania nad przeszłością kulturalną opoczyńskich miasteczek. Lud XLI.

³¹ Informacja J. P. Dekowskiego.

³² Informacja Pawła Celeja z Radzic Dużych, urodz. 1862, a także Kornel Kozłowski „Kłoso“ 1871,
cyt. równ. przez O. Kolberga.

³³ Maria Gutkowska, Historia Ubiorów, Książnica-Atlas, 1932 r.

³⁴ Lewicki na ilustracji w albumie Zienkowicza podaje wiązanie pasów na przodzie.

³⁵ Jędrzej Kitowicz, Opis obyczajów za panowania Augusta III, Biblioteka Narodowa Nr 88, str. 439.

³⁶ W sprawie definicji grupy etnograficznej patrz R. Reinfuss, Łemkowie jako grupa etnograficzna,
Prace i materiały etnograficzne. T. VII Lublin, 1948 r.

³⁷ Współczesna informacja oraz notatka O. Kolberga, Radomskie.

³⁸ Informacja z Radzic Dużych, pow. Opoczno,

³⁹ Informacja Antoniny Kosiackiej, lat. 70, z Brzezina pow. rawsko-maz. widziała na odpuszc
w Studziannie.

⁴⁰ O. Kolberg, Radomskie str. 55. Z opisów Kornela Kozłowskiego z „Kłosów“.

⁴¹ K. Moszyński, Kultura Ludowa Słowian. Kraków 1929. Cz. I. Kultura Materialna, str. 439

⁴² Informuje Katarzyna Matysiak: „Po skrojeniu górnej części koszuli bez rękawów mówi się
„skrajałam ciało“ Radzice Duże.

⁴³ Inf. J. Wrzosek. z Radzic Dużych, pow. Opoczno.

⁴⁴ Inf. Ignacy Siwiński,

⁴⁵ Inf. Jan Wójciak, lat 75. Jasień pow. rawsko-maz. Portki tego typu zakupione u Pawła Celeja
urodz. 1860 r. znajdują się w Muz. Etnogr. w Łodzi.

⁴⁶ Fotografia w „Wędrowcu“ 1903 r.

⁴⁷ O. Kolberg, Radomskie 54.

⁴⁸ Jedyna informacja Jana Wiktorowicza lat 73 mieszkającego w Smardzewicach, iż w Twardej
mieli chłopcy nosić kapelusze gięte pośrodku i rozszerzające się u góry (informacja nie sprawdzona).

⁴⁹ Jasień I i II gm. Lubochnia.

⁵⁰ J. Kitowicz, l. c.

⁵¹ B. Kaczorowska wyprowadza następujący wniosek: „Jeśli można w pełni zaufać tradycji, pa-
siaki wełniane używane w Opoczyńskim na spódnice, zapaski i całe kiecki do dziś bardzo licznie spo-
tykane w terenie, poprzedzone były prążkowanymi materiałami fabrycznymi lub samodziałowymi,
bawełnianymi“. „Wełniany pasiak opoczyński“ Pol. Szt. Lud. 1952 nr. 1.

BIBLIOGRAFIA

- Arnold Stanisław, Władztwo biskupie na grodzie wolborskim w w. XIII, Rozpr. Hist. Tow. Nauk. Warsz. T. I z. 1.
- Arnold Stanisław, Podziały administracyjne województwa sandomierskiego do końca XVIII w. Pamiętnik Świętokrzyski, Rok 1930.
- Arnold Stanisław, Historia Polski 1949. Od ustroju plemiennego do początku stosunków feudalnych i powstania Państwa Polskiego. Ugruntowanie się ustroju feudalnego.
- Atlas Geograficzny Ilustrowany Królestwa Pol. Warszawa 1907, pod redakcją J. M. Bazewicza. Przy mapach podaje ilustracje m. inn. typów ludowych. Z pow. opoczyńskiego chłop w sukmanie białej z kołnierzem obrzeżonym tasiemką oraz w kapeluszu filcowym, czarnym, który posiada długą, prostokątną klamrę, przewleczonej niebieską wstążką. Przy klamrze pióra podwójne podmalowane u dołu czerwoną farbą lub czerwonymi kwiatkami. O takim wystroju kapelusza nie posiadamy wiadomości. Pióra noszono pawie, według tradycji, ewentualnie gęsie, tutaj pióro robi wrażenie fabrycznie spreparowanego.
- Chmielińska Aniela, Księżacy i ich strój. Warszawa 1930.
- Dekowski Jan Piotr, Badania nad przeszłością kulturalną opoczyńskich miasteczek, Lud 1954.
- Dekowski Jan Piotr, Strój Piotrkowski, Atlas Polskich Strojów Ludowych. Wrocław 1954.
- Dziennik Ustaw woj. Kaliskiego, 1883 r., nr. 527.
- Dziennik Ustaw woj. Mazowieckiego 1829, str. 755.
- Friedberg Marian, Rozsiedlenie rodów rycerskich w województwie sandomierskim w w. XV. Pamiętnik Świętokrzyski, Rok 1930.
- Gajek Józef, Metodyka monograficznego opracowywania strojów ludowych, Lud XLI, Wrocław. 1954.
- Gloger Zygmunt, Encyklopedia Staropolska. Warszawa 1900, 1902, 1903.
- Grynwaser Hipolit, Kwestia agrarna i ruch włościan w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w. (1807—1860). Wrocław, 1951.
- Gutkowska Maria, Historia ubiorów. Książnica-Atlas 1932 r. Autorka podaje krój kontusza, który przypomina sukmanę fałdzistą. Wspomina o modzie na białe siatkowe pasy ormiańskie. Mogły być one źródłem mody na wsi na białe pasy. Autorka zwraca również uwagę na dążenie do wyrównania różnic stanowych w stroju.
- Kaczkowski Józef, Donacya w Królestwie Polskim. Warszawa 1917.
- Kaczorowska Blanka, Wełniane pasiaki opoczyński. Polska Sztuka Ludowa, Warszawa 1952, nr. 1.
- Krajewska Janina, Haft Opoczyński w monografii Opoczyńskiego, wykonanej dla Państw. Instytutu Sztuki w rękopisie.
- Kitowicz Jędrzej, Opis obyczajów za panowania Augusta III, opracował Roman Pollak. Biblioteka Narodowa Nr. 88, str. 493.
- Kolberg Oskar, Lud Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce. Radomskie, Kraków 1887.
- Lencewicz Stanisław, Z badań fizjograficznych nad Pilicą. Str. 503—504. Ziemia 1912 r. Wspomina o sukmanach z czerwonymi taśmami, które mógł widzieć jeszcze u staruszków. Tę wiadomość podają tylko starzy ludzie.
- Łomiński Leon Ks. Dr., Spała i jej okolice. Krótki szkic historyczny. Łódź 1930.
- Maleczyński Karol, Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim. Lwów 1926.
- Matuszewski Zygmunt, Powiat rawsko-mazowiecki 1929 r.
- Potkański Karol, Pisma Pośmiertne. Kraków 1924.
- Rocznik statystyczny, Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa r. 1948—1949.
- Rutkowski Jan, Historia Gospodarcza Polski (do 1864 r.) Książka i Wiedza. Warszawa 1953.
- Seweryn Tadeusz, Pasiaki opoczyńsko-rawskie IKC. 1925. Dodatek Literacki z dn. 29. VI. 1925.
- Seweryn Tadeusz, Hafty opoczyńskie. Lud XXIV 1925 r. Autor opracował hafty opoczyńskie w okresie gdy przechodziły do stosowania barwnych lub białych nici, to też tablica wzorów podaje ornamenty krzyżykowe, a wzory haftów koszul męskich orientują w zdobnictwie ówczesnym, chociaż z konieczności nie wyczerpują całokształtu zdobnictwa hafciarskiego na koszulach. Natomiast podane niektóre nazwy ściągów wskazują, iż istnieje dość duże zamieszanie w tym kierunku np. autor podaje, że „plotką“ nazywają ściąg warkoczykowy. Autor ujmuje zagadnienie w szeregu zasięgów i opiera się na szerszym materiale, wyprowadza też wniosek dot. genezy haftu.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego 1880—1902.
- Stolarski Błażej: Sługocice 1925.
- Świątkowska Jadwiga, Strój łowicki, Atlas Polskich Strojów Ludowych, Poznań 1953.
- Wrona Stanisław Tadeusz, Przyczynek do dziejów włościanstwa polskiego w XIX w. Przegląd Historyczny, 1937—1938.
- „Wędrowiec“, Czasopismo 1903, str. 826, Fotografie podają stare ubiory obok nowych.
- Zajączkowski Stanisław, W sprawie plemion Łęczycan i Sieradzan, Poznań—Wrocław.
- Zajączkowski Stanisław, Studia nad terytorialnym formowaniem ziemi łeczyckiej i sieradzkiej, Łódź 1951

- Ryc. 1. Chłop w sukmanie, z pasem siatkowym i w kaszkiecie. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1946.
- Ryc. 2. Kobieta we współczesnym stroju wyjściowym. Antoninów, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 3. Dziewczyna w stroju odświętnym. Studzianna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1947.
- Ryc. 4. Kobieta w stroju zimowym współczesnym. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Fot. J. Krajewska, 1952.
- Ryc. 5. Typ chłopca z pow. Opoczno. Reprodukacja z Atlasu geograficznego ilustrowanego Królestwa Polskiego. J. M. Bazewicz, 1907.
- Ryc. 6. Stroje ślubne. Ogonowice, pow. Opoczno. Fot. Zakład Fotograficzny w Opocznie, 1920. Z archiwum Muzeum Etnogr. w Łodzi.
- Ryc. 7. Matka z dzieckiem zawiniętym w „dywan“. Studzianna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 8. Gospodyni w stroju odświętnym. Wygnanów, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1946.
- Ryc. 9. Chłop w białej sukmanie i barwnym pasie siatkowym. Opoczno. Fot. Zakład Fotograficzny w Opocznie, 1946.
- Ryc. 10. Odświętne ubiory parobków. Świerzyna, pow. Opoczno. Archiwum Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Mazowieckim. Fot. Zakład Fotograficzny w Opocznie, 1938.
- Ryc. 11. Koszula męska z wywijanym kołnierzykiem tzw. „osywką“ z ok. 1900 r. Studzianna, pow. Opoczno, Muz. Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1882. Fot. J. Krajewska, 1948 r.
- Ryc. 12. Koszule męskie. I — Koszula lniana z pionowym kołnierzykiem. Modrzew, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 2166. II — koszula z kołnierzykiem wykładanym. Bukowiec, pow. Opoczno. Nr inw. 532. III — koszula z wąskim gorsem. Ostrów, pow. Opoczno. Nr inw. 1385. IV — koszula chłopięca z karczkiem z 1946 r. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Nr inw. 1626. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — płat przedni, e — płat tylni, f — rękaw, g — otok, h — mankiet, i — przyramek, j — kołnierzyk, k — pierśnik, l — pasek wzmacniający podstawę rozcięcia, w rysunku IV 1 — oznacza karczek. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi. Podziałka 1 : 24.
- Ryc. 13. Gors koszuli męskiej z około 1920 r. Bukowiec, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1080. Fot. K. Trzebiatowski, 1951.
- Ryc. 14. Koszula męska z „przedsobkiem“, tj. gorsem. Ostrów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1385. Fot. J. Krajewska 1948.
- Ryc. 15. Gors koszuli męskiej. Bukowiec, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2230/47. Fot. K. Trzebiatowski, 1951.
- Ryc. 16. Koszula męska z „pierśnikiem“, tj. gorsem z ok. 1920 r. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1527. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 17. I. Spodnie męskie w „fałdy“ z Idzikowic, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi, Nr inw. 1954. II. Szkiec spodni męskich z Sitowy, pow. Opoczno, o odmiennym miejscu zapinania. III. Chłopięce spodnie z kamizelką, Wola Załęzna, pow. Opoczno. A — przód, B — tył, C — części kroju: d, d₁ — części nogawek, e — klin, f — pasek, g — część przednia kamizelki, h — części tylne kamizelki. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 30.
- Ryc. 18. Portki z samodziału, z fałdami. A — przód, B — tył. Radzice Małe, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1630. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 19. Kamizelki zwane „lejbikami“. I. — lejbik z samodziału sprzed 1914 r. Gorzałków, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1269. II. — lejbik z samodziału tkany na 4 nicielnicach sprzed 1914 r. Smardzewice, pow. Opoczno. Nr inw. 444. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — przód, f — patka kieszeniowa, g — części paska, h — kołnierzyk. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 10.
- Ryc. 20. „Lejbik“ — kamizelka męska z samodziału. Smardzewice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Fot. J. Krajewska 1948.
- Ryc. 21. I. Spacer męski z samodziału sprzed 1914 r. Idzikowice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1254a. II. Marynarka chłopięca. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Nr inw. 1629a. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — bok, f — płat przedni (w rys. II przedni i boczny), g, g₁ — pasek. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 20.
- Ryc. 22. Spacer męski z samodziału. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka, Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 453. Fot. K. Wecel, 1953.
- Ryc. 23. Biała sukmana z sukna folowanego obszyta potrzebami z ok. 1910 r. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1360. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 24. Sukmany męskie. I. — sukmana biała z potrzebami. Grabów, pow. Opoczno. Muzeum w Łodzi. Nr inw. 944. II. — Sukmana z ok. 1910 r. Wola Załęzna, pow. Opoczno. Nr inw. 1360. III. — Sukmana sprzed 1910 r. Gorzałków, pow. Opoczno. Nr inw. 459. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — przód i bok, e₁ — kluny i części składające się na fałdy sukmany, f, f₁ — rękaw, g — kołnierz, h — mankiet, i — naszywka na rękaw, j — patka kieszeni. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 30.
- Ryc. 25. Kapelusze słomkowy staruszką. Odrzywół, pow. Opoczno. Fot. T. Sobolewski, 1947.
- Ryc. 26. Rogatywka zwana „na cztery strony świata“. Pow. Opoczno. A — widok ogólny, B — części kroju: c — cztery części tworzące denko i boki, d — „baranek“ z skóry baraniej z runem. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 16.

- Ryc. 27. Rogatywka zwana „na cztery strony świata“ noszona do 1905—6 przez Kacpra Bigosza, Grotowice, pow. Rawa-Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr ks. wpł. 1491. Fot. K. Weceł, 1955.
- Ryc. 28. Czapka „kaszkiot“ drużby. Wola Zależna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2128. Fot. J. Krajewska, 1946.
- Ryc. 29. Pas barwionych nici lnianych z ok. 1904 r. Żychorzyn, pow. Opoczno. Fot. K. Weceł, Muzeum Etnograficzne w Łodzi.
- Ryc. 30. Pas włóczkowy o tle żółtym, szer. 7,8 cm, dług. 291 cm. Opoczno, Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2162. Fot. J. Krajewska.
- Ryc. 31. Pas „siatkowy“ pleciony w rękach. Idzikowice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1254 c. Fot. K. Weceł, 1953.
- Ryc. 32. Pas o osnowie lnianej o wątku wełnianym. Smardzewice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 483. Fot. K. Weceł, 1953.
- Ryc. 33. Dziewczynki we współczesnych strojach odświętnych. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1947.
- Ryc. 34. Dziewczynka w ubiorze letnim. Sukienka z perkalu. Żychorzyn, pow. Opoczno. Fot. Marian Ney, 1946.
- Ryc. 35. Strój letni z fabrycznej wełny, kobieta idzie boso, a w ręce trzyma trzewiki. Wola Zależna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 36. Młoda mężatka w czepcu obrzędowym z 1916 r. Wola Zależna, pow. Opoczno. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 37. Dziewczynka we współczesnym stroju odświętnym. Jasień, pow. Rawa Mazowiecka. Fot. J. Krajewska, 1954.
- Ryc. 38. Koszula kobieca z „nadołkiem“ z ok. 1900 r. Wólka Felgustowska, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2049. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 39. Koszule kobiece. I. — koszula odświętna. Wola Zależna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1250b. II. — Koszula z nadołkiem. Wola Zależna, pow. Opoczno. A — przód, B tył, C — części kroju: d — nadołek, e, e₁, f — części okrywające klatkę piersiową (plecy — f, piersi — c, c₁), g — rękaw, h — cwikiel, i — mankiet, j — przyramek, k — kołnierzyk, l — części tkaniny podszywane od zewnątrz pod przyramek. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 30.
- Ryc. 40. Koszula kobieca odświętna sprzed 1914 r. Smardzewice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 535. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 41. Kiecka „modra“ z czarno-białego samodziału. Żychorzyn, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 444. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 42. Spódnica „kiecka“. Międzybórz, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 997. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 43. Wełniak, tj. spodnica zeszyta ze stanikiem z 1935 r. Gorzałków, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1448 a. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy i boki, c, f — przód stanika. Linia przerywana w części g — oznacza skrócenie długości pata. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi. Podziałka 1 : 34.
- Ryc. 44. Spódnica zw. „kiecka“ ze stanikiem i paskiem. Rzeczyca, pow. Rawa Mazow. Muz. Etn. w Łodzi. Nr inw. 3746. Fot. K. Weceł.
- Ryc. 45. Spódnica — kiecka ze stanikiem. Sadykierz, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 436. Fot. K. Weceł, 1953.
- Ryc. 46. Współczesna zapaska „na odziew“, Ogonowice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1253. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 47. Zapaska „w pas“ z ok. 1900 r. Wola Zależna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1267. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 48. Zapaska „krzyżoczki“ z ok. 1915 r. Królów Wola, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 3124 dep. Fot. K. Weceł, 1954.
- Ryc. 49. Zapaska „w pas“. Ossa, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 3041. Fot. K. Weceł.
- Ryc. 50. Gorsety: I — gorset lniano-bawełniany. Wola Zależna, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 1389. II. — gorset z Opoczna. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 524. III. — gorset wełniany. Żychorzyn, pow. Opoczno. Nr inw. 4436. IV. — gorset aksamitny. Rusinów, pow. Opoczno. Nr inw. 475. V. — gorset z zielonej kupnej wełny. Smardzewice, pow. Opoczno. Nr inw. 4386. — A — przód, B — tył, C — części przednie, e — tylne, f — boczne. Rys. Pracownia Muzeum Etnograficznego w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 25.
- Ryc. 51. Gorset sprzed 1914 r. lniano-bawełniany, tkany na 4 nicielnicach. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 524. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 52. Gorset aksamitny zdobiony. Rusinów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 475. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 53. Gorset kobiecy sprzed 1914 r. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 438. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 54. Kaftany kobiece. I — z Woli Zależnej, pow. Opoczno. II — z Bukowca, pow. Opoczno. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — plecy, e — płat obejmujący przód i bok, f — części rękawa, g — taśma do obszycia. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 20.
- Ryc. 55. Kaftan kobiecy z samodziału wełnianego o tle żółtym z naszyciem aksamitnym. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 3747. Fot. K. Weceł, 1953.

- Ryc. 56. Szkic granatowej, wutowanej „angierki” z barankiem. Gapin, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 982. A — przód, B — tył. Rys. J. Golczyńska, 1948.
- Ryc. 57. Sukienka z zielonego sukna fabrycznego z ok. 1900 r. Brudzewice, pow. Opoczno. A — przód, B — tył, C — części kroju; d — przód, e — klin tylny, f — części oddzielające drugi klin (nie przedstawiony na rysunku), g — plecy, h — rękaw, i — mankiet, j — kołnierz, k — sztu-kowanie materiału. Rys. pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi. Podziałka 1 : 30.
- Ryc. 58. Kozuch tzw. „sukienka” kobieca z zielonego sukna. Brudzewice, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi arch. księgi wpływu 2664. Fot. J. Krajewska, 1938.
- Ryc. 59. Odświętna angierka kobieca z samodziału z ok. 1910 r. Wygnanów, pow. Opoczno. A — przód, B — tył, C — części kroju: d₁—d₄ — bryty na część dolną, c — pasek, f — plecy, g — klin boczny, h — przód, i — rękaw. Linia przerywana w częściach d₂, d₃, d₄ oznacza skrócenie długości płata. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 30.
- Ryc. 60. „Angierka” kobiece okrycie wierzchnie z ok. 1910 r. Wygnanowo, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 1359. Fot. J. Krajewska, 1948.
- Ryc. 61. Czepki. I. Czepiec odświętny sprzed 1914 r. Wola Załęzna, pow. Opoczno. II. Czeppek od-świętny mężatki sprzed 1914 r. Zychorzyn, pow. Opoczno. Muzeum Etnograf. w Łodzi. Nr inw. 463. III. Czepiec odświętny mężatki. Brudzewice, pow. Opoczno. Nr inw. 3917. IV. „Pół-czeppek” odświętny mężatki. Smardzewice, pow. Opoczno. Nr inw. 3034. A — widok ogólny, B, C — krój głównych części. Rys. M. Bombianka i J. Krajewska, 1948. Podziałka 1 : 30.
- Ryc. 62. Młoda mężatka w czepcu na „błogosławieństwo”. Radzice Duże, pow. Opoczno. Fot. J. Kra-jewska, 1946.
- Ryc. 63. Dziecięce okrycia głów sprzed 1939 r. I. — czepek dziewczęcy, Opoczno. II. — czepek dla dziewczynki i chłopca. A — ogólny widok, B — części kroju; d, d₁ — części okrywające głowę od czoła po potylicę, c, c₁ — okrywające boki. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. I. Nr inw. 563, II. Nr inw. 565. Rys. Pracownia Muzeum Etnograf. w Łodzi, 1948. Podziałka 1 : 10.
- Ryc. 64. „Krakuska”, tj. czapka chłopięca z białego atlasu sprzed 1939 r. Władysławów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 562. Fot. K. Weceł, 1954.
- Ryc. 65. „Krakuska”, tj. czapka chłopięca wykonana szydełkiem z wełny. Rusinów, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 561. Fot. K. Weceł, 1954.
- Ryc. 66. Kobiety w ubiorach roboczych przy miedleniu lnu. Dąbrówka, pow. Opoczno. Fot. J. Kra-jewska, 1946.
- Ryc. 67. Deseczka tkacka tzw. „płoszka” do tkania tasiemek z ok. 1875 r. Sadykierz, pow. Rawa Ma-zowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 4219. Fot. K. Weceł, 1953.
- Ryc. 68. Przebijanie nitki przy pleceniu pasa „siatkowego”. Różanna, pow. Opoczno. Fot. J. Kra-jewska, 1947.
- Ryc. 69. Tkaniny czteronicielnicowe używane na gorsety. a — okolice Opoczna, b — z Zychorzyna, c, d — z Woli Załęźnej, wszystkie pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. a — 7965, b — 517, c — 1389, d — 3758. Fot. K. Weceł, powiększenie, 1953.
- Ryc. 70. Narożnik kołnierza koszuli męskiej z ok. 1910 r. Haft czarno-żółto-czerwony. Muzeum Etno-graficzne w Łodzi. Nr inw. 2237/20. Fot. K. Trzebiatowski, powiększenie, 1951.
- Ryc. 71. Haft na „Osywce”, tj. kołnierzyku koszuli kobiecej. Brzustówek, pow. Opoczno. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 2235. Fot. K. Weceł, powiększenie, 1953.
- Ryc. 72. Haft — „osywecka” na mankiecie koszuli kobiecej. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Mu-zeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 282. Fot. K. Weceł, 1953.
- Ryc. 73. Przyramek koszuli kobiecej. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 217.
- Ryc. 74. Mankiet koszuli kobiecej. Rzeczyca, pow. Rawa Mazowiecka. Muzeum Etnograficzne w Łodzi. Nr inw. 277. Fot. K. Weceł, 1953.
- Ryc. 75. Tablica barwna I. Gospodyni i gospodarz z około 1920 r. wyk. J. Karolak.
- Ryc. 76. Tablica barwna II. Dziewczyna i drużba z około 1935 r. wyk. J. Karolak.
- Ryc. 77. Tablica barwna III. Raporty tkanin.
- Ryc. 78. Tablica barwna IV. Raporty tkanin.
- Ryc. 79. Mapa. Zasięg ubioru opoczyńskiego, wyk. K. Woźnieńska.
- Ryc. 80. Mapa. Zasięg i zróżnicowanie ubioru opoczyńskiego, wyk. K. Woźnieńska.

SPIS TREŚCI

Wstęp, str. 3. Rozdział I. Obecny stan stroju opoczyńskiego, str. 7. Rozdział II. Zarys historyczny rozwoju stroju opoczyńskiego, str. 10. Rozdział III. Zasięg ubioru opoczyńskiego, str. 16. Rozdział IV. Ogólny opis opoczyńskiego stroju męskiego, str. 18. Rozdział V. Szczegółowy opis stroju męskiego, str. 21. Rozdział VI. Ogólny opis opoczyńskiego stroju kobiecego, str. 34. Rozdział VII. Szczegółowy opis stroju kobiecego, str. 38. Rozdział VIII. Wytwórcy i materiały, str. 55. Rozdział IX. Hafty i koronki, str. 60. Rozdział X. Charakterystyka źródeł, str. 63. Przypisy, str. 64. Bibliografia, str. 66. Spis ilustra-cji, str. 67. Spis treści, str. 69. Streszczenie w języku rosyjskim, str. 70. Streszczenie w języku angiel-skim, str. 76. Streszczenie w języku francuskim, str. 81. Streszczenie w języku niemieckim, str. 87. Mapy.

КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ

Опочинский наряд носят в северо-западной части опочинского уезда, лежащего при впадении реки Джевички в реку Пилицу, а также в южной части равско-мазовецкого уезда, лежащего на левом берегу реки Пилицы и тянущегося от её изгиба в восточном направлении до устья реки Джевички.

Народный наряд на этой территории и до ныне является широко распространенной одеждой, хотя в некоторых местностях охотно принимают городскую одежду.

Характерной чертой опочинского наряда является преобладание домотканых материй, полосатых или клетчатых, которые свидетельствуют о богатстве технических способов ткачества и переплетений. Заслуживает внимания также вышивка на рубахах белая, бело-чёрная или разноцветная с преимуществом геометрических узоров расположенных в полосы.

В опочинском уезде народный наряд носят все: дети, мужчины и женщины. Можно отличить летние наряды от зимних, ежедневные рабочие наряды от праздничных и обрядных. Особенным богатством отличаются наряды кавалеров.

В XIX веке мальчики до 15 лет носили главным образом только рубахи и уже позже получали портки. Для тепла они одевали гладкие сермяжки, а когда в XX веке повысилась зажиточность, тогда и 10 летних мальчиков одевали в портки, сермяжки со сборками, высокие сапоги и шляпы с павлиньим пером. Современные маленькие мальчики ходят в домотканых платьях а на голове носят нарядные шапки «кракуски».

Мужской наряд состоит из тельной вышитой рубахи, штанов и куртки («лейбик»); около 1890 года введено сермягу, «спанцер» (короткий до пояса жилет с рукавами), пояс и шляпу, называемую «свинным рыльцем»; позже начали носить шапки и сапоги.

В XIX веке носили рубахи на выпуск и подпоясывались поясом, рубаха эта была без украшений и уже к концу XIX века и в XX веке появилась на ней богатая вышивка. Штаны носили тогда с так называемыми «фалдами», летом полотняные, а зимой белые шерстяные, короткие до пояса «спанцерки» и «лейбики», и, приблизительно в 1907 году начали носить пиджаки.

В XIX веке и в начале XX века носили цветную узорчатую одежду, а на северо-западных окраинах — разноцветные штаны и голубые или синие «спанцерки». Приблизительно в 1880 году опочинцы начинают красить белые штаны в чёрный цвет и с этого времени повсеместно начинают носить чёрную одежду. Только пожилые мужчины носят цветные жилеты. Сермяги одевали на «лейбик». Сермяги бывали из конопляной материи («партянэ») или шерстяные, позже — только шерстяные, белые, а в северо-западной части носили также штаны из серой льняно-шерстяной материи («шарачковэй»). В XIX веке существуют сермяги двух родов, гладкие и со сборками с цветными отворотами и оторочками; на правом берегу реки Пилицы, сермяги в сборки обшивали красной тесёмкой. В конце XIX века и в XX веке сермяга бывала с чёрными оточками, однако-ж около 1930 года такая сермяга вышла из моды. Сермягу или штаны подпоясывали сотканым или плетённым поясом.

Зимой носили полушубки, сперва со сборками, белые с небольшими чёрными воротниками, позже жёлтые с большими воротниками, гладкие. К сермяге одевали фетровую шляпу, к летнему наряду одевали соломенную плетённую шляпу, а к зимнему в XIX веке — конфедератки с барашком. В XX веке вместо шляп — начали носить каскетки (кепки).

Самыми давними, известными из традиции сапогами были сапоги с двойными отвороченными мягкими голенищами, привязанными к ноге тесёмками. Позже начинают носить сапоги с прилегающими к ноге голенищами, гладкими или сморщенными, украшенными подковами и пряжками («гунцвотами»). На работу в XX веке принято носить обувь на деревянной подошве («трепы»).

Из обрядных нарядов, самый распространенный был наряд шафера, который надевал на голову шляпу украшенную перьями, цветами и блёстками, позже — разукрашенную шапку. Следует отметить, что сермяга была нарядом праздничным, одевал её в день свадьбы-жених; танцы также начинали в сермягах.

Женский наряд состоит из рубахи с вышивкой на манжетах и около плечей, юбки с корсетом, теперь пришиваемой к лифчику. Корсет охранился в северо-западной стороне, но как наряд, разукрашенный бусами.

На юбки одевали широкий передник («запаска»), привязывающийся к талии «в пас», а на плечи надевали такой-же передник «как одежду». Для тепла одевали «спенцерки». Прежде, опочинянки надевали зимой «пжияцюлки», или «жупанки», «ангерки» (род пальто), в половине XIX века носили в будний день гладкие, белые сермяжки «от холода». В настоящее время носят зимой бурки. К «ангеркам» одевали «запаски» «в пас», а на голову «дзиковки» — платок с турецким узором — или другие платки. В настоящее время на голове носят тоже платки, зимой теплые, а летом шали. В XX веке женщины покрывались также цветными коврами, на которые накидывались «запаски», в настоящее время коври одевают зимой на бурки.

Женский летний праздничный или свадебный наряд состоял из белой юбки с корсетом и кафтана из бумажно-полотняной материи, сотканой на 4-х бёрдах, в настоящее время — из ситцевых платьев иного кроя. Ныне носят также летние платья из узорчатых ситцев или из тонкой одноцветной шерсти или платья из полотняной, цветной, домотканной материи, шитые на подобие шерстяных. Летом к праздничному наряду одевают чепец, перевязывая его шалью или же только большим платком, девушки украшали платок рутей. К свадебному наряду невеста одевала подвенечный венок, сплетённый из лент, из сусального золота с лентами, спускающимися на плечи. К обрядным нарядам принадлежит также головной убор дружки, с павлиньими перьями, или чепец, который носят молодые замужние женщины, украшенный цветами, сусальным золотом и лентами. Любопытно, что существует обычай — одевать на плечи умершей женщине половину простыни, чтобы она имела в чем носить детей после смерти, а на её голову — чепца.

Шерстяные юбки и передники меняли в течении последнего века свой крой и расцветку. Самые давние шерстяные юбки, известные по традиции, ткались из двух или трех шерстяных ниток, «мелкие», красно-чёрные, продернутые белой бумажной ниткой. Юбки шились с «полкой» из конопляной материи в полоску. Позднее носили юбки на красном фоне в полосы и даже рисунком, деланным из четырёх или пяти шерстяных ниток (чёрная, зелёная, голубая, свёкло-вишневая, вишнёвая). От 1900 года фон меняется в оранжевый, а потом в жёлтый. Кроме этих цветов — модных — носили также юбки на чёрном, зелёном и васильковом фонах, а в настоящее время на светлом, как «телесный» и «гонсётковы» *. Красный цвет исчезает не только из фона, но также и рисунка. В связи с переменой фона — рисунок становится более разнообразным по отношению цвета и конструкции.

Розовая шерсть, раньше употребляемая в единичных полосках, около 1920 года начинает сильно выступать в разных оттенках, также как и другие цвета.

Около 1930 года юбки становятся короче, шире и украшаются бархатом. «Запаски» «в пас» также становятся короче. «Запаски» «в пас» бывают на разных фонах, также как и «запаски» «как одежда» с симметрическим расположением полосок в рисунке, в то время как на юбке симметрический рисунок переходит в асимметрический. «Запаски» «в пас» ткнут также из конопляных и бумажных ниток разной стёжкой в зависимости от их предназначения. Передники (запаски) «как одежда» ткнут исключительно на желтом и чёрном фонах. Около Опочна сохранились также «запаски» василькового («модрэ») цвета с белыми полосками.

Опочинянки носили также как мужчины, высокие гладкие сапоги, с XX века начали носить ботинки, украшенные медными «буквами» на пятке. Ботинки эти, девушки шнуровали цветными тесёмками.

В Опочинском крае широко распространенной одеждой девочек был народный наряд на подобие наряда взрослых женщин. Младенцев наряжали в чепчики из шёлка и лент, а также в платья. Женщины прежде носили младенцев в полотняно-бумажной простыне, в настоящее время носят в шерстяных цветных коврах, обвязанных шерстяным кружевом.

Следует подчеркнуть, что опочинский народный наряд является необычайно характерным и отличается исключительно красивой окраской. Наряд этот до сих пор широко распространен среди опочинских крестьян, шьётся главным образом из домотканых материй, вырабатывающихся в деревнях.

ОПИСЬ ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Рис. 1. Мужчина одетый в сермягу, сетковый пояс и каскетку. Воля Залезна, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1946.
- Рис. 2. Женщина в выходном современном костюме. Антонинув, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 3. Девушка в праздничном костюме. Студзинна, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1947.
- Рис. 4. Женщина в зимней современной одежде. Жечыца, уезд Рава Мазовецка. Фот. Я. Крайевска, 1952.
- Рис. 5. Тип мужчины из уезда Опочно. Репродукция из географического иллюстрированного Атласа Польского Королевства. Я. М. Базевич, 1907.
- Рис. 6. Брачная одежда. Огоновице, уезд Опочно. Фот. Фотографическое Предприятие в Опочне, 1920. С Архива Этнографического Музея в Лодзи.
- Рис. 7. Мать с ребенком закутаным в «ковёр». Студзинна, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 8. Хозяйка в праздничном костюме. Выгнанув, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 9. Мужчина одетый в белую сермягу и перевязанный разукрашенным сетковым поясом. Опочно. Фот. Фотографическое предприятие в Опочне, 1946.

*) Светло -жёлтый, как маленький гусёнок.

- Рис. 10. Праздничная одежда батраков. Сквежи на, уезд Опочно. Архив Регионального Музея в Томашове Мазовецком. Фот. Фотографическое Предприятие в Опочне, 1938.
- Рис. 11. Мужская рубашка с отложенным воротником т. наз. «осывка» приблизительно с 1900 г. Студзенна, уезд Опочно, Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1882. Фот. Я. Крайевска, 1948 г.
- Рис. 12. Мужские рубашки. 1 — льняная рубашка с вертикальным воротником. Моджев, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 2166.
2 — Рубашка с отложенным воротником. Буковец, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 532.
3 — мужская рубашка с нагрудником. Острув, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 1385.
4 — рубашка мальчишки с затылком с 1946 г. Воля Залежна, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 1626. А — перед, В — зад, С — части покроя: d — передняя часть, e — задняя часть, f — рукав, g — ободок, h — манжет, i — часть при плечах, j — воротник, k — нагрудник, l — пояс укрепляющий основу разрезания, в рис. 4—1 обозначает затылок. Рис. Ателье Этнограф. Музея в Лодзи. Масштаб 1:24.
- Рис. 13. Манишка мужской рубашки приблизительно с 1920 г. Буковец, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1080. Фот. К. Тшебятowski, 1951.
- Рис. 14. Мужская рубаха с манишкой «пшедсобкием». Острув, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1385. Фот. Я. Крайевска 1948.
- Рис. 15. Манишка мужской рубашки. Буковец, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 2230/47. Фот. К. Тшебятowski, 1931.
- Рис. 16. Мужская рубашка с «грудником» т. зн. манишкой с 1920 г. Воля Залежна, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1527. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 17. 1 — Мужские штаны в «скаладки». Идзиковице, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1954.
2 — Эскиз мужских брюк с Ситовы, уезд Опочно, застёжка в другом месте.
3 — Брюки мальчишки с камзолом. Воля Залежна, уезд Опочно. А — перед, В — зад, С — части покроя: d, d₂ — части штанины, e — клин, f — пояс, g — передняя часть камзола, h — задние части камзола. Рис. Ателье Этнографического Музея в Лодзи, 1948. Масштаб 1:30.
- Рис. 18. Штаны с самотканки с фалдами. А — перед, В — зад, Редзице Мале, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1630. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 19. Камзолы называемые «лейбиками».
1 — Лейбик с самотканки перед 1914 г. Гожалкув, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 1269.
2 — Лейбик с самотканки сделанный на 4 нителъницах перед 1914 г. Смардзевице, уезд Опочно. Нр. инв. 444. А — перед, В — зад, С — части покроя: d — спина, e — перед, f — клапан кармана, g — части пояса, h — воротник. Рис. Ателье Этнограф. Музей в Лодзи, 1948. Масштаб 1:10.
- Рис. 20. «Лейбик» — мужская жилетка с самотканки. Смардзевице, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Фот. Я. Крайевска 1948.
- Рис. 21. 1 — Мужский камзол с самотканки перед 1914 г. Идзиковице, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 1254 а.
2 — Пиджак мальчишки. Воля Залежна, уезд Опочно. Нр. инв. 1629 а. А — перед, В — зад, С — части покроя: d — спина, e — бок, f — передняя часть (на рис. 2. передняя и боковая), g, g₁ — части рукава, h — воротник, i — клапан кармана, j — пояс. Рис. Ателье Этнограф. Музей в Лодзи, 1938. Масштаб 1:20.
- Рис. 22. Мужский камзол с самотканки. Жечыце, уезд Рава Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 453. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 23. Белая сермяга с валяного сукна обшитая «потшебами» приблизительно с 1910 г. Воля Залежна, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1360. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 24. Мужские сермяги. 1 — белая сукмана с «потшебами». Грабув, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 944.
2 — Сермяга с приблизительно 1910 г. Воля Залежна, уезд Опочно. Нр. инв. 1360.
3 — Сермяга перед 1910 г. Гожалкув, уезд Опочно. Нр. инв. 459. А — перед, В — зад, С — части покроя: d — спина, e — перед и бок, e₁ — клины и части с которых складываются фалды сермяги, f, f₁ — рукав, g — воротник, h — манжет, i — нашивка на рукав, j — клапан кармана. Рис. Ателье Этнограф. Музей в Лодзи, 1948. Масштаб 1:30.
- Рис. 25. Соломенная шляпа старика. Одживул, уезд Опочно. Фот. Т. Соболевски, 1947.
- Рис. 26. Рогатывка называемая «на 4 стороны света». Провер рис. 27 Уезд Опочно. А — общий вид, В — части покроя: — 4 части с которых состоит доньшко и боки, d — «барашек» с бараней кожи с волосом, Рис. Ателье Этнографического Музея в Лодзи, 1948. Масштаб 1:16.

- Рис. 27. Польская фуражка с квадратным дном называемая «на четыре стороны света», была ношена до 1905—6 г. через Кацпра Бигоса, Гротовице, уезд Рава-Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. кс. вкл. 1941. Фот. К. Вецель, 1955.
- Рис. 28. Шапка «кашкет» шафера. Воля Залежна, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 2128. Фот. Я. Крайевска, 1946.
- Рис. 29. Пояс сделан с украшенных льняных ниток приблизительно с 1900 г. Зыхожын, уезд Опочно. Фот. К. Вецель. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв.
- Рис. 30. Пояс из шерстяной пряжи на жёлтом фоне, шир. 7,8 см., дл. 291 см. Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 2162. Фот. Я. Крайевска.
- Рис. 31. «Сетковый» пояс плетёный руками. Идзиковице, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1254 с. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 32. Пояс, который имеет основу с льна а уток с пряжи. Смardzeвице, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 483. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 33. Девушки в современных праздничных костюмах. Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1947.
- Рис. 34. Девушка в летней одежде. Ситцевое платье. Зыхожын, уезд Опочно. Фот. Марян Неь, 1946.
- Рис. 35. Летний костюм с фабричной шерсти, женщина идет босиком, а в руках держит башмаки. Воля Залежна, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 36. Молодая женщина в обрядовом чепце с 1916 г. Воля Залежна, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 37. Девушка в современной праздничной одежде. Ясень, уезд Рава Мазовецка, Фот. Я. Крайевска, 1954.
- Рис. 38. Рубашка женщины с «надолком» (передняя нижняя часть рубашки) приблизительно с 1900 г. Вулька Фельгустовска, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 2049. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 39. Женские рубашки. 1 — Праздничная рубашка. Воля Залежна, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1250 б. 2 — Рубашка с надолком. Воля Залежна, уезд Опочно. А — перёд, В — зад, С — части покроя: d — «надолк» (нижняя часть), e, e₁, f — части прикрываемые грудь, (плечи — f грудь — c, c₁), g — рукав, h — цвикель, манжет, j — «пшырамок» (часть при плечах), k — воротник, l — части ткани, которые подшиваются внутри под плечами. Рис. Ателье Этнографического Музея в Лодзи, 1948. Масштаб 1 : 30.
- Рис. 40. Праздничная женская рубашка перед 1914 г. Смardzeвице, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 535. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 41. Голубая юбка «модра» с чёрно-белой самотканки. Жихожын, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 444. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 42. Юбка «кецка». Медзыбур, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 997. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 43. Шерстянка т.зн. юбка сшитая с лифом с 1935 г. Гожалкув, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1448 а. А — перёд, В — зад, С — части покроя: d — спина и боки, c, f — перёд лифа. Перерывная линия в части g, означает сокращение длины куска. Рис. Ателье Этнографического Музея в Лодзи. Масштаб 1 : 30.
- Рис. 44. Юбка т. наз. «кецка» с лифом и поясом. Жечыца, уезд Рава Мазовецка. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. инв. 3746. Фот. К. Вецель.
- Рис. 45. Юбка — «кецка» с лифом. Садыкиеж, уезд Рава Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 436. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 46. Современный передник «на одзиев», Огоновице, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1253. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 47. Передник «в пояс» приблизительно с 1900 г. Воля Залежна, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1267. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 48. Передник «кжижочки» приблизительно с года 1915. Крульова Воля, уезд Рава Мазовецка, Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 3124 деп. Фот. К. Вецель, 1954.
- Рис. 49. Передник «в пояс». Осса, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 3041. Фот. К. Вецель.
- Рис. 50. Корсеты: 1 — льняно-хлопчато-бумажный корсет. Воля Залежна, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1389.
2 — Корсет с Опочна. Нр. инв. 524.
3 — Шерстяные корсеты. Зыхожын, уезд Опочно. Нр. инв. 4436.
4 — бархатный корсет. Русинув, уезд Опочно. Нр. инв. 475.
5 — корсет з зелёней купной пряжи. Смardzeвице, уезд Опочно. Нр. инв. 4386. А — перёд, В — зад, С — части покроя: d — передние части, e — задние, f — боковые. Рис. Ателье Этнограф. Музея в Лодзи, 1948. Масштаб 1 : 25.
- Рис. 51. Корсет ношенный до года 1914, с льняно-хлопчато-бумажной ткани, сделанный на 4 нитанках. Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 524. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 52. Украшенный бархатный корсет. Русинув, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 475. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 53. Корсет женщины перед 1914 г. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 438. Фот. Я. Крайевска, 1948.

- Рис. 55. Женский кафтан с шерстяной самотканки на жёлтом фоне нашитый бархатом. Жечыца, уезд Рава Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 3747. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 56. Эскиз синей ватированой «ангерки» с барашком, Гапин, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Ир. инв. 982. А — перед, В — зад. Рис. Я. Гольчинска, 1948 г.
- Рис. 57. Платье из зелёного фабричного сукна с 1900 г. Брудзевице, уезд Опочно, А. — перед, В. — зад, С. — части покроя: d — перед, e — задний клин, f — части отделяемые другой клин (не нарисованный), g — плечи, h — рукав, i — манжет, j — воротник, k — надрезание материи. Рис. Ателье Этнографического Музея в Лодзи. Масштаб 1:30.
- Рис. 58. Кожух т. наз. «платье» женщины с зелёного сукна, Брудзевице, уезд Опочно. Этнограф. Музей в Лодзи. Нр. кн. поступления 2664. Фот. Я. Кгайевска, 1948 г.
- Рис. 59. Праздничная женская «ангерка» с самотканки приблизительно с 1910 г. Выгнанув, уезд Опочно. А — перед, В — зад, С — части покроя: d₁ d₄ клины нижней части, с — пояс, f — спина, g — боковой клин, h — перед, i — рукав. Перерывная линия в частях d₂ d₃ d обозначает сокращение длины куска. Рис. Ателье Этнографического Музея в Лодзи, 1948. Масштаб 1:30.
- Рис. 60. «Ангерка» верхняя одежда женщины приблизительно с 1910 г. Выгнаново, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 1359. Фот. Я. Крайевска, 1948.
- Рис. 61. Чепци. 1. — Праздничный чепец перед 1914 г. Воля Залезна, уезд Опочно.
2 — Праздничный чепец молодой женщины перед 1914 г. Зыхожын, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 463.
3 — Праздничный чепец молодой женщины. Брудзевице, уезд Опочно. Нр. инв. 3917.
4 — «Получепец» праздничный молодой женщины. Сморгдевице, уезд Опочно. Нр. инв. 3034. А — общий вид, В, С — покроя головных частей. Рис. М. Бомбянка и Я. Крайевска, 1948. Масштаб 1:30.
- Рис. 62. Молодая замужняя женщина в чепце на голове на «благословение». Редзице Дуже, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1946.
- Рис. 63. Детские покрытия голов перед 1939 г. 1.1. — Чепец девушки, Опочно, 2. — Чепец для девушки и мальчишки. А. — общий вид, В. — части покроя: d, d₁ — части покрывающие голову с лоба по затылок, с, с₁ — части покрывающие боки. Этнографический Музей в Лодзи. 1. Нр. инв. 563, 2. Нр. инв. 565. Рис. Ателье Этнографического Музея в Лодзи. 1948. Масштаб 1:10.
- Рис. 64. «Крауска» т. зн. Шапка мальчишки с белого атласа с 1939 г. Владыславув, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 562. Фот. К. Вецель, 1954.
- Рис. 65. «Крауска» т. зн. шапка мальчишки вязаная крючком из шерстяной пряжи. Русинув, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 561. Фот. К. Вецель, 1954.
- Рис. 66. При обработке льна женщины одевают на свою одежду рабочую одежду. Добрувка, Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1946.
- Рис. 67. Ткацкая досочка т. наз. «плошка» прыдатна к тканию ленток приблизительно с 1875 г. Садыкиеж, уезд Рава Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 4219. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 68. Сортировка ниток при заплетании «сеткового» пояса. Ружанна, уезд Опочно. Фот. Я. Крайевска, 1947.
- Рис. 69. Ткани 4-нитянные употребляемые на корсеты. а — окрестности Опочна, б — с Зыхожына, с — с Воли Залезной, все уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. а — 7965, б — 517, с — 1389, — 3758. Фот. К. Вецель, увеличение, 1953.
- Рис. 70. Наугольник воротника мужской рубашки приблизительно с 1910 г. Вышивка черне-жёлто-красная. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 2237/20. Фот. К. Тшебятowski, увеличение, 1951.
- Рис. 71. Вышивка на «осывце» т. зн. воротнику женской рубашки. Бжустувек, уезд Опочно. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 2235. Фот. К. Вецель, увеличение, 1903.
- Рис. 72. Вышивка «осывецка» на манжетах рубашки женской. Жечыца, уезд Рава Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 282. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 73. Приплетение женской рубашки. Жечыца, уезд Рава Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 277.
- Рис. 74. Манжет женской рубашки. Жечыца, уезд Рава Мазовецка. Этнографический Музей в Лодзи. Нр. инв. 277. Фот. К. Вецель, 1953.
- Рис. 75. Планшет I. Хозяйка и хозяин приблизительно с 1900 г. Рис. Ю. Кароляк.
- Рис. 76. Планшет II. Девушка и шафер. приблизительно с 1935 г.
- Рис. 77. Планшет III. Рапорты самотканок.
- Рис. 78. Планшет IV. Рапорты самотканок.
- Рис. 79. Карта: Распространение опочиньского костюма.
- Рис. 80. Карта: Распространение и дифференциация опочиньского костюма.

СОДЕРЖАНИЕ

Введение. Глава I. — Современное состояние опочиньского костюма, стр. 7. Глава II — Исторический очерк эволюции опочиньского костюма, стр. 10. Глава III. — Распространение опочиньского костюма, стр. 16. Глава IV. — Общее описание мужского опочиньского костюма, стр. 18. Глава V. — Подробное описание мужского опочиньского костюма, стр. 21. Глава VI. — Общее описание женского опочиньского костюма, стр. 34. Глава VII. — Подробное описание опочиньского женского костюма, стр. 38. Глава VIII. — Изделия и материи, стр. 55. Глава IX. — Украшения и кружева, стр. 60. Характеристика первоисточников, стр. 63. Примечания, стр. 64. Библиографии, стр. 66. Реестр иллюстраций, стр. 67. Содержание, стр. 68. Изложение на русском языке, стр. 70. Изложение на английском языке, стр. 76. Изложение на французском языке, стр. 81. Изложение на немецком языке, стр. 87. Маны.

ENGLISH SUMMARY

The Opoczno folk costume is worn in the north-western part of the Opoczno district, i. e. the territory lying in the forking of the river Pilica and its affluent Drzewiczka and in the southern part of the district of Rawa Mazowiecka extended on the left side of the river Pilica, from its bend, eastward down to the mouth of the river Drzewiczka.

On this territory the folk costume is generally worn up to now, though in some localities the town dress is readily being introduced.

The characteristic feature of the Opoczno folk costume is the predominance of the use of home-spun cloth, striped or chequered, showing a high standard of twisting and knitting. Attention is also to be paid to the black, black and white or colourful embroidery of the shirts, mainly in geometrical, striped patterns.

The Opoczno folk costume is worn by everybody, i. e. by children, men and women. There may be discerned summer and winter garments, work and festive clothes and also ceremonial dresses. Particularly rich was the bachelor's costume.

In the 19th century boys up to the age of 15 years used mostly to wear only shirts, getting trousers when they grew older. To keep warm they used simple, long overcoats (sukmany) but when in the 20th century the standard of living raised, even ten years old boys wore trousers, plaited overcoats (sukmany), high boots and hats with peacock feathers. Nowadays little boys wear home-spun clothes and ornamented caps called „krakuski“.

Men's costume.

A man's costume consists of an embroidered shirt with shoulderstraps, trousers, and a waistcoat called „lejbik“. About 1890 were introduced spencers (called „spancerki“), overcoats (sukmany), sheepskin furs, belts and a kind of felt hat called „pig's snout“ (świnski ryj), later caps and high boots were worn.

In the 19th century shirts were overlaid on trousers and fastened with a belt; they were without ornament and only at the end of 19th and in the 20th century rich embroidery was added. During the 19th and at the beginning of the 20th century trousers were worn, plaited in so-called „fałdy“, — in summer they were made from linen, in winter from white wool, — with short waistcoats (lejbiki), spencers and from about 1907 jackets.

In the 19th century and at the beginning of the 20th century bachelors wore colourful patterned clothes and at the north-western confines of the region multi-coloured trousers and blue or dark-blue spencers (spancerki). From about 1880 Opoczno people begun to dye white trousers into black and henceforth black clothes are generally in use. Only elder men wear colourful waistcoats. Overcoats (sukmany) were worn on waistcoats (lejbiki). They were made from coarse cloth or wool and later only from white wool but in the north-western part of the region also from grey wool. Two kinds of overcoats (sukmany) were worn during the 19th century — simple ones and plaited with colourful flaps and trimmings. The plaited overcoats from the area lying on the right of the river Pilica were trimmed with red tape. Towards the end of the 19th and during the 20th century overcoats were with black trimmings but about 1930 they were already out of fashion. Overcoats and trousers were fastened with a woven or twisted belt.

In winter sheepskin furs were worn, formerly they were loose, white with a small black collar, and later more narrow, yellow with a large collar; with the overcoat a felt hat was worn, a twisted straw hat with summer clothes and, in the 19th century, a four-cornered cap called „rogatywka“ with winter garments. In the 20th century instead of hats — caps were introduced.

The oldest boots known only from tradition were of soft skin with doubly-rolled leg tied with tapes to the leg. Later, boots were adjusted more tightly to the leg with straight boot-legs, provided with ferrules (podkówki) and brass nails (huncwoty). In the 20th century clogs were introduced and worn at work.

Among the ceremonial dresses the most common was that of the bridesman who wore a hat furnished with feathers, flowers and tinsels and later an ornamented cap was introduced. It must be stressed that the overcoat (sukmana) was a garment used for festivities, the bride-groom put it for his wedding and dances were also performed in overcoats.

Women's dress.

Women's costume is composed of a shirt with embroidered cuffs and shoulder-straps; a skirt called „kiecka“ with a corset sewn to the bodice. The corset is still preserved in the north-western part of the region, being ornamented with corals.

Women tie an apron round the skirt, upon their shoulders they put an apron called „do odziewu“ and to keep warm they wear spencers. Formerly Opoczno women wore in winter a kind of overcoats called „przyjaciółki“, „żupaniki“ or „angierki“; and in the middle of the 19th century simple white overcoats called „sukmanki“ for every day use. Nowadays felt cloaks (burki) are worn in winter. Formerly with „angierki“ were worn aprons and kerchiefs called „dzikówki“. To-day warm kerchiefs are also used as head-dress in winter, and in summer the so-called „szalinówki“. In the 20th century women wore colourful plaids or rugs called „dywany“, tied with aprons. Now those plaids are put on felt cloaks in winter.

In summer as festive and wedding dress women wore a white skirt with corset and a loose jerkin from cotton-linen, which nowadays is made of percale. Today summer dresses are also made from patterned percale, of one-coloured woollen cloth or of homespun colourful linen. In summer to the festive dress a bonnet was worn, with a large „szalinówka“ or only a large kerchief tied round the head. Girls fixed there twigs of rue. To her wedding dress the bride put on her head a wreath of tinsels and twisted ribbons left loose on the back. To the ceremonial dress belongs also the head-dress of the bridesmaid called „stroik“ with peacock-feathers and a bonnet adorned with flowers, tinsels and ribbons worn by young married women.

It may be noted that there exists an interesting custom of putting a bonnet upon the head of a dead married woman and of wrapping her shoulders with a sheet (to carry in it her children after death).

In the run of the last century woollen skirts and aprons underwent many changes in cut and colour. The oldest skirts known from tradition were made of thin red and black woollen threads interwoven with threads of white cotton. Later on they are striped on a red back-ground, even woven with four or five woollen threads (black, green, blue, dark-red). About 1900 the background changes into orange and yellow. Besides these colours, predominating in the fashion, skirts are also worn in dark, blue-bottle and green; today they are of light colours as fleshy (ciałowy) and yellow (gąsiotkowy). The red colour is going out of fashion.

Pink wool is used from 1920 in single streaks and strongly emphasized, and like other colours used in different shades.

About 1930 the skirt becomes shorter and is adorned with velvet. Also aprons are considerably shortened. They have symmetrical streaks on various background like the aprons designed to be worn on shoulders and called „na odziew“, while skirt-streaks become asymmetric. Aprons are also made of coarse hamp-cloth and cotton in various stitches, according to their purpose. The aprons called „na odziew“ and designed to be worn on shoulders are exclusively on yellow or black background. In the surroundings of the town of Opoczno blue ones with white stripes are still maintained.

Opoczno women wore like men high boots. In the 20th century they adapted the wearing of shoes with brass ferrules; girls fastened them with colourful tapes.

In the region of Opoczno little girls are also wearing folk costumes, being an imitation of the dresses of the grown-up women.

Babies are dressed in caps made of silk and ribbons. In older times they were carried by their mothers in linen, and later cotton sheets, and nowadays in woollen colourful plaids (called „dywany“), embellished with knitted lace.

It is to be noted that the Opoczno folk costume is extremely characteristic and distinguishes itself by its beautiful colours. It is still generally worn by the Opoczno peasants and mainly made from home-spun cloth. (See plates.)

LIST OF PLATES

- Fig. 1. Peasant in overcoat (sukmana), with netted belt and cap (kaszkieta). Wola Załęzna, Opoczno district. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 2. Woman in contemporary out-door dress. Antoninów, Opoczno district. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 3. Girl in festive dress. Studzianna, the district of Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1947.
- Fig. 4. Woman in contemporary winter garment. Rzeczyca, the district of Rawa Mazowiecka. Phot. J. Krajewska, 1952.
- Fig. 5. Type of peasant from the Opoczno district. Reproduction from the illustrated geographical Atlas of the Polish Kingdom. J. M. Bazewicz, 1907.
- Fig. 6. Wedding dresses. Ogonowice, the district of Opoczno. Phot. in the Studio at Opoczno, 1920. From the Archives of the Ethnographical Museum at Łódź.
- Fig. 7. Mother with her child wrapped in a plaid called „dywan“. Studzianna, Opoczno district. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 8. Peasant woman in festive dress. Wyganów, the district of Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 9. Peasant in white overcoat (sukmana) with many — coloured, netted belt. Opoczno. Phot.
- Fig. 10. Festive dress of country-servants. Świerżyna, the district of Opoczno. The Archives of the Regional Museum at Tomaszów Mazowiecki. Phot. in the Studio at Opoczno, 1938.
- Fig. 11. Man's shirt with collar turned over („osywka“) from about 1940. Studzianna, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1882. Phot. J. Krajewska, 1948.

- Fig. 12. Men's shirts. I — Linen shirt with upright collar. Modrzew, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 2166.
 II. Shirt with collar turned over Bukowiec the district of Opoczno. Nr. inv. 532.
 III. Shirt with narrow bosom. Ostrów, the district of Opoczno. Inv. nr. 1385.
 IV. A boy's shirt with shoulder-strap (from 1946). Wola Załęzna, the district of Opoczno. Inv. nr. 1626.
 A — front, B — back, C — parts of cut: d — front-part, e — back-part, f — sleeve, g — border, h — cuff, i — shoulder-strap, j — collar, k — bosom, l — strip to strengthen the cutting; in the drawing IV 1 — it denotes the shoulder-strap. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź. Scale 1 : 24.
- Fig. 13. Bosom of a man's shirt from about 1920. Bukowiec, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1080. Phot. K. Trzebiatowski, 1951.
- Fig. 14. Man's shirt with bosom called „przedsobek“. Ostrów, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. 1385. Phot. J. Krajewska 1948.
- Fig. 15. A man's shirt-bosom. Bukowiec, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 2230/47. Phot. K. Trzebiatowski, 1931.
- Fig. 16. A man's shirt with bosom called „pierśnik“ from 1920. Wola Załęzna, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1527. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 17. I. Man's trousers plaited in so-called „fałdy“ from Idzikowice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź, Inv. nr. 1954.
 II. Sketch of trousers from Sitowy, Opoczno district.
 III. Boy's trousers with waistcoat. Wola Załęzna, the district of Opoczno. A front, B — back, C — parts of the cut, d, d1 — parts of leg, e — gore, f — belt, g — front-part of the waistcoat, h — back-parts. Fig. The Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1 : 30.
- Fig. 18. Trousers of home-spun material, with folds. A — front, B — back. Radzice Małe, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1630. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 19. Waistcoats called „lejbiki“.
 I. Lejbik of home-spun material from before 1914. Gorzałków, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1269.
 II. Waistcoat or „lejbik“ of home-spun material from 1914. Smardzewice, the district of Opoczno. Inv. nr. 444.
 A — front, B — back, C — parts of the cut: d — back, e — front, f — pocket-flap, g — parts of the belt, k — collar. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1 : 10.
- Fig. 20. „Lejbik“ — man's waistcoat of home-made material. Smardzewice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Phot. J. Krajewska 1948.
- Fig. 21. I. Man's spencer of home-spun material dating before 1914. Idzikowice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1254.
 II. Boy's jacket. Wola Załęzna, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1629a. A — front, B — back, C — parts of the cut: d — back, e — side, f — front-part (in fig. II part of front and side), g, g1 — parts of sleeve, h — collar, i — pocket-flap, j — belt. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1 : 20.
- Fig. 22. A man's spencer of home-spun material. Rzeczyca, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. 453. Phot. K. Wecel, 1953.
- Fig. 23. White overcoat (sukmana) from about 1910. Wola Załęzna, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. 1360. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 24. Men's overcoats (sukmany). I. White overcoat with trimming. Grabów, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź, Inv. nr. 944.
 II. Overcoat from about 1910. Wola Załęzna, the district of Opoczno. Inv. nr. 1360. at Łódź. Inv. nr. 1360.
 III. Overcoat from before 1910. Gorzałków, the district of Opoczno. Inv. nr. 459.
 A — front, B — back, C — parts of cut: d — back, c — front and side, e1 — gores and parts composing the folds of the overcoat, f, f1 — sleeve, g — collar, h — cuff, i — trimming upon the sleeve, j — pocket-flap. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1 : 30.
- Fig. 25. Straw hat of an old man. Odrzywół, the district of Opoczno. Phot. T. Sobolewski, 1947.
- Fig. 26. Four-cornered cap called „rogatywka“ or „na cztery strony świata“. Compare fig. 27. The district of Opoczno. A — general view, B — parts of the cut, c — four parts forming the bottom and the sides, d — sheepskin or „baranek“ with fleece. Drawn by the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale: 1 : 16.
- Fig. 27. Four-cornered cap called „na cztery strony świata“ worn till 1905—6 by Kacper Bigosz, Grotowice, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1491. Phot. K. Wecel, 1955.
- Fig. 28. A bridegroom's cap called „kaszkiel“. Wola Załęzna, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 2128. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 29. A belt of coloured linen-threads from about 1900. Żychorzyn, the district of Opoczno. Phot. K. Wecel. Ethnographical Museum at Łódź.

- Fig. 30. Woollen belt with yellow back-ground, 7,8 cm large, 291 cm long. Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 2162. Phot. J. Krajewska.
- Fig. 31. Netted belt, twisted handiwork. Idzikowice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1254 c. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 32. Belt of linen web and woollen thread. Smardzewice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 483. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 33. Little girls in contemporary festive dress. Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1947.
- Fig. 34. Little girl in summer dress of percale. Żychorzyn, the district of Opoczno. Phot. Marian Ney, 1946.
- Fig. 35. Summer dress of manufactured wool, the woman is barefooted with the shoes in her hand. Wola Załęzna, Opoczno district. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 36. Young married woman in ceremonial bonnet from 1916. Wola Załęzna, Opoczno district. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 37. Girl in contemporary festive dress. Jasień, the district of Rawa Mazowiecka. Phot. J. Krajewska, 1954.
- Fig. 38. Woman's shirt with lower part called „nadołek“ from about 1900. Wólka Felgustowska, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 2049. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 39. Woman's shirts. I. — Festive shirt. Wola Załęzna, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1250 b.
II. Shirt with a part called „nadołek“. Wola Załęzna, the district of Opoczno. A — front, B — back, C — parts of cut, d — lower part („nadołek“, e, e, f — parts covering the chest (back-part — f, the chest — c, c), g — sleeve, h — gusset („ćwikiel“), i — cuff, j — strap, k — collar, l — parts of material sewn under the strap. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale: 1:30.
- Fig. 40. A woman's festive shirt from 1914. Smardzewice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. 535. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 41. Dark-blue skirt (kiecka), of black-white home-made material. Żychorzyn, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 44.4. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 42. Skirt called „kiecka“. Międzybórz, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 997. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 43. Skirt called „wełniak“, sewn to the bodice, from 1935. Gorzałków, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 144. A — front, B — back, C — parts of the cut: d — back and sides, c, f, — front of the bodice. Dotted line in part g — denotes the shortening of the length of that part. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź. Scale 1:30.
- Fig. 44. Skirt (kiecka) with bodice and belt. Rzeczyca, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź, inv. nr. 3746. Phot. K. Weceł.
- Fig. 45. Skirt — „kiecka“ with bodice. Sadykierz, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 436. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 46. Contemporary apron called „na odziew“. Ogonowice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1253. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 47. Apron called „w pas“ from about 1900. Wola Załęzna, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. 1267. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 48. Apron called „krzyżoczki“ from about 1915. Królowa Wola, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 3124 dep. Phot. K. Weceł, 1954.
- Fig. 49. Apron called „w pas“. Ossa, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 3041. Phot. K. Weceł.
- Fig. 50. Corsets: I — corset of cotton-linen. Wola Załęzna, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 1389.
II — corset from Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 524.
III — woollen corset. Żychorzyn, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 4436.
IV Velvet-corset. Rusinów, district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 475.
V. — corset of green, purchased wool. Smardzewice, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 4386.
A — front, B — back, C — parts of the cut: d — front-parts, e — back-parts, f — side-parts. Drawn in the Studio of the Ethnological Museum at Łódź, 1948. Scale 1:25.
- Fig. 51. Corset, from before 1914, of linen-cotton. Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 524. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 52. Ornamented velvet corset. — Rusinów, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Nr. inv. 475. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 53. A woman's corset from before 1914. Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1:25. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 54. Women's jackets. I — from Wola Załęzna, Opoczno district. II — from Bukowiec, Opoczno district. A — front, B — back, C — parts of the cut: d — back, e — part of front and side, f — parts of sleeve, g — tape for trimming. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1:30.
- Fig. 55. A woman's jacket of home-spun woollen material, yellow with trimming of velvet. Rzeczyca, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 3747. Phot. K. Weceł, 1953.

- Fig. 56. Sketch of a dark-blue padded jacket with sheepskin („angierka“). Gapin, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź, inv. nr. 982. A — front, B — back. Drawn by J. Golczyńska, 1948.
- Fig. 57. Green dress of manufactured cloth from about 1900. Brudzewice, Opoczno district. A — front, B — back, C. — parts of cut: d — front, e — gore of the back, f — parts separating another gore, g — back, h — sleeve, i — cuff, j — collar, k — pieces of material. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź. Scale 1 : 30.
- Fig. 58. Overcoat or so called „woman's dress“ („sukienka“) of green cloth. Brudzewice, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź, inv. nr. 2664. Phot. J. Krajewska 1948.
- Fig. 59. Festive jacket for woman called „angierka“, of home-spun material from 1910. Wygnanów. Opoczno district. A — front, B — back, C — parts of the cut, d₁-d₄ — material for the lower part, c — belt, f — back, g — side-gore, h — front, i — sleeve. The dotted line in parts d₂, d₃, d₄ indicates the shortening of the length of these parts. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1 : 30.
- Fig. 60. „Angierka“, a woman's jacket from about 1910. Wygnanowo, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. 1359. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 61. Bonnets. I. Festive bonnet from before 1914. Wola Załęzna, the district of Opoczno. II. Festive bonnet of a married woman from 1914. Zychorzyn, Opoczno district. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 463. III. Festive bonnet of a married woman. Brudzewice, Opoczno district. Inv. nr. 3917. IV. Festive bonnet of married woman (called „półczepek“). Smardzewice, Opoczno district. Inv. nr. 3034. A. — general view, B, C — cut of principal parts. Drawn by M. Bombianka and J. Krajewska, 1948. Scale 1 : 30.
- Fig. 62. Young married woman in bonnet for the ceremonial of blessing. Redzice Duże, the district of Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 63. Children's headdress from before 1939. I. Bonnet for girl, Opoczno. II. Bonnet for girl and boy. A — general view, B — parts of cut, d, d₁ — parts of sides. Ethnographical Museum, at Łódź. I. Nr. inv. 563. II. Inv. nr. 565. Drawn in the Studio of the Ethnographical Museum at Łódź, 1948. Scale 1 : 10.
- Fig. 64. Four-cornered cap for boy, called „krakuska“, from 1939. Władysławów, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 562. Phot. K. Weceł, 1954.
- Fig. 65. Boy's cap made of wool, called „krakuska“. Rusinów, the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 561. Phot. K. Weceł, 1954.
- Fig. 66. Women in work clothes hackling the flax. Dąbrówka, the district of Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 67. Little weaving board called „płoszka“ for making tapes from about 1875. Sadykierz, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 4219. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 68. Changing the threads at the twisting of a net-belt. Różanna, the district of Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1947.
- Fig. 69. Tissue used for corsets: a — from the neighbourhood of Opoczno, b — from Żychorzyn, c, d, — from Wola Załęzna, all from the district of Opoczno. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. a-7965, b-517, c-1389, d-3758. Phot. K. Weceł.
- Fig. 70. Corner of a man's shirt-collar from about 1910. Embroidery in black-yellow-red. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 2237/20. Phot. K. Trzebiatowski.
- Fig. 71. Embroidery upon a collar of woman's shirt. Brzustówek, the district of Opoczno. Ethnographical Museum. Inv. nr. 2235. Phot. K. Weceł.
- Fig. 72. Embroidery upon a cuff of a woman's shirt. (called „osywecka“). Rzeczyca, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 282. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 73. Shoulder-strap of a woman's shirt. Rzeczyca, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Inv. nr. 277.
- Fig. 74. Cuff of a woman's shirt. Rzeczyca, the district of Rawa Mazowiecka. Ethnographical Museum at Łódź. Invent. nr. 277. Phot. K. Weceł 1953.
- Fig. 75. Table I. Farmer with wife from 1900. Painted by J. Karolak.
- Fig. 76. Table II. Bridesmaid and bridesman from 1946. Painted by J. Karolak.
- Fig. 77. Table III. Pattern of material.
- Fig. 78. Table IV. Pattern of material.
- Fig. 79. Map. The area of the Opoczno folk costume.
- Fig. 80. Map of the area and the differentiating of the costume in the district of Opoczno.

CONTENTS

Introduction, p. 3. I. The present position of the Opoczno folk costume, p. 7. II. The historical account of its development, p. 10. III. Geographical area of the costume, p. 16. IV. General description of men's costume, p. 18. V. Detailed description of men's costume, p. 34. VII. Detailed description of women's costume, p. 38. VIII. Materials and makers, p. 55. IX. Embroideries and laces, p. 60. X. Sources, p. 63. Notes, p. 64. Literature, p. 66. List of plates, p. 67. Contents, p. 69. Russian summary, p. 70. English summary, p. 76. French summary, p. 81. German summary, p. 87. Maps.

SOMMAIRE

Le costume régional d'Opoczno est en usage au nord-ouest du district d'Opoczno, c'est-à-dire dans la fourche de la rivière Pilica et de son affluent, la Drzewiczka, ainsi que dans la partie sud du district de Rawa Mazowiecka, située sur la rive gauche de la Pilica et s'étendant vers l'est à partir de la courbe de cette rivière, jusqu'à l'embouchure de la Drzewiczka.

Le costume régional est jusqu'à présent en usage général sur ce territoire, quoiqu'il y ait des endroits, où on l'abandonne pour s'habiller de vêtements de ville.

Le trait caractéristique du costume régional d'Opoczno est la prépondérance des „samodziały“ (home-spun), rayés ou à carreaux, qui témoignent de la richesse des tresses et du tricotage, complétant le tissage. Les broderies noires, blanches et noires ou multicolores, à motifs surtout géométriques, disposés en pals, sont aussi dignes d'attention.

Les costumes régionaux d'Opoczno sont portés à tout âge, par les enfants, les hommes et les femmes. On peut les classer en costumes d'été et d'hiver, ainsi qu'en costumes quotidiens de travail et d'autres de fête de cérémonie. C'étaient surtout les célibataires, qui se distinguaient par la richesse de leurs costumes.

Au cours du XIX siècle les garçons de moins de 15 ans ne portaient généralement que les chemises et ce n'est qu'au dessus de cet âge qu'ils recevaient des „portki“ (chausses, culottes). Pour se tenir au chaud, ils portaient des petites „sukmana“ (houppelande, redingote) unies. Au cours du XX siècle, à mesure que l'aisance matérielle augmentait, on donnait même aux garçonnets de 10 ans des „portki“, des „sukmana“ plissées, des bottes et des chapeaux, ornés de plumes de paon.

Actuellement, les petits garçons sont vêtus de robes d'enfants en home-spun et coiffés de coquettes „krakuski“ (casquette de Cracovie).

Le costume masculin se compose d'une chemise brodée à épaulières (przyramek), de „portki“ et d'un „lejbik“ (sorte de gilet). Vers l'année 1890 on introduisit le „spancer“ (spencer), le „kożuch“ (pelisse de mouton), la ceinture et le chapeau, nommé „groin de cochon“. On portait aussi des casquettes et des bottes.

Au cours du XIX siècle on lâchait la chemise par-dessus les „portki“ en la ceignant d'une ceinture. La chemise n'était pas brodée et ce n'est qu'à la fin du XIX et au cours du XX siècle qu'elle fut couverte d'opulentes broderies. On portait au cours du XIX et au début du XX siècle des „portki“ plissés, en toile l'été, en laine blanche l'hiver, des „lejbik“ allant jusqu'à la taille et des spencers. Vers l'année 1907 on commença à porter des vestons.

Les célibataires portaient au cours du XIX et au début du XX siècle des vêtements colorés à dessins. Aux confins nord-ouest du terrain, ils s'habillaient de pantalons multicolores, ainsi que de spencers bleu-foncé. Vers l'année 1880 les habitants de la région d'Opoczno commencent à teindre les „portki“ blancs en noir et depuis ce temps ce sont les vêtements noirs, qui sont en usage général. Il n'y a que les hommes d'un certain âge qui portent en même temps des gilets de couleur. Les „sukmana“ étaient portées par dessus le „lejbik“. Elles étaient faites de grosse toile ou de laine, par la suite, uniquement de laine. Elles étaient de couleur blanche, au nord-ouest du terrain aussi de couleur grise. Il existait au cours du XIX siècle deux sortes de „sukmana“: unies et plissées avec des revers et des „potrzeba“ (brandebourgs) de couleur. Sur la rive droite de la Pilica les „sukmana“ plissées étaient bordées de bandelettes rouges. Au déclin du XIX et au cours du XX siècle la „sukmana“ était ornée de brandebourgs noirs. Cette mode sortit pourtant d'usage vers 1930. On ceignait la „sukmana“ ou le pantalon d'une ceinture soit tissée, soit tressée.

En hiver, on portait des „kożuch“. Ils étaient autrefois plissés, de couleur blanche, avec un collet noir. Par la suite, on les portait unis, jaunes, à grand col. En „sukmana“ on se coiffait d'un chapeau de feutre, en costume d'été d'un chapeau de paille tressée, en costume d'hiver, au cours du XIX siècle, d'une „rogatywka“ (bonnet carré) garnie d'astrakan. Au cours du XX siècle les chapeaux furent peu à peu remplacés par des casquettes („czapki“).

Les bottes les plus anciennes, connues de tradition, étaient munies de tiges molles, à doubles revers, attachées à la jambe par des bandelettes. Plus tard on adopta des bottes ajustées à la jambe, ferrées et cloutées de laiton, à tiges unies ou plissées. Au cours du XX siècle on porte pour le travail des „trepy“ (sorte de sandales).

Parmi les costumes de cérémonie, le plus en usage était celui du „družba“ (garçon d'honneur), qui se coiffait d'un chapeau, orné de plumes, de fleurs et de fanfreluches, ultérieurement d'une casquette, garnie d'ornements. Notons que c'est la „sukmana“ qui était le vêtement en usage aux cérémonies; c'est en „sukmana“ par exemple que le fiancé allait à la noce, c'est aussi en „sukmana“ qu'on commençait les danses.

Le costume régional féminin comporte une chemise, brodée aux manchettes et aux épaulières et une „kiecka“ (jupe) avec corset, fixée actuellement au corsage. Le corset indépendant se porte encore dans le nord-ouest du terrain comme costume, richement garni de grains de corail.

La „zapaska“ (sorte de tablier) est soit nouée à la „kiecka“ — on l'appelle alors „zapaska w pas“ (à la taille) — soit portée sur les épaules en lieu de pélerine (zapaska na odziew). Pour se tenir au chaud, on porte des spencers. Les femmes de la région d'Opoczno revêtaient autrefois en hiver des „przyjaciółki“ (sorte de corsets blouses), des „żupaniki“ (sorte de justaucorps) et des „angierki“ (sorte de manteau). Vers la moitié du XIX siècle, elles portaient pour les jours ouvrables des „sukmana“ unies, blanches, „od chłodu“ (contre le froid). A présent on porte en hiver des „burka“ (manteaux épais). En „angierka“ on se nouait autour de la taille des „zapaska“ et on se couvrait la tête de fichus à motifs turques („dzikówka“) ou d'autres fichus. On se coiffe aussi à présent de fichus, épais en hiver, légers en été („szalikówka“). Au cours du XX siècle les femmes portaient aussi des „dywany“ (épais tissus de laine) bariolés, par dessus lesquels elles attachaient des „zapaska“. A présent on porte les „dywany“ par dessus les „burka“.

En été, le costume féminin de fête ou de noce comportait une „kiecka“ blanche, un corset et un „kaftan“ (cafetan, pourpoint) en étoffe tissée à quatre lices, de coton et de lin et confectionnée actuellement aussi en percale, d'après une coupe différente. On porte aussi à présent des robes d'été en percale imprimée ou bien en légère étoffe de laine unicolore, ou bien encore en toile home-spun bariolée. Ces robes sont cousues à la manière du „wełniak“ (sorte de tablier de laine). En été, les femmes, vêtues de costumes de fête, portaient une coiffe, par dessus laquelle elles nouaient une ample „szalikówka“. Parfois on se contentait de nouer „na okrag“ (à l'entour) un grand fichu. Les jeunes filles y piquaient une branche de rue. La fiancée en costume de noce était coiffée d'une couronne, faite de rubans tressés, d'oripeau et de rubans lâches, tombant sur le dos. La parure de tête de la fille d'honneur, garnie de plumes de paon, la coiffe, ornée de fleurs, d'oripeau et de rubans, portée par les jeunes femmes, font également partie des costumes de cérémonie.

Notons aussi la coutume pittoresque de couvrir les épaules de l'épouse trépassée d'une moitié de drap, pour qu'elle y puisse porter ses enfants après sa mort, ainsi que de la coiffer d'un bonnet.

Les „kiecka“ et „zapaska“ en laine ont subi, au cours du siècle dernier des changements, tout en ce qui concerne la coupe, qu'en ce qui touche le coloris. Les plus anciennes des „kiecka“ en laine, connues de tradition, étaient tissées à deux ou trois fils de laine, „drobne“ (menues), de couleur rouge et noire, tramées de coton blanc. Un des fils de la „kiecka“ était en grosse toile rayée. Les „kiecka“ plus récentes sont à fond rouge à rayures et même leur rapport est tissé à 4 ou 5 fils de laine, de couleur noire, verte, bleue, lie de vin, rouge-cerise. Vers 1900 le fond prend la couleur orange et plus tard encore la couleur jaune. En plus de ces teintes, mettant en valeur le dessin, on porte aussi des „kiecka“ à fond noir, vert, bleu-blurette. Des fonds de teinte claire, de couleur chair ou jaunâtre („gąsiotkowa“) sont maintenant en usage. La teinte rouge disparaît pas seulement du fond, mais aussi du rapport. Tandis que le fond change de couleur, le rapport se développe, tant en ce qui concerne de coloris, qu'en ce qui touche la composition.

Vers l'année 1920, la laine rose, employée jusqu'alors en simples rayures, est fortement accentuée, de même que d'autres couleurs de plusieurs nuances.

Vers l'année 1930 la „kiecka“ raccourcit, on la porte gonflée et ornée de velours. Les „zapaska“ — tabliers („w pas“) raccourcissent sensiblement aussi. Les „zapaska“ — tabliers sont à fonds divers, mais, tout comme les „zapaska“ — pélerines („na odziew“), leurs rapports présentent une disposition symétrique de rayures, tandis qu'en ce qui concerne la „kiecka“, le rapport symétrique devient asymétrique. Les „zapaska“ — tabliers sont tissées également en fils de coton ou de chanvre, à points divers, selon leur emploi projeté. Les „zapaska“ — pélerines ne sont tissées que sur fond jaune ou noir. Dans les environs d'Opoczno on voit encore des „zapaska“ — pélerines „modre“ (bleu-foncé) à rayures blanches.

Les femmes de la région d'Opoczno portaient de même que les hommes, des bottes unies. Au cours du XX siècle, on commence à porter des souliers ornés au talon de „bukwy“ (sorte d'ornement) en laiton. Les jeunes filles laçaient ces souliers avec des bandelettes de couleur.

Les fillettes de la région d'Opoczno sont généralement revêtues de costumes régionaux, copiés d'après les costumes des femmes adultes.

Les bébés sont coiffés de petits bonnets de soie et de rubans et vêtus de robes d'enfant. Les femmes portaient leurs nourrissons autrefois dans des draps de lin, ensuite dans des draps mi-lin mi-coton.

A présent elles les portent dans des „dywany“ de laine bariolés, garnis de dentelles de laine, faites au crochet.

Il convient de souligner, que le costume régional d'Opoczno est extrêmement pittoresque et se distingue par la grande beauté de son coloris. Confectionné en majeure partie avec des homespun tissés à la campagne, il est toujours encore en usage général chez les paysans de la région d'Opoczno.

INDEX DES GRAVURES

- Fig. 1. Paysan en „sukmana“ et ceinture à mailles, coiffé d'un „kaszkiel“. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 2. Femme en costume de sortie contemporain Antoninów, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 3. Jeune fille en costume de fête. Studzienna, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1947.
- Fig. 4. Femme en costume d'hiver contemporain. Rzeczyca distr. de Rawa Mazowiecka. Phot. J. Krajewska, 1952.
- Fig. 5. Type de paysan du distr. d'Opoczno. Reproduit de l'Atlas géographique illustré du Royaume de Pologne. J. M. Bazewicz, 1907.
- Fig. 6. Costume de noce. Ogonowice, distr. d'Opoczno. Phot. Atelier Phot. d'Opoczno, 1920. Archives du Musée Ethnographique de Łódź.
- Fig. 7. Mère et enfant, enveloppé d'un „dywan“ (épais tissu de laine). Studzienna, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 8. Paysanne en costume de fête. Wygnanów, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 9. Paysan en „sukmana“ blanche, ceinte d'une ceinture colorée à mailles. Opoczno. Phot. Atelier Phot. à Opoczno, 1946.
- Fig. 10. Costume de fête de valet de ferme. Świerzyna, distr. d'Opoczno. Archive du Musée régional à Tomaszów Mazowiecki. Phot. Atelier Phot. à Opoczno, 1938.
- Fig. 11. Chemise d'homme à col rabattu, nommé „osywka“ (vers 1900). Studzienna, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1882. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 12. Chemises d'hommes: I — Chemise en toile de lin à col vertical. Modrzew, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 2166. II — Chemise à col rabattu. Bukowiec, distr. d'Opoczno. No d'inv. 532. III — Chemise d'homme à plastron étroit. Ostrów, distr. d'Opoczno. No d'inv. 1385. IV — Chemise pour garçon avec empiècement 1946. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. No d'inv. 1626. A — partie de devant, B — partie de dos, C — détails de la coupe: d — pièce de devant, e — pièce de dos, f — manche, g — bord circulaire, h — manchette, i — épaulière, j — col, k — chemisette, l — ruban servant à affermir la base de la coupure. Dans le dessin IV, l — indique l'empiècement. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź. Échelle 1 : 24.
- Fig. 13. Plastron de chemise d'homme — vers l'année 1920. Bukowiec, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1080. Phot. K. Trzebiatowski, 1951.
- Fig. 14. Chemise d'homme avec „przedsobek“ (plastron). Ostrów, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1385. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 15. Plastron de chemise d'homme. Bukowiec, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 2230/47. Phot. K. Trzebiatowski, 1951.
- Fig. 16. Chemise masculine avec „pierzniaki“ (chemisette) vers 1920. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1527. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 17. I. Pantalons d'homme plissés. Idzikowice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1954. II Croquis de pantalons d'homme, se boutonnant à un endroit différent. Sito-wy, distr. d'Opoczno. III. Pantalon avec gilet, pour garçon, Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. A — partie de devant. B — partie de dos, C — détails de la coupe: d₁ — parties des bas-de-chausses, e — élargissure, f — ceinture, g — partie devant du gilet. Dessiné par l'Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1 : 30.
- Fig. 18. „Portki“ plissés en homespun. A — partie de devant, B — partie de dos. Radzice Małe, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1630. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 19. Gilets nommés „lejbiki“. I — „Lejbik“ en homespun d'avant 1914. Gorzałków, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1269. II — „Lejbik“ en homespun, tissé à 4 lices d'avant 1914. Smardzewice, distr. d'Opoczno. No d'inv. 444. A — partie de devant, B — partie de dos, C — détails de la coupe: d — dos, e — devant, f — patte de poche, g — détails de la ceinture, h — collet. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1 : 10.
- Fig. 20. „Lejbik“ — gilet d'homme en homespun. Smardzewice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. Phot. J. Krajewska, 1948.

- Fig. 21. I — Spencer masculin en homespun d'avant 1914. Idzikowice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1254 a. II — Veston pour garçonnet. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. No d'inv. 1629 a. A — partie de devant, B — partie de dos, C — détails de la coupe: d — dos, e — côté, f — pièce d'avant et pièce latérale, g, g₁ — détails de la manche, h — col, i — patte de poche, j — ceinture. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1:20.
- Fig. 22. Spencer masculin en homespun. Rzeczyca, distr. Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź, No d'inv. 453. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 23. „Sukmana“ (houppelande) blanche en étoffe foulée, garnie de „potrzeby“ (brandebourgs) vers 1910. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1360. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 24. „Sukmana“ d'homme. I — „sukmana“ blanche, garnie de „potrzeby“ (brandebourgs). Grabów, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 944. II — „Sukmana“ vers 1910. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. No d'inv. 1360. III — „Sukmana“ d'avant 1910. Gorzałków, distr. d'Opoczno. No d'inv. 459. A — partie de devant, B — partie de dos, C — détails de la coupe: d — dos, e — devant et côté, e — élargissures et pièces formant les plisses de la „sukmana“, f, f₁ — manche, g — col, h — manchette, i — chevron de manche, j — patte de poche. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948, Échelle 1:30.
- Fig. 25. Chapeau de paille d'un vieillard. Odrzywół, distr. d'Opoczno. Phot. T. Sobolewski, 1947.
- Fig. 26. „Rogatywka“ (bonnet carré) nommée „aux quatre points cardinaux“ (comparez illustr. 27). Distr. d'Opoczno. A — aspect d'ensemble, B — détails de la coupe: c — quatre pièces, formant le fond et les côtés, d — „baranek“ (astrakan) en peau de mouton avec sa toison. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1:16.
- Fig. 27. „Rogatywka“ — nommée „aux quatre points cardinaux“ — portée jusqu'en 1905/6 par Kacper Bigosz, Grotowice, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź, No du reg. de rec. 1941. Phot. K. Weceł, 1955.
- Fig. 28. Casquette „kaszkiel“ d'un garçon d'honneur. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 2128. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 29. Ceinture en fils de lin colorés, vers 1900. Żychorzyn, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1947.
- Fig. 30. Ceinture en laine à fond jaune. Largeur 7,8 cm, longueur 291 cm. Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 2162. Phot. J. Krajewska.
- Fig. 31. Ceinture à mailles, tressée à la main. Idzikowice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1254 c. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 32. Ceinture à chaîne de lin et trame de laine. Smardzewice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 483. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 33. Fillettes en costume de fête contemporains. Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1947.
- Fig. 34. Filette en mise d'été. Robe de percale. Żychorzyn, distr. d'Opoczno. Phot. M. Ney, 1946.
- Fig. 35. Costume d'été en laine manufacturée. La femme va nu-pieds, tenant ses souliers à la main. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 36. Jeune femme en bonnet de cérémonie 1916. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska.
- Fig. 37. Jeune fille en costume de fête contemporain. Jasień, distr. de Rawa Mazowiecka. Phot. J. Krajewska, 1954.
- Fig. 38. Chemise de femme avec „nadołek“ (bas de chemise) vers 1900. Wólka Felgustowska, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 2049. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 39. Chemises de femme. I — Chemise de fête. Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1250 b. II — Chemise avec „nadołek“ (bas de chemise). Wola Załęzna, distr. d'Opoczno. A — partie de devant, B — partie de dos, C — détails de la coupe: d — bas de chemise, e, e₁, f — parties couvrant le thorax (f — dos, c, c₁ — poitrine), g — manche, h — „cwikiel“ (carrés de toile cousus sous l'aisselle), i — manchette, j — épaulière, k — collet, l — morceaux d'étoffe, cousus intérieurement sous l'épaulière. Dess. par l'Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1:30.
- Fig. 40. Chemise de fête féminine, vers 1914. Smardzewice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 535. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 41. „Kiecka modra“ (bleu-foncé) en homespun noir. Żychorzyn, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 44. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 42. Jupe („kiecka“). Międzybórz, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 997. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 43. „Wełniak“ ou jupe, fixée au corsage, de l'année 1935. Gorzałków, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1448 a. A — partie de devant, B — partie de dos, C — détails de la coupe: d — dos et côtés, c, f — devant du corsage. La ligne interrompue dans la partie g — indique le raccourcissement de la pièce d'étoffe. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź. Échelle 1:30.

- Fig. 44. Jupe, nommée „kiecka“ avec corsage et ceinture. Rzeczyca, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 3746. Phot. K. Weceł.
- Fig. 45. Jupe („kiecka“) avec corsage. Sadykierz, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 436. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 46. „Zapaska na odziew“ (tablier-pélerine) contemporaine. Ogonowice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1253. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 47. „Zapaska“ „w pas“ vers 1900. Wola Zależna, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1267. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 48. „Zapaska krzyżoczeki“ (d'env. 1915). Królowa Wola, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 3124. dep. Phot. K. Weceł, 1954.
- Fig. 49. „Zapaska“ „w pas“ (tablier à la taille). Ossa, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 3041. Phot. K. Weceł.
- Fig. 50. Corsets: I — corset en laine et coton. Wola Zależna, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1389. II — corset d'Opoczno. No d'inv. 524. III — corset de laine. Żychorzyn, distr. d'Opoczno. No d'inv. 4436. IV — corset en velours. Rusinów, distr. d'Opoczno. No d'inv. 475. V — corset en laine verte provenant d'achat. Smardzewice, distr. d'Opoczno. No d'inv. 4386. A — devant, B — dos, C — détails de la coupe: d — pièces de devant, e — pièces de dos, f — pièces latérales. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1 : 25.
- Fig. 51. Corset (d'avant 1914) en toile de lin-coton tissée, à quatre lices. Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No inv. 524. Phot. J. Krajewska 1948.
- Fig. 52. Corset de velours orné. Rusinów, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 475. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 53. Corset féminin, vers 1914. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 438. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 54. Cafetans féminins, provenant de: I — Wola Zależna, distr. d'Opoczno. II — Bukowice, distr. d'Opoczno: A — partie de devant, B — partie de dos, C — détails de la coupe: d — dos, e — pièce d'étoffe, comprenant le devant et le côté, f — détail de la manche, g — bande de la bordure. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1:30.
- Fig. 55. „Kaftan“ (cafetan, pourpoint) féminin en homespun de laine à fond jaune, garni de velours. Rzeczyca, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 3748. Phot. K. Weceł, 1953.
- Fig. 56. Croquis d'une „angierka“ ouattée, de couleur bleu-foncé, garnie d'astrakan. Gapin, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 982. A — devant, B — dos. Dess. J. Golczyńska, 1948.
- Fig. 57. Robe en étoffe verte manufacturée, vers 1900. Brudzewice, distr. d'Opoczno. A — partie de devant. B — partie de dos. C — détails de la coupe: d — devant, e — élargissement du dos, f — partie séparant la seconde élargissement (pas reproduite sur le dessin), g — dos, h — manche, i — manchette, j — col, k — rapiéçage de l'étoffe. Dessiné par l'Atelier du Musée Ethnographique de Łódź. Échelle 1:30.
- Fig. 58. Fourrure de femme en drap vert, nommée „sukienka“. Brudzewice, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No du reg. de rec. 2664. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 59. „Angierka“ féminine de fête, en homespun, vers 1910. Wygnanów, distr. d'Opoczno. A — partie de devant, B — de dos, C — détails de la coupe: d₁ — lés pour la partie d'en bas, c — ceinture, f — dos, g — élargissement latérale, h — devant, i — manche. La ligne interrompue dans les parties d₂, d₃, d₄, indique le raccourcissement de la pièce d'étoffe. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1:30.
- Fig. 60. „Angierka“, manteau féminin, vers 1910. Wygnanowo, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 1359. Phot. J. Krajewska, 1948.
- Fig. 61. Coiffes: I — Coiffe de cérémonie d'avant 1914. Wola Zależna, distr. d'Opoczno. II — Bonnet de jeune femme, d'avant 1914. Żychorzyn, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 463. III — Coiffe de fête de jeune femme. Brudzewice, distr. d'Opoczno. No d'inv. 3917. IV — „Półczepek“ (demi-bonnet) de fête de jeune femme. Smardzewice, distr. d'Opoczno. Nr d'inv. 3034. A — Aspect d'ensemble, B, C — coupe des parties principales. Dess. M. Bombianka et J. Krajewska, 1948. Échelle 1 : 30.
- Fig. 62. Jeune femme en coiffe „na błogosławieństwo“ (pour la cérémonie de bénédiction). Radzice Duże, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 63. Couvre-chefs enfantins d'avant 1939. I — Coiffe de fillette, Opoczno. II — Bonnet pour fillette ou garçon. A — aspect d'ensemble, B — détails de la coupe: d, d₁ — parties couvrant la tête du front à l'occiput, c, c₁ — parties couvrant les côtés. Musée Ethnographique de Łódź. I No d'inv. 563, II No d'inv. 565. Dess. Atelier du Musée Ethnographique de Łódź, 1948. Échelle 1 : 10.
- Fig. 64. „Krakuska“, casquette de garçon en satin blanc vers 1939 Władysławów, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 562. Phot. K. Weceł, 1954.

- Fig. 65. „Krakuska“ — casquette de garçon en laine, faite au crochet. Rusinów, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 561. Phot. K. Wecel, 1954.
- Fig. 66. Femmes en costumes de travail, broyant du lin destiné à leurs vêtements. Dąbrówka, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1946.
- Fig. 67. Planchette à tisser, nommée „płoszka“, pour tisser des bandelettes, vers 1875. Sadykierz, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 4219. Phot. K. Wecel, 1953.
- Fig. 68. Triage des fils pendant le tressage de ceintures à mailles. Różanna, distr. d'Opoczno. Phot. J. Krajewska, 1947.
- Fig. 69. Étoffe tissée à 4 lices, en usage pour corsets, a — des environs d'Opoczno, b — de Żychorzyn, c, d — de Wola Zależna. Le tout distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. a — 7965, b — 517, c — 1389, d — 3758. Phot. K. Wecel, agrandissement, 1953.
- Fig. 70. Pointe de col de chemise d'homme vers 1910. Broderies noires jaunes-rouges. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 2237/20. Phot. K. Trzebiatowski, agrandissement, 1951.
- Fig. 71. Broderies sur collet de chemise de femme, nommé „osywka“. Brzustówek, distr. d'Opoczno. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 2235. Phot. K. Wecel, agrandissement, 1953.
- Fig. 72. Broderie — „osywecka“ — sur manchette de chemise de femme. Rzeczyca, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 282. Phot. K. Wecel, 1953.
- Fig. 73. Épaulette de chemise de femme. Rzeczyca, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 277.
- Fig. 74. Manchette de chemise féminine. Rzeczyca, distr. de Rawa Mazowiecka. Musée Ethnographique de Łódź. No d'inv. 277. Phot. K. Wecel, 1953.
- Fig. 75. Table en couleurs I — Paysan et paysanne vers 1900.
- Fig. 76. Table en couleurs II — Jeune fille et garçon d'honneur vers 1935.
- Fig. 77. Table en couleurs III — Rapports de tissus.
- Fig. 78. Table en couleurs IV — Rapports de tissus.
- Fig. 79. Carte illustrant le terrain, sur lequel le costume régional d'Opoczno est en usage.
- Fig. 80. Carte illustrant le terrain, sur lequel le costume régional d'Opoczno est en usage dans ses variétés différentes.

TABLE DES MATIÈRES.

Introduction. Chapitre I. Aspect actuel du costume régional d'Opoczno, page 7. Chapitre II. Histoire de l'évolution du costume régional d'Opoczno, p. 10. Chapitre III. Description du terrain, sur lequel le costume régional d'Opoczno est en usage, p. 16. Chapitre IV. Description générale du costume régional masculin d'Opoczno, p. 18. Chapitre V. Description détaillée du costume masculin, p. 21. Chapitre VI. Description générale du costume régional féminin d'Opoczno, p. 34. Chapitre VII. Description détaillée du costume féminin, p. 38. Chapitre VIII. Artisans et matériel, p. 55. Chapitre IX. Broderies et dentelles, p. 60. Analyse des sources de documentation, p. 63. Notes, p. 64. Bibliographie, p. 66. Index des gravures, p. 67. Table des matières, p. 69. Sommaire russe, p. 70. Sommaire anglais, p. 76. Sommaire français, p. 81. Sommaire allemand, p. 87. Cartes

ZUSAMMENFASSUNG

Das Gebiet zur linken und rechten Seite der Pilica — von ihrer Krümmung ausgehend in nord-östlicher Richtung bis zur Mündung der Drzewiczka — ist die Heimat der Volkstracht Opoczno. Rechts der Pilica erfasst es den nordwestlichen Teil des Kreises Opoczno, zur linken Seite den südlichen Teil des Kreises Rawa-Mazowiecka.

Von den Bewohnern dieses Landstriches wird die Volkstracht noch heute getragen; jedoch macht sich auch hier das Eindringen städtischer Kleidung bemerkbar.

Charakteristisch für die Volkstracht Opoczno ist das Vorherrschen hausgewebter Stoffe mit gestreiften und karierten Mustern. Diese zeugen von einem grossen Reichtum der Webart, welche durch die Filettechnik vervollständigt wird.

Es verdienen Beachtung die an Hemden ausgeführten weissen, schwarz-weissen oder bunten Stikereien, die geometrische Motive in Streifenanordnung aufweisen.

Die Tracht wird von allen getragen, das heisst: von Kindern, Männern und Frauen. Wir unterscheiden eine Sommer- und Wintertracht, eine Arbeits- und Festtracht. Die männliche Jugend Opoczno erfreut sich einer besonders schönen und reichen Volkstracht.

Im 19. Jahrhundert trugen die meisten Knaben bis zum 15. Lebensjahr nur Hemden, erst später erhielten sie Hosen. Ein einfacher Tuchrock „sukmanka“ schützte vor Kälte. Als im 20. Jahrhundert der Wohlstand stieg, erhielten schon 10-jährige Knaben „portki“ (Hosen), faltenreiche „sukmany“ (Tuchröcke), Stiefel und mit Pfauenfedern geschmückte Hüte. Die zeitgenössische Tracht jüngerer Knaben besteht aus hausgewebten Kleidern, den Kopf bedecken sie mit schmückenden „krakuski“.

Die Männer bekleideten sich mit einem gestickten Hemd, „portki“ (Hosen) und Leibchen; um das Jahr 1890 wurde der „spancer“ (kurze Jacke), „sukmana“ (Tuchrock), „kożuch“ (kurzer Pelz), Gurt und Hut — der sogenannte „świński ryjek“ eingeführt, später trug man Mützen und Stiefel.

Im 19. Jahrhundert wurde das nicht verzierte Hemd über den Hosen gegürtet getragen, erst Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts wurde es reich bestickt. In demselben Zeitraum trug man Hosen w „fałdy“, im Sommer wurden diese aus Leinen gefertigt, im Winter waren sie aus Wolle — dazu bis zum Gurt reichende Leibchen und „spancerki“. Um das Jahr 1907 kamen Jacketts in Mode.

Die Tracht junger Männer bestand im 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts aus buntgemusterten Anzügen — dagegen trugen dieselben im nordwestlichen Teile Opoczno mehrfarbige Hosen und blaue oder dunkelblaue spancerki. Die weissen Hosen wurden um das Jahr 1880 schwarz gefärbt, seitdem wurden allgemein schwarze Anzüge getragen. Nur ältere Männer legten noch bunte Westen an. Das Material der „sukmany“ war grobes Leinen oder Wolle und diese wurden auf dem Leibchen getragen. Später jedoch gab es nur wollene „sukmany“ von weisser Farbe, im nordwestlichen Teil Opoczno auch aschgraue.

Im 19. Jahrhundert gab es zwei Arten „sukmany“ und zwar die gerade neben der faltenreichen mit bunten Aufschlägen. Die faltenreiche „sukmana“, welche zur rechten Seite der Pilica getragen wurde, war mit roten Bändern benäht. Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts besass die „sukmana“ schwarze Aufschläge, diese kam jedoch um das Jahr 1930 aus der Mode. Gegürtet wurde die „sukmana“ oder die Hosen mit einem gewebten beziehungsweise geflochtenen Gurt.

Ein kurzer, faltenreicher, weisser Pelz mit einem kleinen schwarzen Kragen wurde im Winter getragen, später war er gerade und hatte einen grossen Kragen. Die Kopfbedeckung zur „sukmana“ bestand aus einem Filzhut, die Sommertracht ergänzte ein geflochtener Strohhut, die winterliche wiederum die viereckige Mütze mit Lammfell. Anstelle des Hutes trat im 20. Jahrhundert das Kaskett. (Mützen).

Aus überlieferten Traditionen sind uns Schaftstiefel mit doppelt umgestülpten weichen Schäften, welche mittels Bänder an den Beinen festgehalten wurden, als eine der ältesten Formen bekannt. Dem Beine angepasste Stiefel mit geraden oder gekerbten Schäften wurden erst später in Gebrauch genommen. Zur Arbeit werden im 20. Jahrhundert Holzschuhe getragen.

Unter den Festtrachten ist die des Brautführers besonders reich an Schmuck. Der Hut ist mit Federn, Blumen und Flitter verziert — später tritt die gleichfalls geschmückte Mütze an seinen Platz. Wichtig ist, dass die „sukmana“ bei allen Anlässen getragen wurde, so z. B. trug sie der Bräutigam zur Hochzeit — man legte sie auch nicht beim Eröffnen des Tanzes ab.

Die Frauentracht besteht aus einem Hemd mit gestickten Manschetten und Schultersattel, einem Rock, welcher gegenwärtig mit dem Leibchen zusammengeknäht wird.

Zur „kiecka“ (Rock) binden die Frauen eine Schürze „w pas“ (Halbschürze zum Binden), über die Schultern legen sie eine Schürze „do odziewu“ (Schulterschürze), um sich vor Kälte zu schützen wird ein Spenzer angezogen. Früher trug man im Winter sogenannte „przyjaciółki“ oder „żupaniki“, „angierki“ — (mantelähnlich), für die Woche dagegen kam Mitte des 19. Jahrhunderts die gerade, weisse sukmanka „od chłodu“ in Mode.

Zur „angierka“ binden die Frauen die Schürze „w pas“ und der Kopf wird mit der „dzikówka“ (Kopftuch mit türkischen Mustern) oder einem anderen Tuch bedeckt. Bunte Decken (dywany) mit denen sich die Frauen einhüllen und Schürzen darüber legen, werden im 20. Jahrhundert getragen.

Der Sommer- Fest- oder Hochzeitstracht der Frauen diene ein weisser Rock mit Leibchen und Kaftan aus einem Gewebe von Baumwolle mit Leinen. In unserer Zeit sind die Sommerkleider gleichfalls aus gemustertem Perkal, einfarbiger Wolle oder bunter Hausleinwand nach dem Muster des „welnak“ genäht. Zur Festtracht wird im Sommer die Haube aufgesetzt und mit einem grossen Kopftuch oder auch mit einem anderen Tuch festgebunden.

Zu ihrem Hochzeitsstaat trug die Braut einen Kranz aus geflochtenen Bändern und Flittergold, Iose Bänder fielen auf den Rücken herab. Der Kopfschmuck der Brautjungfern, bestehend aus Pfauenfedern, einer mit Blumen, Flittergold und Bänderngeschmückten Haube — jedoch nur von jungen Frauen getragen — ist eine besonders reizvolle Ergänzung der festlichen Hochzeitstracht.

Verschied eine verheiratete Frau so wurde ihr ein halbes Bettlaken mit in den Sarg gegeben. Es wurde ihr um die Schultern gelegt (damit sie darin ihre Kinder tragen konnte), um den Kopf wurde ihr eine Haube gebunden.

Hinsichtlich der Form und Färbung wollener Röcke und Schürzen unterlagen diese im vergangenen Jahrhundert Veränderungen. Der rot-schwarze mit weisser Baumwolle durchwirkte Wollrock mit der sogenannten „półka“, das sind Rockteile aus grobem Leinen, wurde später durch solche auf rotem Grund (sogar schwarzem, grünem, blauem, dunkelrotem und kirschrotem) abgelöst. Um 1900 war die Grundfarbe orange, dann gelb — diese hellte sich jedoch noch später auf und war z. B. fleischfarben. Die rote Farbe tritt vollkommen in den Hintergrund. Durch diese Farbänderungen bedingt änderte sich ebenfalls die äussere Form.

Um 1930 wurden die Röcke kürzer, loser und mit Samtbesatz getragen. Die Schürze „w pas“ (Halbschürze zum Binden) hat verschiedene Grundfarben, ebenso wie die Schürze „na odziew“ (Schulterschürze) symmetrische Streifen aufweist; dagegen geht der Rock von der gleichmässigen Streifenbildung in die unregelmässige über. Bei den Schürzen „na odziew“ werden ausschliesslich gelbe oder schwarze Grundfarben bevorzugt, weissgestreifte Schürzen auf blauem Grund erhielten sich nur im Umkreis Opoczno.

Ähnlich wie die Männer, trugen auch die Frauen Stiefel. Erst im 20. Jahrhundert kamen verzierte Schuhe in Mode, welche die Mädchen mit bunten Bändern schmürten. Schon kleinen Mädchen wird in Opoczno die Volkstracht nach dem Muster der Frauentracht angelegt. Die Kleinkinder bekommen ein seidenes Häubchen aufgesetzt und tragen Kleidchen. Die Mütter trugen ihre Kinder in leinenen Bettüchern, später wurden diese aus Leinen mit Baumwolle gewebt und gegenwärtig die Frauen bunte „dywany“ (Decken), die mit einer gehäkelten Wollspitze geziert sind, zum Tragen ihrer Kinder.

Zum Schluss muss noch erwähnt werden, dass die Volkstracht Opoczno einen ungemein grossen und schönen Farbenreichtum hat und für ihre Träger charakteristisch ist. Sie wird aus hausgewebten Stoffen genäht und noch heute von der Bevölkerung Opoczno gern getragen.

BILDERVERZEICHNISS

- Abb. 1. Bauer in der „sukmana“ (Tuchmantel) mit Netzgurt und Kaskett. Wola Zaleźna, Kreis Opoczno. Foto J. Krajewska, 1946.
- Abb. 2. Frau in zeitgenössischer Festtracht. Antoninów, Kreis Opoczno, Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 3. Mädchen in Festtracht. Studzianna, Kreis Opoczno. Foto J. Krajewska, 1947.
- Abb. 4. Frau in zeitgenössischer Wintertracht. Rzeczyca, Kreis Rawa-Mazowiecka. Foto J. Krajewska, 1952.
- Abb. 5. Bauertyp aus dem Kreise Opoczno. Reproduktion aus dem Atlas geograficzny ilustrowany Królestwa Polskiego. J. M. Bazewicz, 1907.
- Abb. 6. Hochzeitstrachten. Ogonowice, Kreis Opoczno. Foto Atelier in Opoczno, 1920; aus dem Archiv des Ethnographischen Museums in Łódź.
- Abb. 7. Mutter und Kind das in die Decke „dywan“ gewickelt ist. Studzianna, Kreis Opoczno. Foto J. Krajewska, 1948.

- Abb. 8. Bauersfrau in Festtracht. Wygnanów im Kreise Opoczno. Foto J. Krajewska, 1946.
- Abb. 9. Bauer in weisser „sukmana“ (Tuchmantel) und buntem Netzgurt. Opoczno. Foto Atelier in Opoczno, 1946.
- Abb. 10. Festkleidung der Knechte. Swierzyna, Kreis Opoczno, Archiv des Ethnographischen Museums in Tomaszów-Maz. Foto Atelier in Opoczno, 1938.
- Abb. 11. Männerhemd mit Umlegekragen um 1900. Studzianna, Kreis Opoczno, Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1882. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 12. Männerhemden. I. Leinenhemd mit Halsbündchen. Modrzew, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2166. II. Hemd mit Umlegekragen. Bukowiec, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 532. III. Hemd mit schmalem Vorhemd. Ostrów, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 1385. IV. Knabenhemd mit Sattel aus dem Jahr 1946. Wola Załęzna, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1626. A — Vorder- B. — Rückansicht C — Schnitteile: d — Vorderteil, e — Rückenteil, f — Ärmel, g — Bündchen, h — Manschette, i — Schultersattel, j — Kragen, k — Brustteil, l — Verstärkungsteil des Verschlusses, IV I — Sattel. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź. Masstab 1 : 24.
- Abb. 13. Männerhemd mit Vorhemd um 1920. Bukowiec, Kreis Opoczno, Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1080. Foto K. Trzebiatowski, 1951.
- Abb. 14. Männerhemd mit „przedsobek“ sogenanntes Vorhemd. Ostrów Kreis Opoczno, Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1385. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 15. Männerhemd mit Vorhemd. Bukowiec, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2230/47. Foto K. Trzebiatowski, 1951.
- Abb. 16. Männerhemd mit dem sogenannten „piersnik“ (Vorhemd) — um 1920. Wola Załęzna, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1527. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 17. I. Männerhosen „w fałdy“ aus Idzikowice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1954. II. Entwurf einer Männerhose aus Sitowa, Kreis Opoczno, mit verstellbarem Verschluss. III. Knabenhose mit Weste, Wola Załęzna, Kreis Opoczno. A — Vorderteil, B — Hinterteil, C — Schnitteile: d, d₁ — Hosenteile, e — Hosenteil, f — Gurt, g — Vorderteil der Weste, h — Rückenteil der Weste. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1948, Masstab 1 : 30.
- Abb. 18. Hosen mit Falten aus Hausleinwand, A. Vorder- B. Rückansicht, Radzice Małe, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1630. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 19. Westen — sogenannte „lejbiki“. I. — Weste aus Hausleinwand vor 1914. Gorzałków, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1269. II. Weste aus vierbindiger Hausleinwand vor 1914. Smardzewice, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 444. A — Vorder-, B Rückansicht, C — Schnitteile. d — Rücken, e — Vorderteil, f — Taschenklappen, g — Teil des Gürtels, h — Kragen. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1948, Masstab 1 : 10.
- Abb. 20. „Lejbik“ — Männerweste aus Hausleinwand. Smardzewice, Kreis Opoczno, Ethnographisches Museum in Łódź. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 21. I. Männerjacke aus Hausleinwand vor 1914. Idzikowice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1254 a. II. Knabenjackett, Wola Załęzna, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 1629 a. A — Vorderansicht, B — Rückansicht, C — Schnitteile; d — Rücken, e — Seitenteile, f — Vorderteile, g — Teil des Ärmels, h — Kragen, i — Taschenklappe, j — Gürtel. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź. Masstab 1 : 20.
- Abb. 22. „Spancer“ kurze Männerjacke aus Hausleinwand. Rzeczyca, Kreis Rawa-Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 454. Foto K. Wecel, 1953.
- Abb. 23. Weisses Mantel aus gewalktem Tuch mit Aufschlägen, um 1910. Wola Załęzna, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1360. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 24. Tuchmäntel „sukmany“. I. Weisses „sukm“ „Sukmana“ vor 1910. Gorzałków, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 944. II. „Sukmana“ aus dem Jahr 1910. Wola Załęzna, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 1360. III. „Sukmana“ vor 1910. Gorzałków, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 459. A. Vorder-, B. Rückansicht, C — Schnitteile, d — Rücken, e — Vorder- und Seitenteil, e₁ — Keile und Teile für Faltenbildung, f, f₁ — Ärmel, g — Kragen, h — Manschette, i — Ergänzung zum Ärmel, j — Taschenpatte. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1948, Masstab 1 : 30.
- Abb. 25. Strohhut eines Alten. Odrzywół, Kreis Opoczno, Foto T. Soboleski, 1947.
- Abb. 26. Viereckige Mütze genannt „na cztery strony świata“ (vergl. Abb. 27). Kreis Opoczno. A — Gesamtansicht, B — Schnitteile: c — vier Teile die den Mützenboden und -teilen bilden, d — „baranek“ Lammfell. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1948, Masstab 1 : 16.

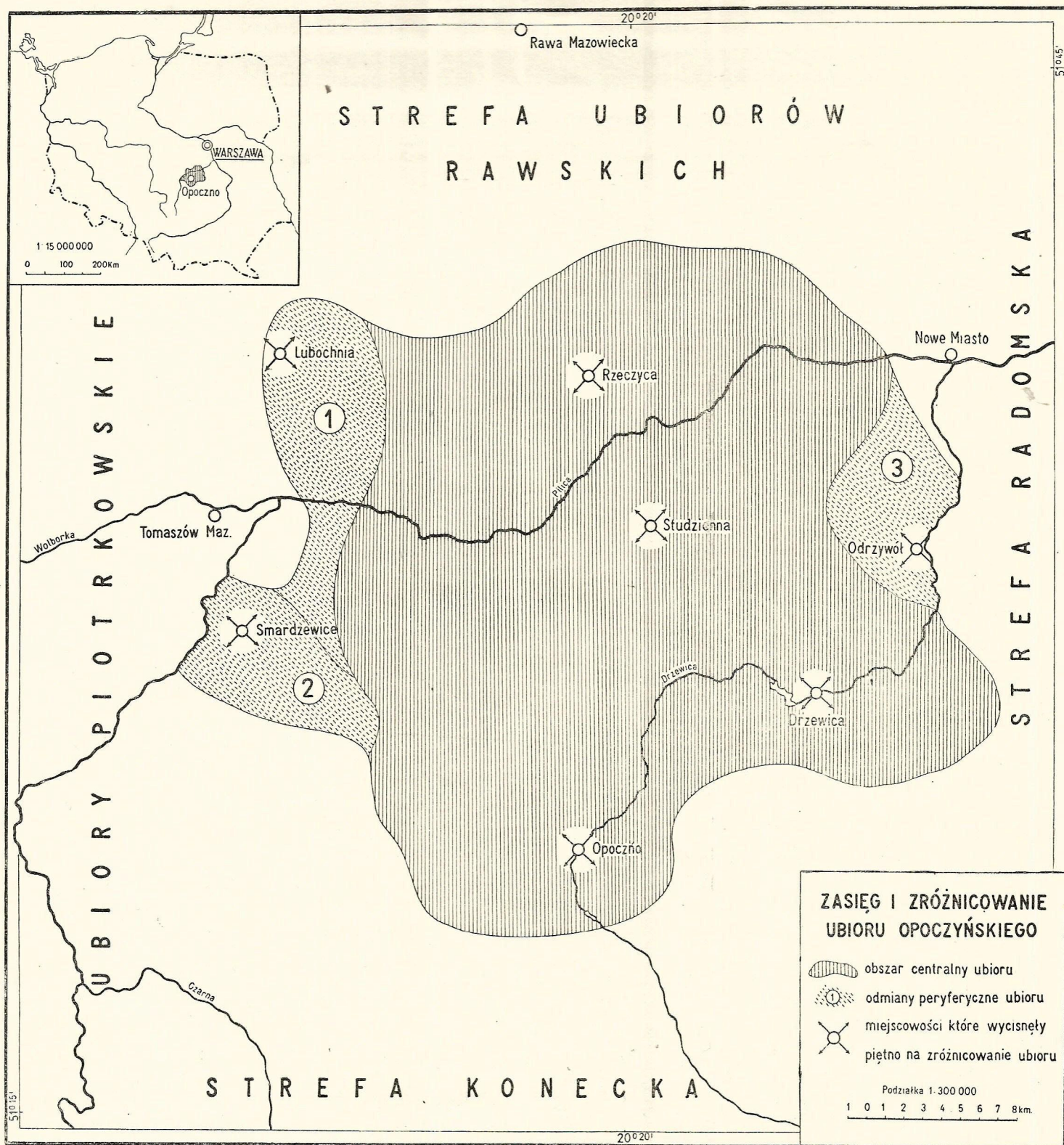
- Abb. 27. Viereckige Mütze genannt „na cztery strony świata“ (in vier Himmelsrichtungen) getragen von Kasper Bigosz aus Grotowice, Kreis Rawa-Mazowiecka im Jahre 1990/5/6. Ethnographisches Museum in Łódź. Regist. Nr. 1491. Foto K. Weceł, 1955.
- Abb. 28. „Kaszkiel“ — Kopfbedeckung des Brautführers. Wola Zależna, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2128. Foto J. Krajewska, 1946.
- Abb. 29. Gurt aus gefärbten Leinenfäden aus der Zeit um 1900. Zychorzyn, Kreis Opoczno. Foto K. Weceł. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr.
- Abb. 30. Wollgurt mit gelbem Untergrund, 7, 8 cm breit, 291 cm lang, Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2162. Foto J. Krajewska.
- Abb. 31. Netzgurt handgeflochten. Idzikowice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1254/c. Foto K. Weceł, 1953.
- Abb. 32. Gewebter Gurt aus Leinen mit Wolle. Smardzewice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 483. Foto K. Weceł, 1953.
- Abb. 33. Mädchen in zeitgenössischer Festtracht. Opoczno. Foto J. Krajewska, 1947.
- Abb. 34. Kleines Mädchen in Sommerkleidung. Das Material des Kleides ist Perkal. Zychorzyn, Kreis Opoczno. Foto Marian Ney, 1946.
- Abb. 35. Sommertracht aus wollenem Fabrikstoff. Die Frau ist barfuss und hält in den Händen die Schuhe. Wola Zależna, Kreis Opoczno. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 36. Junge Frau mit festlicher Haube aus dem Jahr 1916. Wola Zależna, Kreis Opoczno. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 37. Mädchen in zeitgenössischer Festtracht. Jasiń im Kreise Rawa-Mazowiecka. Foto J. Krajewska, 1954.
- Abb. 38. Frauenhemd mit sogenanntem „nadołkiem“ (angeschnittener Teil des unteren Hemdes) um 1900. Wólka Felgustowska im Kreise Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2049. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 39. Frauenhemden. I. Festtagshemd. Wola Zależna, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1250 b. II. Frauenhemd mit „nadołek“ (unterer Teil des Hemdes) Wola Zależna, Kreis Opoczno. A — Vorderteil, B — Rücken, C — Schnitteile: d — unterer Teil des Hemdes, e, e₁, f — die Brustpartie deckende Teile, (Rücken — f, Brust — ee₁), g — Ärmel, h — Zwickel, i — Manschette, j — Sattel, k — Kragen, l — Teile zum Unternähen des Sattels. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1948. Massstab 1 : 30.
- Abb. 40. Festtägliches Frauenhemd vor 1914. Smardzewice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 535. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 41. Frauenrock „modra“ aus schwarz — weisser Hausleinwand. Zychorzyn, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 444. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 42. Frauenrock „kiecka“. Międzybórz, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 997. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 43. „Welniak“ — ein mit dem Leibchen zusammengeähter Frauenrock aus dem Jahr 1935. Gorzałków, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1448 a. A — Vorderansicht, B — Rückansicht, C — Schnitteile: d — Rücken- und Seitenteile, e, f — Vorderes Leibchenteil. Nach der unterbrochenen Linie in Teil g die Schnittlänge kürzen. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź. Masstab 1 : 30.
- Abb. 44. Frauenrock, sogenannte „kiecka“ mit Leibchen und Gurt. Rzeczyca, Kreis Rawa Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 3746. Foto K. Weceł.
- Abb. 45. Frauenrock mit Leibchen. Sadykierz. Kreis Rawa Mazowiecka, Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 436. Foto K. Weceł, 1953.
- Abb. 46. Zeitgenössische Schürze „na odziew“ (Schulterschürze). Ogonowice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1253. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 47. Schürze „w pas“ (Halbschürze zum Binden) getragen um 1900. Wola Zależna, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1267. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 48. Schürze, sogenannte „krzyżoczka“. Królowa Wola, Kreis Rawa Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 3124 dep. Foto K. Weceł, 1954.
- Abb. 49. Schürze „w pas“ (Halbschürze zum Binden). Ossa im Kreise Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 3042. Foto K. Weceł.
- Abb. 50. Mieder — I. Mieder aus Leinen mit Baumwolle. Wola Zależna, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1389. II. Mieder aus Opoczno. Inv. Nr. 524. III. Wollenes Mieder. Zychorzyn, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 4436. IV. Samtmieder. Rusinów, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 475. V. Mieder aus käuflicher grüner Wolle, Smardzewice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 4386. A. — Vorderansicht — B. — Rückansicht, C — Schnitteile: d — Vorderteile, e — hintere Teile, f — seitliche Teile. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1948, Masstab 1 : 25.

- Abb. 51. Mieder aus Leinen mit Baumwolle (vierbindiges Gewebe). Opoczno, Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 524. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 52. Verziertes Samtmieder. Rusinów, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 475. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 53. Frauenmieder vor 1914. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 438. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 54. Frauenkaftane. I — aus Wola Zależna, Kreis Opoczno. II — aus Bukowiec, Kreis Opoczno. A. — Vorder-, B. — Rückansicht, C. — Schnitteile: d — Rücken, e — Vorder- und Seitenteile, f — Teil des Ärmels, g — Besatz-Band. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1998. Masstab 1 : 20.
- Abb. 55. Frauenkaftan aus hausgewebter Wolle und Samtbesatz auf gelbem Grund. Rzeczyca, Kreis Rawa-Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 3747. Foto K. Wecl, 1953.
- Abb. 56. Entwurf einer dunkelblauen, wattierten „angierka“ mit Lammfell. Gapin, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 982.
- Abb. 57. Kleid aus grünem Fabrikat um 1900. Brudzewice, Kreis Opoczno. A. Vorder-, B. Rückansicht, C. Schnitteile: d — Vorderteil, e — hinterer Keil, f — Teile zum Absondern des zweiten Keils (auf der Zeichnung ist dieser nicht vermerkt), g — Rücken, h — Ärmel, i — Manschette, j — Kragen, k — Stoffstückelung. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź. Masstab 1 : 30.
- Abb. 58. Frauenpelz genannt „sukienka“ aus grünem Tuch. Brudzewice, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2624. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 59. Festliches Frauengewand aus hausgewebtem Material, sogenannte „angierka“. Wygnanów, Kreis Opoczno. A. — Vorder-, B. — Rückansicht, C. — Schnitteile: d₁ — d₄ untere Teile, c — Gürtel, f — Rücken, g — Seitenkeil, h — Vorderteil, i — Ärmel. Die unterbrochene Linie in Teil, d₂, d₃, d₄ gibt die Kürzung der Schnittlänge an. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1998. Masstab 1 : 30.
- Abb. 60. „Angierka“. Wygnanowo, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 1359. Foto J. Krajewska, 1948.
- Abb. 61. Hauben. I. Festtagshaube vor 1914. Wola Zależna, Kreis Opoczno. II. Festtagshaube verheirateter Frauen vor 1914. Zychorzyn, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 463. III. Festtagshaube verheirateter Frauen. Brudzewice, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 3917. IV. „Pólczepek“ festtägliche Haube verheirateter Frauen. Smardzewice, Kreis Opoczno. Inv. Nr. 3034. A — Gesamtansicht, B, C — die wichtigsten Schnitteile. Zeichn. M. Bombianka und J. Krajewska, 1948. Masstab 1 : 30.
- Abb. 62. Junge Frau mit Haube na „błogosławieństwo“ Redzice Duże, Kreis Opoczno, Foto J. Krajewska, 1946.
- Abb. 63. Kopfbedeckung für Kinder vor 1939. I. Mädchenhaube aus Opoczno. II. Haube für Mädchen und Knaben. A. — Gesamtansicht, B. — Schnitteile: d, d₁ — den Kopf bedeckende Teile (von der Stirn bis über den Hinterkopf) c, c₁ — Seitenteile. Ethnographisches Museum in Łódź. I. Inv. Nr. 563, II. Inv. Nr. 565. Zeichn. aus der Werkstatt des Ethnographischen Museums in Łódź, 1948. Masstab: 1 : 10.
- Abb. 64. „Krakuska“ — Knabenmütze aus weissem Atlas vor 1939. Władysławów, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 562. Foto K. Wecl, 1954.
- Abb. 65. „Krakuska“ — aus Wolle gehäkelte Knabenmütze. Rusinów, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 561. Foto K. Wecl, 1954.
- Abb. 66. Frauen in Arbeitskleidung beim Flachsbrechen. Dąbrówka, Kreis Opoczno. Foto J. Krajewska, 1946.
- Abb. 67. „Płoszka“ — Webebrettchen zum Weben von Bändern um 1875. Sadykierz, Kreis Rawa-Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 4219. Foto K. Wecl, 1953.
- Abb. 68. Fadenlese beim Netzgurfflechten. Różanna, Kreis Opoczno, Foto J. Krajewska, 1947.
- Abb. 69. Vierbindiges Gewebe zum Anfertigen von Miedern: a) aus der Gegend um Opoczno, b) aus Zychorzyn, c. d) aus Wola Zależna — alle Orte gehören zum Kreise Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr.: a — 7965, b — 517, c — 1389, d — 3758. Foto K. Wecl, Vergrößerung, 1953.
- Abb. 70. Kragenecke eines Männerhemdes mit schwarz-gelb-roter Stickerei, um 1910. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2237/20. Foto K. Trzebiatowski, Vergrößerung, 1951.
- Abb. 71. Stickerei auf dem Kragen „osymka“ eines Frauenhemdes. Brzustówek, Kreis Opoczno. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 2235. Foto K. Wecl. Vergrößerung, 1953.
- Abb. 72. Stickerei genannt „osywecka“ auf der Manschette eines Frauenhemdes. Rzeczyca, Kreis Rawa-Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 282. Foto K. Wecl, 1953.
- Abb. 73. Schultersattel eines Frauenhemdes. Rzeczyca. Kreis Rawa Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 277.
- Abb. 74. Manschette eines Frauenhemdes. Rzeczyca, Kreis Rawa Mazowiecka. Ethnographisches Museum in Łódź. Inv. Nr. 282. Foto K. Wecl, 1953.

- Abb. 75. Tafel I. Bauer mit Bäuerin um das Jahr 1920.
 Abb. 76. Tafel II. Brautjungfer und Brautführer um das Jahr 1935.
 Abb. 77. Tafel III. Stoffmuster.
 Abb. 78. Tafel IV. Stoffmuster.
 Abb. 79. Gebietskarte der Volkstracht Opoczno.
 Abb. 80. Gebietskarte der Volkstracht Opoczno mit unterschiedlichen Trachtengruppen.

I N H A L T

Vorwort. S. 3. I. Die Volkstracht Opoczno in der Gegenwart. S. 7. II. Geschichtlicher Grundriss ihrer Entwicklung. S. 10. III. Forschungsbereich. S. 16. IV. Allgemeines zur Männertracht. S. 18. V. Einzelheiten zur Männertracht. S. 21. VI. Allgemeines zur Frauentracht. S. 34. VII. Einzelheiten zur Frauentracht. S. 38. VIII. Hersteller und Rohstoffe. S. 55. IX. Verzierungen: Stickereien, Spitzen usw. S. 60. Anmerkungen. S. 64. Literatur. S. 67. Inhaltsverzeichnis. S. 68. Zusammenfassung in russischer Sprache. S. 70. Zusammenfassung in englischer Sprache. S. 77. Zusammenfassung in französischer Sprache. S. 82. Zusammenfassung in deutscher Sprache. S. 88. Karten.

Odmiany peryferyczne ubioru odróżniały się od obszaru centralnego: 1. — w rejonie Lubochni — granatowymi spancerkami, sierackowymi kapotami, kieckami bez stanika, zapaską w prążki. 2. — w rejonie Smardzewic — modrymi spancerkami, kolorowymi lejnikami, sierackowymi kapotami, kieckami noszonymi do aksamitnych gorsetów, długimi zapaskami, koszulami i bluzkami haftowanymi krzyżkowym haftem. 3. — w rejonie Odrzywołu — kieckami z naszytymi nisko tasiemkami, długimi zapaskami, koszulami bez haftów. Mapy rys. Krystyna Woźnińska, Poznań, 1955.

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

składa się z szeregu monografii obejmujących wszystkie typy strojów ludowych z całego obszaru Polski.

obejmuje 5 części. W skład każdej z nich wejdą zeszyty zawierające monografie poszczególnych strojów.

Dotychczas ukazały się drukiem następujące monografie:

Część I. POMORZE:

1. Agnieszka Dobrowolska — Strój pyrzycki.

Część II. WIELKOPOLSKA:

1. Adam Glapa — Strój szamotulski.
2. Adam Glapa — Strój dzierzacki,
3. Halina Mikułowska — Strój kujawski.

Część III. ŚLĄSK:

1. Tadeusz Seweryn — Strój dolnośląski (Pogórze),
2. Stanisław Bronicz — Strój pszczyński.

Część IV. MAZOWSZE i SIERADZKIE:

1. Maria Żywirska — Strój kurpiowski Puszczy Białej,
2. Jadwiga Świątkowska — Strój łowicki,
3. Jan Piotr Dekowski — Strój piotrkowski,
4. Janina Krajewska — Strój opoczyński.

Część V. MAŁOPOLSKA:

1. Roman Reinfuss — Strój Górali Szczawnickich,
2. Franciszek Kotula — Strój rzeszowski,
3. Franciszek Kotula — Strój łańcucki,
4. Janusz Świeży — Strój krzczonowski,
5. Edyta Starek — Strój spiski.

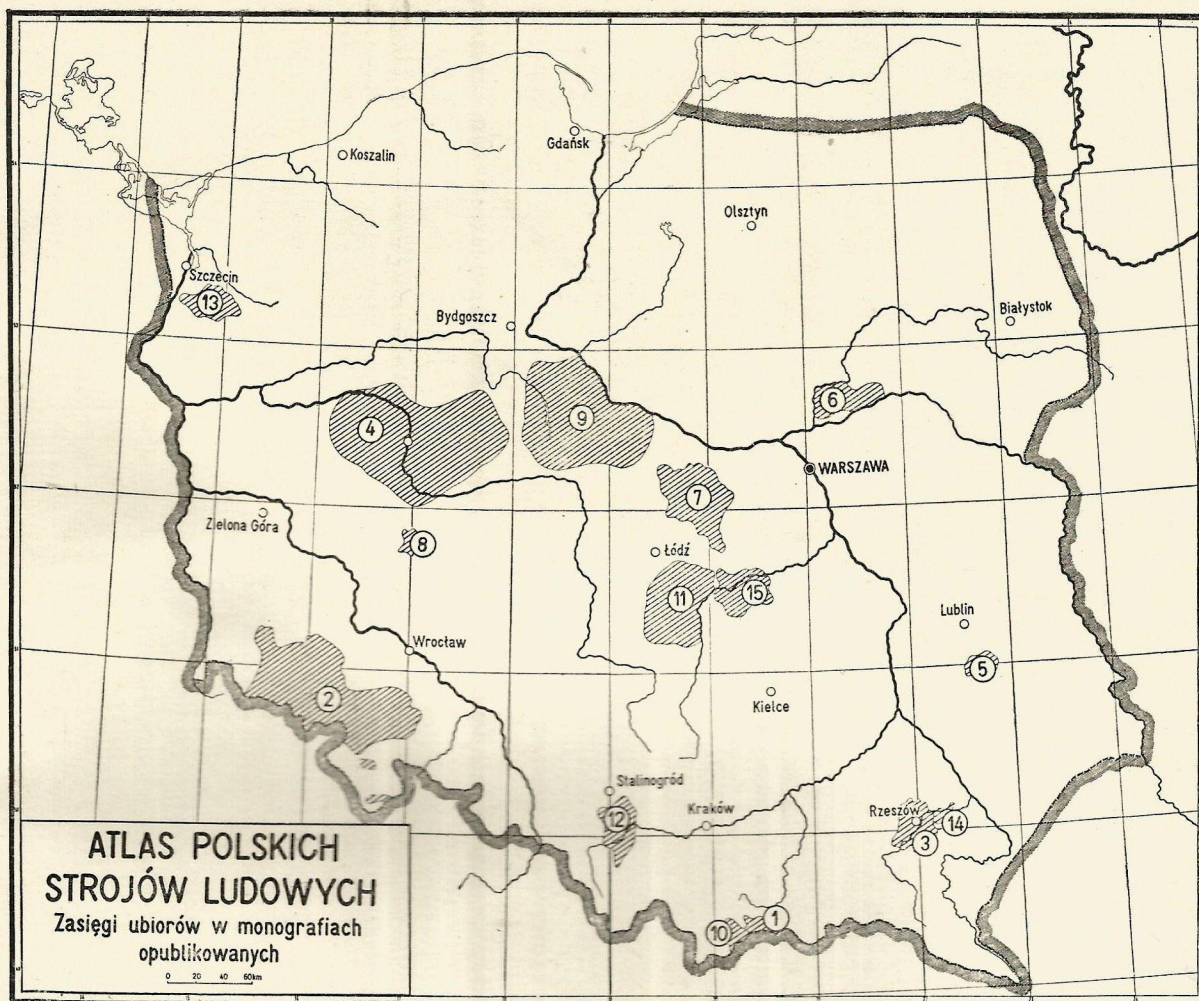
W druku znajdują się:

Część II. WIELKOPOLSKA:

4. Adam Glapa — Strój lubuski

Część III. ŚLĄSK:

3. Longin Malicki — Strój Górali Śląskich.

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

Zasięgi ubiorów w monografiach opublikowanych: 1. Strój Górali Szczawnickich. 2. Strój dolnośląski (Pogórze), 3. Strój rzeszowski, 4. Strój szamotulski, 5. Strój krzczonowski, 6. Strój kurpiowski Puszczy Białej, 7. Strój łowicki, 8. Strój dzierzacki, 9. Strój kujawski, 10. Strój spiski, 11. Strój piotrkowski, 12. Strój pszczyński, 13. Strój pyrzycki, 14. Strój łańcucki, 15. Strój opoczyński.